

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Винко Пандуревић
Владан Станковић
Срђан Перишић
Слободан Рељић
Милован Р. Суботић
Александар Гајић

Бранко П. Крга
Предраг Теранић
Миле Шикман
Андрей Баранов
Виолета Рашкович-
Талович

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса: Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205

E-mail: pnb@ips.ac.rs

www.ipsbgd.edu.rs

www.pnbips.edu.rs

За издавача

др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11)

DOI: 10.22182/pnb.1722019

Vol. 17. Број 2/2019.

Часопис излази два пута годишње.

Главни и одговорни уредник

проф. др Радослав Гаћиновић, научни саветник

Редакција часописа

Дејана Вукасовић Владан Петров

Драгана Коларић Ивана Бодрожић

Зоран Драгишић Љубиша Деспотовић

Раденко Мугавцић Aurel Gabriel Serban

Eugen Strautiu

Савет годишњака

Сима Аврамовић Радован Радиновић

Миле Бјелајац Дарко Танасковић

Миленко Целетовић

Чланови савета из иностранства

Wang Shiquan Бојан Добовшек

Снежана Никодиновска – Стефановска

Секретар редакције

Дејан Бурсаћ

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа

Ситопринт, Житиште

Тираж: 70

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник.....7-14

Винко Пандуревић

БАЛКАН И РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА – ГЕОПОЛИТИЧКИ
И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ.....15-48

Владан Станковић

ПРИСУСТВО РУСИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ НА
ПОЧЕТКУ ХХИ ВЕКА.....49-65

Срђан Перишић

САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ: ОДБАЦИВАЊЕ
АТЛАНТИЗМА И МОГУЋА ГЕОПОЛИТИЧКА
АЛТЕРНАТИВА.....67-86

Слободан Рељић

МОСКВА „ТРЕЋИ РИМ“ МЕЂУ ИСТОРИЈСКИМ
СИЛАМА.....87-108

Милован Р. Суботић

ТРАНСФОРМАЦИЈА РУСКЕ МОЋИ У ГЛОБАЛНОМ
КОНТЕКСТУ И НА ПРИМЕРУ СРБИЈЕ.....109-132

Александар Гајић

РУСКА СПОЉНА ПОЛИТИКА И ЊЕНИ
ГЕОПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ НА БАЛКАНУ.....133-153

Бранко П. Крга

БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА И РУСИЈА.....155-171

Предраг Ђеранић, Миле Шикман

РУСИЈА И БЕЗБЈЕДНОСТ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА.....173-188

Андрей Баранов, Виолета Рашковић-Таловић

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РОССИИ ДЛЯ
БЕЗОПАСНОСТИ НА БАЛКАНАХ.....189-216

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....7-14

Vinko Pandurević

THE BALKANS AND THE RUSSIAN FEDERATION
– GEOPOLITICAL AND SECURITY ASPECTS.....15-48

Vladan Stanković

PRESENCE OF RUSSIA IN SOUTHEAST EUROPE
AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY.....49-65

Srdjan Perišić

COOPERATION BETWEEN SERBIA AND RUSSIA:
REJECTION OF ATLANTISM AND POSSIBLE
GEOPOLITICAL ALTERNATIVES.....67-86

Slobodan Reljić

MOSCOW “THE THIRD ROME” BETWEEN
HISTORICAL FORCES.....87-108

Milovan R. Subotić

TRANSFORMATION OF RUSSIAN POWER IN
GLOBAL CONTEXT AND ON THE EXAMPLE
OF SERBIA.....109-132

Aleksandar Gajić

RUSSIAN FOREIGN POLICY AND ITS GEOPOLITICAL
INTERESTS IN THE BALKANS.....133-153

Branko P. Krga

RUSSIA AND THE SECURITY OF THE BALKANS.....155-171

Predrag Čeranić, Mile Šikman

RUSSIA AND THE SECURITY IN THE WESTERN
BALKANS.....173-188

Andrey Baranov, Violeta Rashkovich-Talovich

GEOPOLITICAL IMPORTANCE OF RUSSIA FOR
SECURITY ON THE BALKANS.....189-216

УВОДНИК

Тематски часопис *Политика националне безбедности* бр. 2/2019 представља научну анализу интегралне и националне безбедности Балкана на почетку XXI века. Тежиште анализе научних радова у овом броју часописа односи се на улогу Русије у изградњи и очувању безбедности на Балкану. Руски интереси на Балкану у историјском контексту су се већином поклапали са српским националним интересима, мада се може констатовати, да, без обзира на ову конвергенцију интереса двају народа, ти односи повремено су имали различите рефлексије, чак антагонистичке природе. Основни руски политички, а тиме и национални интерес на Балкану се изражавао кроз продор до Константинопоља и овладавање значајним поморским пунктовима, као што су Босфор и Дарданеле, што је, у суштини, детерминисало и њену геополитику према турској царевини, српској држави и осталим балканским народима. У том сукобу интереса руска држава је подржавала ослободилачке тежње српског народа за стварање самосталне државе на Балкану, како би, преко Србије, остварила своје сфере утицаја на топла Средоземна мора, али и створила препреку немачком империјализму и утицају Аустро-Угарске царевине, али и снажне француске државе и енглеске краљевине на овим просторима. Од степена конвергенција српског националног интереса и идеала и руске империјалне политике зависили су односи двеју држава, а тиме и подршка основним српским националним тежњама, који су се у крајњој инстанци, односили на ослобођење и обједињавање целокупног српског националног простора.

Балкан као геостратешки значјно европско подручје на њеном југу представља колевку Европе у њеном културно-историјском и цивилизацијском развоју. У географском и геостратешком погледу, Балкан представља “геополитички крст“ и “геополитичко чвориште“ Истока и Запада, велика

врата према истоку и западу, северу и југу Европе, “вериге света“, како би се изразили неки српски познати географи.

Русији је и те како важно да оствари свој утицај на Балкану. Међутим, спољна политика Русије од почетка 90-тих година прошла је сложени пут – од неактивности, преко концентрисања на покушаје означавања националних интереса, ка активном учешћу у догађајима на Балкану. Спољна политика Русије на балканском полуострву од почетка заоштравања политичке ситуације у СФРЈ одвијала се у неколико етапа: *Први период* (1991. године) се односи на СССР и његову традиционалну спољно-политичку оријентацију у последњим годинама постојања Совјетског Савеза и у првим месецима после његове разградње. *Други период* повезан је са 1992. годином, временом настојања политичких структура и одређивања оријентира спољне политике нове државе – Руске Федерације. Европа и САД саблажњавали су Русију идеалима демократије и економског благостања. Тадашњи министар спољних послова је прогласио да Русија мора да тежи да „у својству велике силе уђе у породицу најнапреднијих демократских држава... у такозвано западно друштво.“ *Трећи период* спољне политике Русије на балканском правцу (1993-1996) повезан је са покушајем њеног укључивања у процес регулисања кризе на територији бивше Југославије у својству равноправног партнера западних држава. Русија се потпуно сагласила с њиховим избором пута регулисања. Основна карактеристика тог периода постала је потпуна несамосталност спољне политике Русије. Дипломатија Русије остварила је политичку активност у границама које су јој биле дозвољене. Москва је још покушавала да искористи свој историјски утицај на Балкану али је све више и више губила лик праведне и снажне државе која се стара о равнотежи и одмерености у међународним односима. *Четврти период* (1996-1999) спољне политике Русије могао би се назвати природом разочарења и брзу интеграцију у западни систем европских вредности. Русија је престала да буде фактор који одређује ток догађаја у балканском региону. Када је почела агресија на СР Југославију, чинило се да је Русија заузела активну позицију, али она није могла задржати и касније чврст курс, када се током само два месеца, најтежа за Балкан, став Русије мењао неколико

пута. Највише руководство земље није било сигурно у своје потезе и колебало се. Најпре је испољен недоследно, покушај самосталности у границама послушности, и чак плашљива претња силом. А све се завршило тиме, што је Русија одиграла улогу инструмента за притисак и заплашивање Југославије, баш као и НАТО варијанта. Постављање В. С. Черномирдина за представника Русије за регулисање ситуације око СРЈ је показало Америци, да се Русија неће супротстављати плановима НАТО.

Пети период (2000-2004) спољне политике Русије повезан је са именом новог председника државе Владимира Путина. Суштина тадашњег виђења руске политике на Балкану би могла да буде изражена речима Путина у јуну 2001: „Стратешки значај југоисточне Европе се за Русију дефинише не само геополитичким факторима, већ и историјским традицијама, културном, религиозном блискошћу наших народа, као и географском близином овог региона руској граници.“ Своју политику за балканско полуострво Русија уклапа у заједнички контекст стварања стабилног демократског система заједничке европске безбедности. Главни задатак је постизање у региону чврстог, правичног мира, сигурне безбедности и стабилности на бази фундаменталних принципа међународног права и, разуме се, одлука међународне заједнице. Председник је тада јавно наступио са иницијативом, да се са земљама у региону, али и међу земљама међусобно закључе споразуми о узајамном признавању суверенитета и територијалној целовитости. Размишљао је тада председник и о учвршћивању руског економског присуства у региону. Међутим, у том периоду Балкан није био главни правац спољне политике Русије. Са новим председником су почели да се пројектују, развијају, граде и остварују *опити принципи спољне политике Русије* у 21. веку.

Шести период спољне политике Русије на Балкану започиње у марту 2004, када је на чело Министарства иностраних послова постављен нови министар – Сергеј Лавров. Од марта 2004. године спољна политика Русије је постала реалнија и осмишљенија, поштенија, прагматичнија у позитивном значењу ове речи. Као пример се може навести реакција Русије на догађаје на Косову 17. марта, управо првих дана постављења министра С. Лаврова, када су у изјавама Русије сви догађаји били названи својим именима. Суштина приступа Москве решавању тешких међународних проблема постаје, како истиче

министар иностраних послова месеца јануара 2005, „политички дијалог са другим земљама“, ојачан конкретним пројектима економске и инвестиционе сарадње. Тадашње руководство Русије сматра, да је наступила нова фаза односа Русије и земаља централне и југоисточне Европе – подвучена је црта испод фазе хлађења и елемената русофобије и конфронтирања, периода пропуштених повољних могућности у области економске сарадње. Подржава се регуларни политички дијалог, активизирају се контакти међу органима извршене власти, по линији парламената. Настављајући линију јачања регионалне стабилности, Русија на Балкану чини све за нормализацију односа међу земљама региона, за развој регионалне сарадње у оквиру процеса европске интеграције. Русија се залаже за усаглашење принципа међународне заједнице у овом региону, усмерене ка установљењу стабилности и добросуседских односа. И поред тога, могућност криза и конфликта у региону се наставља.

У последње време Русија много пажње посвећује проблему Косова и Метохије. Русију забрињава, по речима Председника у 2001. години, протеривање из покрајине неалбанских становника, пораст тероризма и његово ширење на југ Србије и Македонију. Регулисање ситуације на Косову остаје најтеже питање „балканског дневног реда“. Русија подржава међународне напоре, усмерене ка стварању на Косову демократског мултиетничког друштва на бази резолуције 1244 СБ ОУН. Понашање Русије на међународном плану оставља утисак њене одлучности да сачува најактивније учешће у регулисању косовског проблема. Москва се залаже за спровођење уравнотежене линије. Руско руководство сматра да међународни напори у овој фази морају бити усмерени ка јачању безбедности националних мањина, ка обнављању порушених станова и кућа и културно-религијских објеката, ка стварању могућности за повратак избеглица, ка борби са преосталим организационим структурама тероризма, реализацији Плана остварења косовских стандарда, у коме је конкретизовано осам основних „грана“ нормализације живота у покрајини: стварање функционалних демократских институција, примат владавине права, слобода кретања за све становнике Косова и Метохије, повратак избеглица, формирање

тржишне економије, обезбеђење имовинских права, дијалог са Београдом, укидање Косовског заштитног корпуса.

Москва сматра, да процес праћења реализације стандарда мора да се одвија под окриљем ОУН уз активно учешће Контакт групе. Једино у случају позитивне оцене реализације стандарда ће бити могуће разматрање питања активирања политичког процеса, који је меродаван да дефинише будући статус Косова и Метохије. Било каква журба, исхитреност, било какве евентуалне грешке могу постати нови повод за дестабилизацију ситуације у региону. Пошто многи теоретичари сматрају да ће ХХИ век заиста бити век економије и изградње безбедности као непрекидног процеса, економски повратак Русије на Балкан представља изузетан првенствено безбедносни догађај.

Управо тематски часопис *Политика националне безбедности* бр. 2/2019 представља покушај аутора научних радова да дају свој допринос разумевању улоге Русије у изградњи и очувању безбедности на Балкану на почетку ХХИ века.

Истраживање Бранка Крге показало је да је ова тема неопходна из три разлога. Прво, на Балкану се повећава број ванрегионалних фактора који имају утицај на многе процесе, па и на безбедност. Друго, безбедност Балкана и даље је нестабилна и готово ни један проблем због којих су избијали оружани сукоби 1990-тих година, није до краја разрешен. Треће, не престају да се испољавају различити облици изазова, ризика и претњи по одбрану и безбедност Републике Србије. Из наведених разлога сасвим је оправдано да предмет истраживања буде са посебним освртом на положај и безбедност Републике Србије. Владан Станковић у својој научној анализи образлаже присуство Русије у југоисточној Европи на почетку ХХИ века, где истиче да је Руска федерација у последњих двадесет година појачавала своје присуство у овом делу света – први период одликовао је дефанзивни политички утицај, док је у другом периоду руски утицај у овом делу света уочљивији. Стога се рад састоји од две целине: прве, у којој се разматрају Општи параметри геополитичке заинтересованости Русије за простор Југоисточне Европе; и друге, у којој се истичу сазнања партнерског присуства Руске федерације у овом делу света, а посебно на централном Балкану (у Србији).

Слободан Рељић анализира посебно улогу Москве и Руске православне цркве у хришћанском свету, где се ствара с једне стране, осећај руског народа да има светску мисију, руски месијанизам - а с друге стране, вековима на Западу производи мање или веће таласе хистеријичне русофобије. Русија се, иначе, код других народа и цивилизација не доживљава као опасност. Мит о Москви као Трећем Риму је дугог трајања и значајних последица – од руске идеје о неподељеном суверенитету над својом територијом до Треће интернационале и данашњег успостављања интегритета Русије као незаобилазне силе у светском поретку. И данашња руска држава и цела њена историја (чак и атеистички СССР) показују да је она незамислива без православно-хришћанске компоненте, истиче проф. Рељић. Александар Гајић сматра да Балкан за Русију представља регион од великог историјског и културно-верског значаја, па се руским медијима и јавној дипломатији везе са њим доживљавају веома блиским и значајним. У раду се анализира руска спољна политика, опсег њеног утицаја као и њени геополитички интереси на Балкану.

Винко Пандуревић анализира геополитичке и безбедносне аспекте на Балкану, са посебним акцентом на улогу Руске Федерације. У овом раду се говори о односу Русије према Балкану, облицима њеног (не)присуства на простору Балкана, кроз анализу присуства и утицаја САД и НАТО на том истом простору, који постају све снажнији са тенденцијом потпуног господарења Балканом и елиминисања сваког облика утицаја и присуства Русије на истом простору, коју САД сматрају „малигним чиниоцем“. У раду је дат историјски пресек руског утицаја и присуства на Балкану од совјетске Русије, преко Русије у доба Јелцина и у доба Путина, те актуелни односи Русије спрам Балкана, као поново велике светске силе. Милован Р. Суботић даје веома темељиту анализу трансформације руске моћи у глобалном контексту на примеру Србије и истиче: „Откад је света и века феномен моћи заокупља како човека као јединку, тако и све проистекле колективитете. Моћ отвара многа врата, завршава незавершене процесе, али и спаја, завања, па су историјске чињенице препуне прича о њеној злоупотреби.“ Затим, даје одговор на питање: „Да ли се спољнополитичка агенда ‘Нове Русије’ може посматрати

кроз призму трансформације њене моћи од оне најтврђе, војне и енергетске, ка елементима који карактеришу меку моћ, и како се овај облик моћи испољава према Балкану на примеру односа према Србији.“

Предраг Ђеранић и Миле Шикман су у свом раду покушали пронаћи узроке дугорочне нестабилности Западног Балкана и одгонетнути шта је кључ његове не(стабилности). Наноси историје и крвавих сукоба балканских народа могли би се посматрати као спирала злочина из које би балканске земље и народи морале пронаћи излаз (иако им то у претходном веку никако није полазило за руком). Велике силе су увек имале своје интересе и они су се преламали преко Балкана због његовог значаја као транзитног подручја, што је увек доносило тешке последице по балканске народе. Западни Балкан и данас је подручје на којем утицај желе остварити с једне стране Русија и Турска (на економски начин и Кина), док са друге стране Сједињене Државе са својим савезницима настоје одржати Западни Балкан као „сиву зону“, односно подручје са којег треба потиснути сваки вид руског и турског утицаја (и кинеског такође) али га уједно оставити изван ЕУ. Андреј Баранов и Виолета Рашковић - Таловић на руском језику анализирају геополитички значај Русије за безбедност Балкана, а Срђан Перишић анализира сарадњу Србије и Русије, аргументовано одбацује атлантизам и нуди могућу геополитичку алтернативу.

На основу мишљења аутора радова у часопису *Политика националне безбедности* бр. 2/2019, може се закључити да је неопходно додатно ангажовање свих структура друштава балканских земаља и великих сила ка подизању безбедности Балкана на већи ниво. Безбедносни изазови, ризици и претње на почетку XXI века забрињавају, посебно забрињавају због непринципијелног понашања Америке и ЕУ по питању односа према Србији и њеном суверенитету. Русија, као једна од највећих светских сила, има другачији став од земаља ЕУ и Америке по питању безбедности Балкана, јер се јавно залаже за поштовање међународног права, као и за мирно решавање свих спорова у региону. Војна, економска и политичка моћ Русије има све већи утицај у свету, па је вероварноћа да ће свој утицај јаче испољити на безбедност Балкана. То би поред

јасног става Русије по питању безбедности и успостављања равнотеже моћи на Балкану условило праведније решавање свих спорова, посебно статуса Косова и Метохије у складу са уставним и историјским правом Србије и међународним правом.

Имајући у виду све проблеме пред којима се налази Балканско полуострво на почетку XXI века, аутори су у својим радовима, тј. у процесу научног разматрања утицаја Русије на безбедност Балкана дали веома значајан научни допринос разумевању ових проблема, уз веома прихватљиве предлоге и мишљења.

*Главни и одговорни уредник
проф. др Радослав Гађиновић*

Винко Пандуревић*

Клуб генерала и адмирала Србије

БАЛКАН И РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА – ГЕОПОЛИТИЧКИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ

Сажетак

Говорити о односу Русије према Балкану, њеном присуству и утицају посебно на Западном Балкану, не може бити целовито без познавања и анализе присуства НАТО на Балкану. У овом раду се говори о односу Русије према Балкану, облицима њеног (не)присуства на простору Балкана, кроз анализу присуства и утицаја САД и НАТО на том истом простору, који постају све снажнији са тенденцијом потпуног господарења Балканом и елиминисања сваког облика утицаја и присуства Русије на истом простору, коју САД сматрају „малигним чиниоцем“. У раду је дат историјски пресек руског утицаја и присуства на Балкану од совјетске Русије, преко Русије у доба Јелцина и у доба Путина, те актуелни односи Русије спрам Балкана, као поново велике светске силе. САД су успеле да се учврсте на простору Македоније, изборивши се за њено ново име, те Албаније и Црне Горе, а на КиМ желе нову можда највећу базу НАТО у Европи, истовремено вршећи снажне притиске на Србију и Републику Српску, као последње тачке ослоњаца Русије на Балкану. Управо због присутног начина деловања НАТО на Балкану, Русија која је изгубила одређене полуге присуства на Балкану, настоји реафирмисати своју улогу у склопу општег репозиционирања великих сила на светској сцени. Иако се све велике силе и домаћи фактори

* Контакт: pandurevicvinko@gmail.com

залажу за стабилност на Балкану, због општег тренда односа Балкан постаје зона потенцијалних конфликта у чијем центру се налазе српске земље и српски етнички простори.

Кључне речи: *Русија, Балкан, Србија, САД, НАТО, геополитичко сучељавање.*

Када говоримо о Балкану онда то скоро неминовно чинимо у контексту односа великих сила и војних савеза према Балкану, као посебном географском простору од великог геополитичког значаја за те исте силе и војне савезе. Анализа односа САД и НАТО према Балкану, неминовно захтева и анализу односа Русије према Балкану и обрнуто. У оваквим врстама анализа Балкан се обично појављује као објекат интересовања и утицаја великих сила. Када је реч о Балкану и Русији у контексту геополитичких и безбедносних аспеката, онда се намеће и потреба утврђивања прогноза, на тему, како ће Балкан изгледати у наредној деценији.

Питање да ли ће Балкан у наредној деценији у целини постати саставни део ЕУ и НАТО пакта, или ће на Балкану доминирати руски утицаји јесте и није тешка и захтевна тема. Можемо казати, с једне стране, да је реч о теми о којој је незахвално говорити са аспекта прорицања будућности, с обзиром на свеукупну сложеност данашњице, далеке и ближе прошлости Балкана, које су одређене снажним историјским, географским, политичким, геополитичким, цивилизацијским и другим процесима, који су обликовали Балкан, као турско и нестабилно подручје у сваком погледу. С друге стране управо, сва та “кошмарна”¹ сложеност Балкана представља једну историјску константу из које можемо са великом поузданошћу закључивати какви процеси ће доминирати на Балкану у наредној деценији.

Важно је да уочимо и истакнемо општу историјску основу, која је важна за Балкан, а настала је из пресецања двеју потпуно различитих и међусобно одвојених историјских појава дугог трајања, а то су: с једне стране, већ више десетина година, ако не и цео век, постоје утврђени државни интересе и

1) Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, ВИЗ, Београд, 2004.

испољене сфере утицаја на Балкану моћних и водећих земаља света, некада почев од моћне Аустроугарске, Немачког Рајха, Француске, Велике Британије и Русије, данас су то интереси и утицаји САД, Русије, Кине, ЕУ предвођене Француском и Немачком; и с друге стране у датом историјском тренутку пробуђени национални покрети народа у југоисточној Европи и на Балкану, чије су тежње некада биле њихово уједињење, а касније стварање сопствених националних држава. Укрштање наведених појава било је, а и данас је повезано са, независно насталим сукобом интереса свих великих сила².

Поред наведених историјских и других процеса који су обликовали Балкан, важан фактор који данас детерминише Балкан су геополитичке силнице које врло интензивно утичу на све балканске земље у погледу евроатлантских и безбедносних интеграција. Те геополитичке силнице на Балкану индукују пре свих, процеси сучељавања САД и Русије.

Превазилажење историјских странпутица на Балкану, и стварање стабилног Балкана, с једне стране, НАТО пакт види једино кроз његову интеграцију у ову алијансу, и то у целости, а Русија, са друге стране, види Балкан као подручје на коме ће доминантно бити изражени интереси балканских држава и народа, сразмерно њиховим стварним потребама, а не геополитички и други интереси великих сила, пре свега САД и земаља НАТО савеза, због чега је Балкан врло нестабилно подручје.

Зато ћемо у овом раду анализирати географско и историјско одређење Балкана, посебно Западног Балкана, затим Западни Балкан као геополитичку одредницу и његов значај у констелацији односа између САД и Русије, безбедносне реперкусије сучељавања великих сила на Балкану, са тежиштем на прокламованим интересима Русије на Балкану и њеним стварним утицајем и облицима присуства на подручју Западног Балкана.

2) Андреј Митровић, *Историја једне утопије*, Том-1, *Ратни циљеви централних сила и Југословенско питање 1914-1918*, стр.191-221. Catena Mundi, Београд 2018.

ГЕОГРАФСКО И ИСТОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ И ЗНАЧАЈ БАЛКАНА

Географске границе Балкана³

Питањем географских граница, физичко географских карактеристика Балкана, његовим историјским одређењем и значајем бавићемо се само у мери неопходној за тему овога рада. У овом раду говоримо о Балкану који је углавном познат свима, а налази се у југоисточној Европи.⁴ Због свих карактеристика и бурног историјског наслеђа Балкана, изведен је и појам *балканизација* који је са негативном конотацијом ушао у дипломатски и геополитички вокабулар као синоним за политичко-територијалну и етничку расцепканост, међусобну конфронтираност и сталну умешаност страних (ванбалканских) чинилаца.⁵

И поред јасних географских одредница, поставља се питање докле се простире Балкан. Пошто је реч о полуострву, користи се назив Балканско полуострво. Регион који се налази у југоисточној Европи окружен Јадранским, Јонским, Средоземним, Егејским, Мраморним и Црним морем. Морске границе Балкан су неупитне, док се поставља питање његове северне и западне границе. По Јовану Цвијићу Балканско полуострво је подручје које се простире јужно од реке Саве и Дунава.⁶ Без намере да се превише бавимо различитим граничним линијама Балкана, довољно је да кажемо да према политичко-географској мапи прве деценије XXI века, Балканско полуострву сачињавају својом целокупном територијом Бугарска, Република Северна Македонија, Грчка, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, затим

3) Постоје различита објашњења одакле потиче име Балкан. У турском језику реч „*bal-kan*“ је означавала планину, планински венац, а користила се и као име за шумовите и за кршевите области. Могло би се рећи да је тако означавана велика планина или дословно „тешка планина“. Можемо рећи да је сам назив Балкан део отоманског завештања. Постоје и друга објашњења речи Балкан и њеног значења.

4) Постоји још један Балкан на обали Каспијског језера и један је од пет вилајета Турменистана. (Више видети на интернет страници: <http://turmenistan.gov.tm>)

5) Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, (Политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља), Београд, 2001. стр.10.

6) Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље I*, Београд, 1922.

четири петине територије Србије, три петине Хрватске, једна трећина Словеније, око једне десетине Румуније и италијанске провинције Горица и Трст и турски део Тракије.⁷

Ипак у оваквим границама Балкан скоро да нико никада није сагледавао. Италија се уопште не сматра Балканом, а углавном ни Словенија. Хрватска политичка и академска јавност одлучно одбацују да Хрватска припада Балкану. У дефинисању граница Балкана често политички аргументи надвладавају географске, па можемо рећи да расправа о овом питању поприма политички, па чак и цивилизацијски карактер.

Временом, под Балканом је почела да се подразумева целина, коју сачињавају (углавном националне) државе балканских народа са посебним културно-морфолошким особеностима насталим под утицајем византијске и отоманске цивилизације.⁸

Из одређених политичких и геополитичких разлога, крајем прошлог века, упоредо са речју Балканско полуострво, британски и амерички теоретичари користе одредницу „Југоисточна Европа“. У Југоисточну Европу несумњиво спадају све балканске земље и још неке друге које су биле укључене у процес сарадње у југоисточној Европи (*The South-east European Cooperative Initiative*). Југоисточна Европа означава значајно шири географски простор од простора који означава појам Балканско полуострво.

Историјске одреднице Балкана

Ради лакшег разумевања путева развоја Балкана, неопходно је исте посматрати у вези са путевима кретања и развоја срењоевропских народа и у вези са историјски важним догађајима који су мењали судбину целих европских региона. Реч је о историјским мимоилажењима Балкана и Средње Европе, као то назива Душан Пророковић.⁹

Формирање средњоевропског политичко-културног простора, којем Балкан не припада, ипак је имало каснији утицај

7) Душан Пророковић, *Немачка геополитика Балкана*, Catena Mundi, Београд, 2014. Стр.17.

8) Душан Пророковић, *исто*, стр.19.

9) Душан Пророковић, *исто*, стр.51.

на простор самог Балкана. Дефинисање средњоевропског простора у политичком и цивилизацијском смислу почиње још у VII веку удруживањем средњоевропских Словена и њиховом борбом са франачким краљевима и Аварима. Највећи утицај у Средњој Европи у периоду од VII до IX века испољили су Великоморавска кнежевина, као и њен каснији распад, франачки владари, римски папа и напетости између Константинопоља и Рима, а касније нарастајуће Свето римско царство немачког народа (*постојало је од 962-1806.*). Уздизање Кијевске Русије у доба Владимира Великог (980-1015.), као конкурента Светом римском царству, такође је значајно обликовало Средњу Европу тога доба. Услед територијалних експанзионистичких тежњи владара и народа Средње Европе и религијских напетости и супростављености у Средњој Европи је владала велика нестабилност, која је заједно са територијалном експанзијом Отоманског царства у највећој мери утицала на политичко-културно уоквиривање Средње Европе. Продор Османлија на Балкан, а касније ка Панонској низији (*освајање Галипоља 1354. и Једрена 1361.*), довели су до покушаја удруживања хришћанских снага у супротстављању Османлијама. До склапања озбиљних војних савеза те врсте никада није дошло, јер су западно-хришћански владари желели своје територијално ширење ка Босни, Србији и Бугарској, тј. на Балкан, а с друге стране Млечани су желели преузимање византијских поморских лука, па је и њима одговарало слабење Византије¹⁰.

Овладавањем Балканом и напредовање Турака ка Панонији повучена је гранична линија између две цивилизације: једне европске и друге азијске. Да би се супротставили надирању Турака, које су Средњоевропски Словени сматрали већом претњом од немачког утицаја, као „геополитички“ одговор на територијалну експанзију Турака јавља се формирање средњоевропског царства под једном круном. На овај начин Балкан постаје „отоманско завештање“, са трајном различитошћу балканских у односу на срењоевропске народе. „Отоманско завештање“ у крајње негативној конотацији

10) О историјском и културном наслеђу Средње Европе видети: Катрин Орел, *Средња Европа*, Clio, Београд, 2012.

оставило је тешке последице на балканске народе, а посебно на српски народ.

Крај отоманске владавине на Балкану, означио је отварање тзв. „Источног питања“¹¹, које ће наново усмерити „балкански брод“. „Источно питање“ има свој много шири географски оквир, него што је Балкан. Оно је обухватало медитерански простор од ушћа Нила на југу до ушћа Дунава у Црно море на северу. „Источно питања“, прво се поставило као питање заштите права хришћана у Отоманском царству током XVIII века, затим је настављено Наполеоновим заузимањем Египта, руским избијањем на Дунав, српском и грчком револуцијом, кримским ратом па све до Берлинског конгреса 1878. уобличавањем некаквог решења.

Продор изванбалканских сила на Балкан је уследио и као последица расподеле територија распадајуће отоманске империје. Средњоевропска Хабсбуршка монархија учава све већи значај Балкана и настоји Балканско полуострво ставити под своју геополитичку контролу. Долази до отвореног геополитичког маневрисања између цара (Русије), кајзера (Аустроугарска) и султана (Турска) за народе и подручје које је касније названо Средњоисточна Европа. У геополитичка маневрисања укључују се и удаљени изван балкански елементи, тако долази до учвршћивања присуства Велике Британије на простору Балкана. Велика Британија у наводном покушају решавања популарног националног питања на Балкану, подстиче локалне национализме како би спречила чвршће повезивање православних балканских народа за Русију. Такође је настојала спречити излазак на Медитеран, и евентуално запоседање Цариграда од стране Русије, све то је било ноћна мора за Велику Британију.¹² Поред поменутих сила и Немачка, иако „закаснала нација“, која је касно ушла у империјалистичку игру, жели да се активно укључи у „Источно питање“. Велика Британија жели да Немачку усмери против Русије, како би обезбедила подпадање Балкана под средњоевропски културни

11) Поред других извора о овоме видети: Фјодор И. Успенски, *Источно питање*, СЛ СЦГ, Београд и ЦИД, Подгорица, 2003.

12) О улози Британије током трајања Источне кризе шире видети: Милош Ковић, *Дизарели и Источно питање*, Слио, Београд, 2007.

простор, којим у културном и политичком смислу доминирају Немачка и Хабсбуршка монархија.

Ни домаће снаге на Балкану не мирују док се изванбалканске силе надмећу за превласт на Балкану. Национални покрети балканских народа све више јачају. Ипак они не остају самостални него подпадају под снажан утицај заинтересованих изванбалканских сила. Посебна веза се остварује између Русије и православних балканских народа, пре свих Срба, где Русија значајно утиче на „подизање“ балканских народа на војну акцију против Велике порте 1875. године и повезивање балканских земаља у велику војну коалицију против Турске у Балканским ратовима. Русија одржава добре односе са Црном Гором која је била под влашћу владике Данила Петровића, пружа помоћ Грчкој, одржава контакте са низом албанских првака (Али-паша Јањински, Мустафа-паша Бушатлија). Балкан је од великог значаја за Русију и временом постаје део „руског геополитичког кода“. Русија ће се повремено повлачити и враћати на Балкан. Балкан ће увек бити у руском видокругу.

Током XIX века најприсутније западне силе на Балкану су биле Велика Британија и Хабсбуршка монархија. Велика Британија је увек покушавала спречити стварање било каквог руско-немачког савеза. Француска ће имати своје наступе на Балкану и повлачења, у зависности од унутрашњих прилика у овој земљи.

Изванбалканске силе контролу на Балкану су успостављале углавном војном силом и војним интервенцијама, међутим успоставу западне контроле над балканским државама остваривана је помоћу, у политици одомаћен, а у дипломатији врло познат начин, контроле елита. То је чињено мешањем великих сила путем директне контроле елита, школованих на Западу или дестабилизацијом унутрашњих прилика, чиме је створан огroman простор за мешање спољних фактора.

Овај кратак историјски осврт на балканске процесе отвара нам врата за лакше разумевање данашњих прилика на Балкану.

Западни Балкан као геополитичка одредница

Сигурни смо да ће се географи сложити у вези са географским границама Балкана, његовим рељефом и физичко-географским карактеристикама, међутим када је реч о цивилизацијским, политичким и геополитичким схватањима Балкана, тада наступају различита мишљења и развијају се различити теоријски дискурси. Данас се користи синтагма „Западни Балкан“. Појам „Западни Балкан“ уведен је употребу пре једну деценију, између осталог и као последица транзиционих процеса и евроатлантских интеграција бивших Југословенских република. Није реч о географском појму, него се ради о геополитичком схватању простора Балкана који обухвата земље: Албанију, Србију, Македонију, БиХ и Црну Гору и Хрватску, до њеног уласка у ЕУ.

Дакле данас се под Западним Балканом подразумевају државе и територије (Албанија – чланица НАТО, Република Северна Македонија – питање само времена када ће постати чланица НАТО, Србија – војно неутрална, Црна Гора – чланица НАТО и БиХ – пола државе се сматра у сваком погледу делом НАТО пакта, а друга половина – РС се прогласила неутралном) које теже уласку у ЕУ, односно које се налазе у различитим фазама процеса приступања ЕУ. Можемо рећи да је овај простор у географском, политичком, геополитичком, економском, културолошком, војном и безбедоносном смислу објекат разноврсног деловања ЕУ, посебно њених најмоћнијих чланица, затим САД, нешто мање Русије и Кине. Утицај и присуство наведених сила на западном Балкану су врло различити, како у смислу њихових циљева, начина и облика присуства, тако и у смислу њиховог међусобног надметања у борби за превласт на наведеном простору. Данас САД и ЕУ простор Западног Балкана сматрају „најтруснијим подручјем у Европи, потенцијалним војним жариштем, нестабилним подручјем које може да угрози и безбедност ЕУ“¹³.

Да ли је то баш тако? Ако јесте, због чега је то тако? Где леже главни узроци нестабилности и конфликтности? Да

13) Др Александра Пећинар, „Етничка интеграција у Југоисточној Европи и на Блиском истоку (Краљевина СХС и Краљевина Сирија)“, *Међународна политика*, Београд, бр. 1171, Јули-септембар 2018. Београд, стр.46.

ли је реч о аутохтоним, домаћим, унутрашњим разлозима, или је пак реч о алохтоним – спољним факторима, односно утицају кључних светских и европских сила и њихових интереса? Одговоре на сва ова питања можемо делимично пронаћи у историји Балкана, а у већем обиму у савременим геополитичким процесима, који дубоко задиру у простор Балкана. Знамо да уситњеност, фрагментираност и међусобна конфронтација балканских земаља, као једне од главних одлика процеса балканизације, проистичу из низа историјских детерминанти. Балкан, а посебно „Западни Балкан“ је простор додира, или боље речено судара контактних цивилизацијских зона, простор судара различитих религија, простор који је био територијално саставни део великих царстава (Османског и Аустроугарског), простор који је (осим Албаније) био у јединственој држави модерног доба (СФРЈ), и коначно простор који чини стратешки значајну копнену везу средње Европе са Блиским и Средњим истоком и Медитераном. Балкан и даље има трансрегионални, трансконтинентални и глобални значај „геополитичког чвора“.¹⁴

Колико је времена потребно да историјски чиниоци нестабилности Западног Балкана буду неутралисани и превазиђени? Досадашња искуства нам говоре да се на простору Западног Балкана више живи прошлост и историја, него садашњост, а о будућности да и не говоримо. Управо ту историју Западног Балкана, која је била одређена пре свега алохтоним факторима, и данас оживљавају слични спољни фактори. Покушаји да „Балкан припадне балканским народима“, не успевају¹⁵. Балкан Балканцима је „племенита идеја“, али све до сада „геополитичка утопија“¹⁶.

14) Миломир Степић, *исто*, стр. 100.

15) Начело које је актуелно крајем 19. и почетком 20. века, истицао је и Н. Пашић, у току преговора са аустроугарским изаслаником Угроном 10. новембра 1912. у вези захтева Аустроугарске да се српска војска повуче из Северне Албаније, коју је била запосела у Првом Балканском рату.

16) Миломир Степић, *Геополитички смисао југословенства и југословенске државе*, Историја једне утопије, књига I, *Catena Mundi*, Београд, 2018. стр. 300.

БАЛКАН И РУСИЈА

Совјетска Русија и Балкан

Као што смо већ делимично истакли интерес и улогу Русије на Балкану кроз историјско одређење Балкана, видели смо да је за Русију кроз историју Балкан увек имао стратешки значај. Још као империјална сила, касније као совјетска Русија, она је Балкан третирала као подручје од великог значаја за безбедност њених јужних и југозападних граница.

Поред жеље да буде присутна на топлим морима, Русија је своје присуство на Балкану темељила на блиским културно историјским и религијским везама са балканским земљама, као што су Румунија, Бугарска, Србија, Црна Гора и Грчка. Русија је увек подржавала борбу јужнословенских хришћанских народа за слободу.

Совјетски савез, као једна врста „социјалистичке империје“ према Балкану је развијала сличан однос какав је имала и царска Русија. Совјетски Савез је испољавао снажно присуство у Румунији, Бугарској и Албанији, али му је Југославија у одређеној мери реметила експанзију према Медитерану. Односи између Совјетског Савеза и Запада, пре свега САД, преламали су се преко Југославије која је у то време развијала „посебан тип социјализма“, супротстављајући се Стаљину, што су САД користиле ради свог већег присуства у Југославији и ради ширења расцепа у „социјалистичком лагеру“. Због блоковске поделе света (НАТО и ВУ) Совјетски савез је настојао своје границе што даље померити на Запад, па су за њега од посебне важности биле луке на Јадранском мору. Слично је стање и данас¹⁷.

Геополитичко позиционирање Совјетског Савеза на простору Социјалистичке Југославије, у највећој мери зависило је од „балансирања односа“ након Информбироа (ИБ) 1948. године, како би се то данашњим речником рекло поновног „ресетовања односа“, како би се Југославија отргла од Запада и спречила њена сарадња са суседним земљама, чланицама

17) Шире видети. Драган Богетић, *Југословенско-совјетски односи почетком 60.-тих година*, УДК 327(497.1:47)“196“. Доступно на: istorija.rs>2011-3-13-Bogetic.

НАТО (Турска и Грчка)¹⁸; као и од односа Совјетског Савеза према другим социјалистичким земљама чланицама ВУ, који се манифестовао у различитим облицима диктата и мешања Совјетског Савеза у унутрашње ствари других социјалистичких земаља¹⁹. Након интервенције Совјетског Савеза у Мађарској и Чехословачкој југословенско државно руководство на челу са Титом било је у сталној стрепњи од напада Совјетског Савеза на СФРЈ, што је довело и до политичких и идеолошких размимоилажења у државном и војном руководству СФРЈ²⁰. Ради несметане контроле Балкана Совјетски Савез је настојао свим мерама контролисати СФРЈ и диктирати односе унутар саме државе и региона.²¹

Након доласка Брежњева у посету СФРЈ, почетком седамдесетих година прошлог века дошло је до постепене „нормализације“ односа између СССР и СФРЈ. Та нормализација је значила то да СФРЈ може да све мање буде равноправан партнер са СССР, као и све веће војно присуство СССР у СФРЈ. Совјетски бродови су могли пристајати у Југословенским лукама, као и амерички, како би се одржавала равнотежа блоковских поморских снага на Медитерану, као значајном простору за стабилност у региону.²²

18) Југославија, Грчка и Турска су 28. фебруара 1953. године у Анкари потписале споразум о политичкој, привредној и војној сарадњи. Овај споразум је у историји осато познат као Балкански савез. Још пре склапања Балканског савеза у који су укључене две земље чланице НАТО пакта и једна социјалистичка земља (Југославија) председник САД Труман је у децембру 1950. године, упутио америчком Конгресу предлог закона о хитној војној помоћи Југосалвији. Закон је хитно усвојен, и врло брзо је дошло до војне сарадње и контаката на највишим војним нивоима између СФРЈ и САД (оставрени су сусрети између врховног америчког команданта у Европи генерала Ајзенхауера и начелника ГШ ЈНА Коче Поповића). О овоме шире видети: Жељко Ж. Мирков, *Спољна политика Југославије 1948-1956. и питање „Балканског пакта“*, Београд, 2018.

19) Као што је била Совјетска војна интервенција у Мађарској у новембру 1956. године којом је угушена Мађарска револуција, која је била покушај збацивања комунистичког режима и изласка Мађарске из ВУ. Тадашње руководство ФНРЈ на челу са Титом се сложило са војном интервенцијом Совјетског савеза у Мађарској. У исто време Израел, Велика Британиа и Француска су нападе Египат ради национализације Суеског канала. САД су осудиле совјетску војну интервенцију али нису биле спремне да због Мађарске ризикују избијање трећег светског рата. Совјетски савез је по начелима Брежњевљеве доктрине „ограниченог суверенитета“ интервенисао 1968. године у Чехословачкој, која је покушала да гради нови модел демократског социјализма.

20) Бранко Мамула, *Случај Југославија*, ЦИД Подгорица 2000.

21) Латинка Перовић, *Затварање круга*, Свјетлост Сарајево 1990.

22) Бранко Мамула, *исто*.

Крајем осамдесетих година и почетком деведесетих прошлог века, како у Совјетском савезу тако и у СФРЈ долази до крупних унутар политичких промена. У СФРЈ долази до погоршања економске ситуације, и покушаја да се Југославија што више у економском смислу везује за СССР. Југославија је и даље била важан фактор било каквог савезништва на Балкану.

Унутрашњи процеси у СССР осамдесетих година слични су оним у Југославији. Обе земље покушавају да реформишу социјализам. Међутим, очито је било да је то закаснео покушај. Време трајања једног модела друштвеног уређења је истекло. У СФРЈ су процеси децентрализације земље прешли у фазу њене дезинтеграције, самоуправљање је поражено, национализми су снажно ојачали и држава се нашла пред колапсом. Совјетско руководство је „крајње негативно оценило ситуацију у Југославији“. НАТО је такође оценио да је Југославија ушла у акутну кризу „која сваког тренутка може експлодирати, претварајући се у „либанизацију или супербалканизацију“²³. Нови лидер Совјетског савеза Горбачов, покушава да пронађе алтернативу стаљинистичком моделу, одричући се догматског и бирократског волунтаристичког наслеђа. Он покреће тзв. „перестројку“²⁴ као покушај револуционарне реконструкције у свим областима живота, верујући у опстанак социјализма, али реформисаног. Горбачове реформе су на крају резултирале распадом СССР и распуштањем ВУ²⁵. Његов последњи покушај да се директније одреди према региону Балкана изрекао је приликом посете СФРЈ, која је почела 14. марта 1988. године. У свом говору у Скупштини СФРЈ Горбачов је говорио о безбедности Медитерана и у том контексту и Балкана. Истакао је да “Ми (СССР) подржавамо иницијативе Бугарске, Румуније, Југославије и Грчке усмерене на смањење војних активности – залажемо са за повлачење с полуострва свих страних трупа и војних база, а пружићемо и све неопходне гаранције, ако буде одлучено да се на Балкану створи зона без нуклеарног и хемијског оружја”. Горбачов је из Скупштине СФРЈ упутио позив САД о замрзавању америчких и совјетских поморских снага у Медитерану. Горбачов је подвукао да је

23) Наведено према Раиф Диздареви, *Од смрти Тита до смрти Југославије*, Сарајево, 1999.

24) Горбачов, М.С., *Перестројка и ново мишљење за СССР и остали свет*, Култура, Београд, 1988.

25) Варшавски пакт је званично распуштан у јулу 1991. године.

Средоземље једно од најексплозивнијих подручја света, да се на њему сусреће “замршен чвор противречних интереса, препун арсенала оружја која и даље расту”.²⁶

На односе Југославије а СССР-ом свако од републичких руководстава је гледало на свој начин из угла националних и републичких интереса. Словенија и Хрватска су већ биле загладане у Запад и тајним каналима су водиле акције у правцу осамостаљења.²⁷ Руководство Србије је током посете Горбачова имало другачији приступ. Милошевић је истакао: „Ми у Југославији градимо самоуправни социјализам, као наш пут изградње социјализма“. Горбачов је рекао: “У срцу сваког Руса и Србина постоји генетска предодређеност за благоданост и тежња пријатељству”, и додао да је важно да односи између Руске Федерације и Србије треба да још више напредују²⁸. Дакле, неке републике СФРЈ су се окренуле Западу а Србија ка Русији и пријатељству са руским народом, истрајавајући на самоуравном социјалистичком путу.

Запад је изражавао велику забринутост због могућности да Русија, након распада СССР-а, оствари свој утицај на Балкану преко Срба и Србије, па је било неопходно разбити Југославију и изазвати занчајне геополитичке промене на Балкану.

Русија у доба Јелцина

Након распуштања ВУ и распада СССР и формирања Заједнице независних држава, као лабавог савеза на добровољном чланству, свет постаје униполаран са доминатном улогом НАТО пакта на челу са САД. Русија губи ранију геополитичку позицију и значај и више постаје објекат међународних односа него њихов креатор²⁹. Русија

26) *Vijesnik*, 17. marta, 1988.

27) У Бону, почетком 1991. године, тада још увек седишту Савезне владе Немачке, жеље Хрватске и Словеније за самосталношћу примљену су са наклоношћу. Право народа на самоопредељење било је неспорно у Бону као и унутар ЕЗ. Посебну подршку Хрватској је пружио тадашњи министар спољних послова СРН Геншер.

28) *Политика*, 17. март, 1988.

29) Између 11. марта 1990. године и 25. децембра 1991. године дошло је до дезинтеграције СССР и стварања 15 република Совјетског Савеза. То је истовремено био и краја Хладног рата.

под Јелцином постаје зависна од Запада пре свега од САД и њихове економске и финансијске помоћи. Колапс Русије значио је и нестанак њеног утицаја на Балкану у било ком облику. САД крећу у неузастављив поход на Исток. Доласком Примакова за премијера Руске Федерације (РФ) формулише се нова руска стратегија којом се напушта политика послушности Западу. Примаков артикулише стратегију која се базира на савезништву „Русија – Кина – Индија“. РФ поново покушава да дефинише своје приоритете у деловима света где Запад нема присуство или има проблеме. То се односило на Ирак, Иран и Балкан³⁰.

Током деведесетих година прошлог века, за време распада СФРЈ и ратова на постјугословенском простору, Србија је из одређених идеолошких и стратешких разлога очекивала већу подршку Русије. Међутим, руски интереси на Балкану доживели своју трансформацију као последица нове међународне констелације у којој је, како се показало, Русија пратила властити државни интерес у којем Балкан па ни Србија нису имали приоритетно место. Због представе о повезаности са Русијом, православљем и панславизмом, српска елита је живела у убеђењу да је најважнији партнер Русије на Балкану. То је међутим, спречило Србе да сагледају руски историјски интерес на Балкану и у том смислу њихов интерес и за друге народе (државе) на Балкану, као што су Бугарска, Хрватска, Албанија.

Током ратова на постјугословенском простору, деведесетих година прошлог века Русија, није пресудно утицало на ток тих процеса. Након распада СССР и доласка Јелцина на власт, између Русије и САД успоставља се посебан однос. То је време када САД имају апсолутан примат у војном, економском и политичком смислу, с једне стране, и осакаћену Русију, са друге, која фактички не представља претњу никоме, осим самој себи. У 1994. години Јелцин и Клинтон су у Москви потписали документ о стратешком партнерству. Као што је познато такве документе потписују обично две или више сила које су приближно једнаке по снази како би спречиле међународно негативно деловање. У то време Русија и САД

30) Јевгениј Примаков био је председник владе РФ од 11. септембра 1998. до 12. маја 1999. године. Примаков је извршио заокрет у руској спољној политици тиме што је одустао од атлантизма у корист концепције „вишеполарног света“.

нису ни по чему биле равноправне. Русија је зависила од америчке финансијске помоћи. Јелцин је испуњавао скоро све захтева Клинтона. Русија је и поред тога покушавала да на Балкану обезбеди себи улогу силе, макар и маргиналне. Она је на одређени начин учествовала у креирању става према југословенској кризи. САД и Запад су најчешће користиле Русију као полугу за притисак на Србију и српско руководство у целини, а Срби су се надали у одлучујућу помоћ од Русије. У сваком случају ставови Русије о кризи на постјугословенском простору били су по одређеним питањима, мање више кохерентни са ставовима САД.

О тријумафализму САД на почетку деведесетих година прошлог века у светским размерама, који је уследио и због „наивности“ и „опијености“ нових руских лидера „општељудским вредностима и новим општеевропским домом“, као и у којој мери су нови руски лидери занемаривали реално стање међународних односа, и у којој су мери прихватили САД и „запад“ као будућег „вечног пријатеља“, можемо видети на примерима понашања руских државних лидера у време распада ВУ и СССР и уједињења Немачке³¹.

Руско мешање у југословенску кризу обично би уследило када је требало ојачати “властити углед и утјецај у свету”, али и због “осигурања дугорочног руског интереса на Балкану

31) О овоме видети у књизи: Ф. И. Ладигин, С. Ф. Афанасјев, *Војнодоктринарне основе спољне политике САД*, Београд, 2017. У књизи се наводи један састанак у Берлину, на коме се говорило о „Споразуму о ограничењу оружаних снага у Европи“, где се руска делегација одрекла свог удела конвенционалног наоружања, које се ограничава Споразумом. Како кажу аутори, руски дипломата се упитао: „А због чега нам је сада потребна војска, тим пре тако моћна? Зашто да држимо оклопни воз на споредном колосеку? Ко нам је претња? Исти члан руске делегације је аутору књиге господину Ладагину на састанку са американима у Хјустону 1990. године рекао: „Опростите се ви са својим стратегијским ракетама“. Сличних примера је било више. Можда је по свом значају посебно интересантна реакција председника РФ господина Јељцина, који је 1992. године у разговору са америчким државним секретаром Бејкером, рекао: „Русији није потребно ново наоружање, као ни нуклеарне бојеве главе. Русија и САД сада нису непријатељи, већ другови“. Ове Јељцинове речи су збуниле Бејкера, који је питао: „А шта ће бити са нашим интерконтиненталним балистичким ракетама „Trident– 2“, које се налазе на ракетним нуклеарним подморницама?“ На то је Јељцин одговорио: „Ако хћете да их имате – имајте их“. Овакво схватање новог „пријатељства“ између РФ и САД од стране руског руководства довело је до тоталног колапса руске армије, „чији су припадници, војници, официри и генерали држани изгладнели“, како каже сам један од аутора књиге генерал Ладигин. Аутори кажу да сви они, руски војници и официри који су одлучили да и даље служе својој Отаџбини, остали су да „одбране и сачувају главног савезника великог руског народа – армију и морнарицу“. Колико је то било важно показали су каснији свестки догађаји и ширење НАТО на исток и опкољавање РФ.

у успостављању нових односа”. Њихово уплитање је ишло “веома опрезно не везујући се ни у којем случају само за једну новонасталу државу на тлу Југославије, а још мање за једну владајућу гарнитуру или политичку опцију.³² Ипак, Русија је деведесетих година у стварности своје ставове “прилагођавала западноевропским партнерима”. Она је признала самосталност Словеније, Хрватске, Македоније и Босне и Херцеговине.

Током ратова деведесетих година прошлог века, Србија и њено руководство, као и Срби у Републици Српској су често захтевали да Русија делује у њихово име, и изражавали су жаљење што Русија није у стању да категорично одбаци мешање Запада на Балкану. Овога је било свесно тадашње руководство Русије и оно је поступало врло опрезно³³.

Јелцинова „заблуделост“ у односима са Клинтонем и САД, доживела је свој крај када су САД и њихови савезници одлучили да изврше агресију на СРЈ, односно да спроведу „кампању бомбардовања“, како су то они говорили. Најчешћа тема разговора између Клинтона и Јелцина током 1998. и 1999. године били су Србија и Косово. О томе говоре транскрипти њихових разговора објављених у Клинтоновој библиотеци³⁴. Из тих разговора се види да је Јелцин био спреман да заједно са Клинтонем развија стратегију борбе против тадашњег југословенског председника Слободана Милошевића, желећи ипак да спречи бомбардовање Србије. Јелцин је рекао да ће Милошевића помагати само пред камерама, иако се суочава са унутрашњим притисцима да озбиљније заштити Србију,

32) Бранко Мамула, *исто*, стр. 33.

33) Приликом посете некадашњег начелника ГШ ЈНА и савезног министра унутрашњих послова у Влади Анте Марковића, Петра Грачанина Русији 24. и 25. марта 1993. као члана делегације СУБНОР-а на скупу Ветерана Другог светског рата у Стаљинграду, он је изјавио: “Браћо Руси, ми вас не позивамо да са нама делите нашу несрећу, већ да као велика светска сила артикулишете своје трајне стратешке интересе на Балкану” (*Војска*, 6. април 1993). Добраца Ђосић је, на пример, у јеку рата у Босни сматрао да Србија има разлога да «очекује повратак Русије на Балкан и присуство тог традиционално снажног фактора на балканском простору, који ће сигурно променити садашње изbalансиране и савезничке односе Немачке и Америке на Балкану и њихове игре преко Европске уније и исламских земаља Блиског и средњег истока.

У интервјуу за руски Радио 1 југословенски амбасадор у Москви Бора Милошевић је рекао “главни циљ инсистирања САД на војном аспекту споразума јесте долазак НАТО на Космет. СРЈ то никада неће прихватити и ми у томе очекујемо потпуно разумевање али и подршку Русије, посебно председника Русије Бориса Јелцина, парламента, патријарха Алексија Другог и целокупног руског народа”.

34) Доступно на: [https:// www.kurir.rs>politika](https://www.kurir.rs>politika)

он је то ипак одбио. Реакција Русије на косовску кризу била је последица унутрашњих разлога због ситуације у Чеченији и другим сепаратистичким регионима³⁵.

Након окончања агресије НАТО на СРЈ – потписивања Војно-техничког споразума у Куманову (09.06.1999.) који је означио прекид непријатељства између НАТО снага са снагама ВЈ и полицијским снагама Србије, усвајање Резолуције 1244 СБ УН (10.06.1999.) Русија је у намери да учествује заједно са НАТО у војном надзору успоставе мира на КиМ, покренула свој оружани контингент, део ваздушнодесантних снага, које су се налазили у БиХ у саставу ИФОР-а, (Implementation Forces – снаге за имплементацију мира) и те снаге су 12. јуна запоселе аеродром Слатина у Приштини. Било је то велико изненађење за НАТО. Русија је показала одређену одлучност и способност брзог војног реаговања³⁶. Међутим руске снаге нису добиле свој сектор, а није било омогућено да се на КиМ пребаци још око 2500 војника. Према одлуци Владимира Путина председника РФ, од 5. маја 2003. године, Руси су своје снаге повукли са КиМ, као и из БиХ³⁷.

Косовска криза је убрзала формулисање нове концепције националне безбедности и нове војне доктрине као одговор на нове међународне околности. Нова руска доктрина, полазећи од економске ситуације, базираће на одбрамбеној стратеги-

35) Русија је реаговала на косовску кризу и због својих унутрашњих разлога, пре свега, због ситуације у Чеченији и других сепаратистичких покрета у Руској федерацији. Увођењем хуманитарне интервенције створило је страх код Руса да то може постати модел за сличне акције на територији Русије или у оним суседним земљама које су од посебног интереса за Русију, као што су Грузија и Азербејџан, затим Јерменија и Молдавија које су иначе добиле велику подршку на самиту НАТО поводом 50 годишњице овог савеза. У време НАТО интервенције Русија је повукла свог амбасадора из Брисела који је био акредитован при НАТО, а Дума је 25. марта 1999.г. одбила да ратификује Уговор СТАРТ 2, који има већу важност за Русију него за САД. Међутим, показало се да су то све били тактички потези јер је овај споразум потписан само годину дана касније. Косовска криза је помогла Русији да се врати на Балкан и да учествује у решавању регионалне кризе.

36) „Ипак сам одлучио да Русија мора повући крунски потез, па чак и ако он нема никакво војно значење. То није било питање одређене дипломатске победе или пораза; било је питање јесмо ли победили у ономе битноме. Русија није смела допустити да претрпи морални пораз. Није допустила расцеп. Није допустила да је увуку у рат. И тај последњи гест био је знак наше моралне победе пред лицем дивовског НАТО-овг ратног строја, пред целом Европом, пред светом. Дао сам наредбу за покрет“. (Борис Јелцин, *Поноћни мемоари*, стр.244.)

37) Према речима тадашњег начелника ГШ руских ОС, генерала Анатолија Квашнина, Русија није више имала стратешке интересе на Балкану. (Наведено према:[https:// www.telegraf.rs/](https://www.telegraf.rs/) politika.

ји очувања стабилности земље, како у оквиру унутрашње територије, тако и својих спољашних граница и утицаја у непосредном суседству.

АФИРМАЦИЈА РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ КАО ВЕЛИКЕ СИЛЕ И ЊЕН УТИЦАЈ НА БАЛКАНУ³⁸

Погледајмо Русију у време Владимира Путина. Након Јелцина, тихим пучем унутар старих структура, на место председника РФ долази Владимир Путин и након тога убрзо наступа нова ера за РФ и њен утицај у свету.

Јелцин је именовано Путина за ВД премијера 9. августа 1999. године, назвавши га истог дана својим наследником. Јелцин је домало потом информисао председника САД Клинтонa, да је за свога наследника одредио Путина и да је убеђен да ће он победити на председничким изборима 2000. године. Јелцин се о Путину врло позитивно изјашњавао и убеђивао Клинтонa да ће Путин са њим врло добро сарађивати³⁹. Путин је први пут постао председник Руске Федерације 7. маја 2000. године.

Долазак Путина, како каже Иво Банац, струковног и линеарног наследника давно преминулог Андропова⁴⁰, такође је кристалисао нови однос Русије према Западу и Балкану. Путин је врло брзо предузео кораке да поврати национални понос својој земљи. Његов главни циљ је био да консолидује Русију чија транзиција под Јелцином није успела. Путин покушава да поврати улогу централних власти како би спречио даљу дезинтеграцију Русије.

Русија је морала хитно да редефинише своју спољнополитичку стратегију. Путин је био свестан да је Русија изгубила статус хегемона, али није одустајао од неких спољнополитичких приоритета у које спада и Балкан. Такву оријентацију му је олакшавала и сама Србија јер је рачунала на подршку Русије, пре свега, у подршци за очување интегритета СРЈ, а касније интегритета Србије и решавања статуса КиМ.

38) Шире видети: Зоран М Каравидић, Митар П. Ковач, „Афирмација Руске Федерације као велике силе“, *Војно дело* 3/2018. Београд.

39) Наведено према: <https://rs-lat.sputniknews.com> > ...

40) Иво Банац, „Обичан човек који је победио комунизам“, *Глобус*, 15. август, 2008.

Након сусрета са Бушом, председником САД у Словенији, 16. јуна 2001, Путин је најавио да ће посетити и СРЈ, односно Београд и руски војне снаге у Приштини. Том приликом је изјавио “Балкан је с разлогом регионални приоритет руске спољне политике. Не само због геополитичких фактора, него и због историјских традиција и географске блискости региона руским границама. Све то детерминише стратешки значај Балкана за Русију”.⁴¹

Путин је наставио да развија добре односе са СРЈ, а касније са Србијом, подржавајући српске националне интересе (интегритет и суверенитет Србије, пружајући Србији помоћ у области безбедности и одбране, кроз јачање војно-техничке сарадње). Русија под Путин се држи традиционалних вредности и рачуна на традиционалне православне partnere.

Србија као централна Балканска држава очекивала је веће ангажовање Русије на Балкану и тешњу сарадњу између две државе. Председник СРЈ Војислав Коштуница је у јуну 2001. године на састанку са Путином у Београду, изјавио да је “руско присуство алфа и омега за стабилност и баланс у југоисточној Европи. Да би се избегла нова криза, Русија треба да има одговорност за судбину Балкана исто као и САД, како из дипломатског аспекта, тако и са мировног”.⁴²

На који начин Русија види своје интересе на Балкану. Русија жели да задржи улогу партнера и противтеже присуству САД на Балкану. Јуриј Морозов руске циљеве на Балкану дефинише на следећи начин: развијање билатералних односа Русије са земљама Балкана; подршка Русије успостављању међудржавне сарадње у региону; стварање “противтеже” утицају САД на ситуацију у региону. Он истиче да је Србија највернији партнер Русије у региону и могућа преорјентација СРЈ према западу довела би, не само до губитка једних од ретких руских савезника, него и до губитка интересовања за Русију као регионалног партнера од стране европских земаља.⁴³

Као што смо већ истакли крај Хладног рата наговестио је почетак великих промена у сфери безбедности. На глобалном

41) Путин руским трупам на Косову, цитирано према *Interfaxu* 17. јуни 2001.

42) *Interfax*, 20. јуни 2001.

43) Јуриј В. Морозов, начелник Одељења у Центру за војностратешке студије Генералштаба Оружаних снага Руске федерације, *Геополитичка раскрића*, број 1, 2000, Београд.

плану, војно-политички утицај САД и НАТО, након победе у Хладном рату, проширио се на области од Балтика, преко Средње Европе, до Јадрана и Црног мора. У геополитичком смислу, стављањем тих територија под контролу евроатлантизма, „линија фронта” између англо-америчког (евроатлантског) и руског (евроазијског) дела померена је даље на исток, чак и преко западних граница некадашњег СССР-а.

Сједињене Америчке Државе, као геополитички и идеолошки победник „Хладног рата” и једина преостала суперсила, сматрале су се позваним да креирају основе новог светског поретка у којем ће имати улогу глобалног лидера у међународном систему. Све стратегије националне безбедности које су америчке администрације усвајале у периоду после окончања Хладног рата па све до последње, усвојене 2017. године⁴⁴, одређивале су најшири стратегијски оквир у којем су САД деловале у циљу одржавања своје политичке, војне и економске доминације у свету⁴⁵.

Са друге стране Русија, од доласка Владимира Путина на власт, одлучна је да изађе из стратешке летаргије у коју је запала након завршетка Хладног рата. Москва сматра да су Американци извукли велику корист од распада Совјетског Савеза и проширења НАТО-а, као и да је прокламовано стратешко партнерство са Америком било обично лицемерје.

Доласком Путина на чело Русије наступа и период иновације постојећих и израде нових стратешких и доктринарних докумената из области националне безбедности и одбране.

Тако је већ почетком 2000. године Концепција националне безбедности из 1997. године допуњена и коригована⁴⁶, а већ у априлу исте године утврђена је нова Војна доктрина РФ⁴⁷.

44) *National Security Strategy of the United States America*, The White House, Washington. DC, Decmbar 2017.

45) Ранко Мачкић и др. „Стратегије националне безбедности САД и Руске Федерације и могуће импликације по безбедност Републике Србије“, *Војно дело* 8/2017. Београд.

46) *Концепция национальной безопасности Российской Федерации*, Президент России, објављена 1997, допуњена 2000, доступно на: http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkV6BZ29/content/id/589768.

47) *Военная доктрина Российской Федерации*, Президент России, 2000, http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html.

Концепција је дефинисала најважније правце државне политике РФ: препознаје се да постоји намера неких држава да уруше снагу Русије (провлачи се кроз све касније СНБ); повећава се битност утицаја спољних претњи за разлику од 1997. године; задржава се став о тешкој економској ситуацији и потреби за економским бољитком.

По први пут се јасно истиче да РФ, као евроазијска држава, има своје интересе у Европи, на Блиском истоку, у Закавказју, централној Азији и азијско-тихоокеанском региону.

Угрожавање руских интереса у тим регионима сматра се угрожавањем њене националне безбедности. Поред тога, јасно је назначено да угрожавање националне безбедности Русије на међународном плану представља, поред осталог, и ширење НАТО-а на исток⁴⁸.

Руска Федерација је након Хладног рата и пораза у том рату добро изучила и почела примењивати различита историјска искуства која су била у непосредној вези са стратегијским документима у области одбране и безбедности⁴⁹.

Сагледавајући историјски развој РФ могу се уочити три основне фазе у развоју и афирмацији РФ као велике силе: 1) *Фаза тражења места у новом геополитичком окружењу после хладног рата*. Трајала је од распада СССР-а, па до почетка XXI века и смене политичких гарнитуре. 2) *Фаза ревитализације државних и националних интереса* – заокрет у политици РФ, повратак националном идентитету, ревитализација свих елемената државе и постављања стабилних основа. Фаза је тра-

48) Перишић, Срђан.: *Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања РФ на почетку XXI века*, Војно дело, Медија центар „Одбрана”, зима/2010, Београд, 2010, стр. 108.

49) 0Рат за Нагорно-Карабах (1988-94); 1991. - Формирање ЗНД; Рат за Приднестровље (1991-92); Рат у јужној Осетији (1991-92); Сукоб у Таџикистану (1992-97); Рат у Абхазији; Први чеченски рат (1994-96); 1994. САД - СНБ ангажовања и ширења”; Стварање уније РФ и Белорусије - Формирање ГУАМ групе 1998.; Велика августовска финансијска криза; Сукоб у области Пригородно (Осетијско-ингушетски конфликт)- 1999.; Други чеченски рат (1999-09); НАТО интервенција против СРЈ; нови концепт НАТО 2000.; 2001. -Формирање Шангајске организације, 2002. - Формирање ОДКБ 2008. - Руско-грузијски рат - Руско признање Јужне Осетије и Абхазије - Формирање БРИК (касније БРИКС) – Постављање дела противбалистичког штита САД у Пољској 2009.- Етнички сукоби у Киргистану, - Сукоби у Таџикистану (2010-12); - Насилна смена власти у Украјини - Рат у Источној Украјини (2014-) – Формирање, Евроазијског економског савеза. (Наведено према: Зоран М. Каравидић, *Афирмација Руске Федерације као велике силе*, Војно дело, 3/2018. Београд.).

јала до завршетка рата РФ са Грузијом 2008. године и „објаве” помало заборављене снаге РФ. 3) *Фаза даљег напретка* – предвидив развој на стабилним основама, даљи напредак државе и потврда високог геополитичког места РФ.

Русија је данас несумњиво велика сила, која заједно са Кином и други регионалним државама успешно обуздава униполарни поредак, који САД покушавају да продуже као облик своје доминације. Русија има своје геополитичке и геостратешке интересе широм света. Она се данас сучељава са НАТО и САД непосредно на својим границама, на далеком истоку, у Медитерану, у Латинској Америци, у Украјини, на Црном мору, где Америка демонстрира хиљаде тона челичне дипломатије⁵⁰ (*мноштво ратних бродова у водама Медитерана и носач авиона у водама Црног мора*), на Балкану и др.

СУЧЕЉАВАЊЕ РУСИЈЕ И САД

Да би смо лакше разумели утицај и интересе Русије на Балкану, најбоље да их анализирамо са аспекта сучељавања САД и Русије у Европи. Кроз интересе САД у Европи и на Балкану, најлакше се уочавају интереси и однос Русије према Балкану. Русија је постала равноправан такмац САД, а у неким областима војне доктрине и доктрине одбране је превазишла САД. Због тога НАТО настоји на различите начине „преоптеретити и уздрмати Русију“. У најновијем извештају америчке војске се нуде планови за поделу и дестабилизацију земље⁵¹. Амерички Центар за истраживање и развој (RAND), за потребе америчке војске истражује и проучава „не насилне скупе опције“ који би САД и њихови савезници могли да примене како би ослабили руску привреду, војску и владине структуре. У извештају се предлаже да Вашингтон размотри могућност пружања „смртоносне помоћи“ Украјини; повећање помоћи сиријским побуњеницима; урушавати напоре у борби против исламског тероризма; покушати смањити руски утицај у Средњој Азији; промовисати устанке на границама Русије;

50) Амбасадор САД у Москви Џон Хантсман изјавио је: „Сваки носач авиона у Медитерану представља 100 000 тона међународне дипломатије, америчка флота у Медитерану, предвођена неколицином носача авиона, треба да буде сигнал за Москву.“ (Спутњик, 24.04.2019. године).

51) Спутњик, Америчка војска објавила стратегију: *Циљ – уздрмати Русију*, Доступно на:// <https://rs/lat.spitniknews.com>

протерати руске трупе из Придњестровља; распоредити америчке бомбардере у близини руских граница; поставити додатно нуклеарно тактичко оружје; присилити Русију да смањи улагања у своју ваздухопловну одбрану; повећати америчко присуство у Црном мору и на крају се даје списак провокација које би Вашингтон могао да изврши према Москви тврдећи да су то одбрамбени одговори. У извештају се не наводи Балкан. Довољно је видети овај списак америчких жеља и закључити на којим фронтovima све САД покушавају да делују против Русије. Саплитање Русије на било којој тачки планете је важно за САД.

Видели смо у предходним анализама у овом раду какав је био интерес НАТО пакта и ВУ, као и водећих држава у тим савезима према Балкану. Након окончања хладног рата кључну улогу у креирању односа на Балкану имали су НАТО и ЕУ. С обзиром да су НАТО и САД увек желели а то желе и данас, да Русију изолују од централне Европе и да је војно окруже, да је дезинтегришу и учине нефункционалном државом и на крају поделе. С обзиром да је простор деловања Русије у Европи врло ограничен, јер су скоро све бивше социјалистичке земље Европе чланице НАТО савеза, зато је Русији важно да задржи активан однос према Балкану и да своје присуство заснује у неким Балканским државама које су под ударом НАТО пакта и захтевима да чим пре постану чланице тога савеза⁵².

На Балкану су за Русију као савезници остале још Србија и Република Српска. Србија је у процесу приступања ЕУ, с тим да се тај процес снажно условљава поред осталог и приступањем НАТО пакту. Република Српска је на мети напада Запада јер жели пратити Србију и бити војно неутрална, и на тај начин блокира кретање БиХ ка НАТО пакту. НАТО је успео да супротно основним демократским постулатима практично „угура“ Црну Гору у тај савез⁵³. Македонија је

52) Шире видети: Ковач Митар, *Интереси великих сила на простору Балкана*, Зборник радова Научни скуп „Србија и стратегијска раскршћа“ ИСИКС-2016, септембар 2016, Београд, 2016.

53) Скупштине Црне Горе је 28. априла 2017. године са 46 гласова од 81 посланика, донела одлуку о приступању Црне Горе НАТО пакту. Одлука је донесена без референдума, иако је расположење грађана показивало да је већина против уласка у НАТО савез. Црна Гора је и званично постала чланица НАТО пакта 5. јуна 2017. након што је министар спољних послова Владе Црне Горе предао инструмент о приступању америчком Стејтдепартаменту. Русија је чин приступања Црне Горе НАТО пакту и изразе антируске хистерије у Црној Гори схватила као непријатељску политику црногорских власти. (Алцазира, Балкан, 05. јун 20117.)

морала променити име, да би се отклонила последња препрека њеном уласку у НАТО. БиХ се непрекидно унитаризује и условљава формирање централних органа власти (Савет министара) активацијом МАП-а (пута ка чланству у НАТО). САД настоје заокружити косовску државност, формирањем Војске Косова и његовим пријемом у НАТО.

Основни циљ свих ових напора које чини НАТО на челу са САД јесте истискивање сваког облика присуства Русије на Балкану. Основна теза САД и Запада јесте та „сваки облик присуства Русије на Балкану изазива нестабилност региона“. У ствари реч је о угрожавању интереса западних земаља, које себе сматрају да су по аутоматизму благотворне за стабилизацију региона Балкана. У контексту стабилности региона, потенцира се потреба да Србија призна косовску независност како би регион постао стабилан. Нико не помишља да би стабилности више допринело одустајање од косовске независности и од идеје и процеса стварања „Велике Албаније“. Свако залагање Русије за целовитост Србије, за поштовање међународног права када је реч о односима међу државама на Балкану, сматра се реметилачким деловањем и уценом Србије на њеном евроатлантском путу. Када би Русија, како то сматра Запад, одустала од подршке целовитости Србије, дејтонском уставном уређењу БиХ, онда би и Србија и РС прихватили све сугестије Запада у смислу интегрисања у западни свет, уз све неповољности које би проистекле по српски народ у целини⁵⁴.

Истини за вољу Русија је закаснила у реализацији неких својих интереса на Балкану. Македонија је у загрљају НАТО савеза. Црна Гора је тамо већ одавно, Србија и РС су под снажним притиском. Као да је Русија у једној фази својих геостратешких и геополитичких прегруписивања у свету заборавила на Балкан. Као велика светска сила, иако њена економија нема те параметре, њена војна моћ јој даје право да се активно и ефикасно укључи у прераспodelу моћи и утицаја у свету.

Очекивати је да ће Русија врло упорно и одлучно брани последње упориште свога присуства на Балкану, а то су Србија

54) Током дијалога Београда и Приштине о статусу КиМ, амерички представници и представници ЕУ, све чешиће изјављују да је потребан свеобухватан споразум између Београда и Приштине, што у преводу значи признање косовске независности.

и РС, чак на исти или сличан начин на који је то радила и ради у Сирији. Сучељавање Русије и САД и Запада у Украјини, у Сирији, и источној Европи, на далеком истоку, па и у Јужној Америци због Венецуеле, свакако да неће бити без утицаја на њихове односе и на Балкану.

Русија мора сачувати три основна стуба свога утицаја на Балкану⁵⁵, па чак и створити и нове. Први стуб присуства и утицаја Русије на Балкану јесте статус сталне чланице СБ ОУН, на основу кога утиче на УН при доношењу врло важних одлука које се тичу Западног Балкана. Други ступ је историјска, култура и религијска повезаност Русије са државама и народима Југоисточне Европе⁵⁶, на шта Русија рачуна како у оним земљама које нису чланице НАТО и ЕУ, тако и у онима које то јесу или су далеко одмакле на путу у евроатлантским интеграцијама. Трећи стуб на коме Русија темељи свој утицај јесте растући привредни значај Русије за земље Балкана, посебно у енергетском смислу. Због тога неке земље ЕУ уз подршку САД саботирају напоре Русије које чини у енергетском повезивању са Европом и у снабдевању већине земаља природним гасом.

Као последица сучељавања САД и Русије на Балкану и њихових остварених утицаја можемо анализирати односе између западнобалканских земаља који су под снажним утицајем спољних фактора.

Између држава Западног Балкана могуће, условно речено, формирање неколико различитих „савеза“, и то у зависности од деловања домаћих политичара, интереса појединих западнобалканских држава и притисака и интереса кључних држава ЕУ, САД и Русије.

Могући су блискији односи и везе између Србије и Македоније, којима би се под одређеним условима могла придружити и Црна Гора; затим у одређеним околностима и интересна веза и сарадња Македоније, Косова, Црне Горе и Хрватске, под притиском САД, ради стварања антисрпског

55) Душан Рељић, *Русија и Западни Балкан*, Берлин, јули 2009.

56) Сажет приказ историјских аспеката руског присуства на Балкану видети у: James Headley, *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*, London 2009, стр. 9-29.

фронта⁵⁷; посебно велика блискост постоји између Албаније, Хрватске и Косова, којима би се под спољним притиском могла придружити и Црна Гора. БиХ се односи према свим другим земљама Западног Балкана у зависности према којој држави Западног Балкана, укључујући и Турску, инклинира неки од конститутивних народа у БиХ. Међутим било какви тешњи савези између западно-балканских држава у целини нису могући, осим чврстог савеза између Албаније, Косова, као делова Западног Балкана и Хрватске, као чланице ЕУ. Ипак, свака од појединачних земаља могла би ступити у одређени чврст савез са неком другом изванбалканском државом у зависности од актуелних политичких кретања, осим БиХ, јер она због унутрашње располућености, као целина не може бити поуздан савезник ниједној другој држави. Она може послужити као реметилачки фактор у стварању бољих односа између Србије и Хрватске, односно између Србије и Македоније, Србије и Турске.

Као главни реметилачки фактор и извор нестабилности на западном Балкану јесте покушај формирања „*Велике Албаније*“. Тежња ка „*Великој Албанији*“ неминовно изазива сукобе албанског етноса и албанског руководства у целини, са Македонијом и Србијом, а у одређеним околностима и одређеној фази и са Грчком и Црном Гором. Ову идеју може да подржи Хрватска.

Погледајмо кратко основне облике непосредног војног присуства великих сила на Западном Балкану и њиховог утицаја у западнобалканским државама.

САД своје војно присуство на Балкану уопште, темеље на: властитом војном присуству на КиМ, као водећа снага *КФОР*-а (*база Бондстил*); чланством балканских земаља у *НАТО*, укључујући и Црну Гору, а у најскорије време и *С. Македонију*, на чијој територији снаге *САД* и земаља *НАТО* пакта увелико користе војни полигон *Криволак*, некада један од највећих у доба *ЈНА* за артиљеријска оруђа и ракетне системе; високим степеном војне сарадње са Србијом; на верном служењу Албанаца, који су у вазалном односу према *САД*;

57) Председник самопроглашене државе Косово Хашим Тачи је више пута позивао друге земље Западног Балкана, укључујући и Хрватску (од које Косово добија снажну подршку) да се удруже ради „обуздавања Србије“.

добром војном сарадњом са Хрватском, као могућим „бичем“⁵⁸ за Републику Српску. Снажно присуство САД на Балкану, по њима, подразумева истискивање Русије са Балкана и у војном и у економском смислу, истискивање тзв. „малигног утицаја Русије на Балкану“⁵⁹. У том смислу САД само формално и на речима прихватају Војну неутралност Србије, а у ствари раде свим средствима да Србија постане чланица НАТО пакта.

Русија своје присуство на Балкану настоји обезбедити одржавањем и продубљивањем пријатељских односе са Србијом и РС кроз војно-техничку сарадњу, економско и енергетско повезивање на европском тлу. Русија ће штитити међународно право, Резолуцију СБ УН 1244 и интегритет Србије, настојаће остварити свој утицај у С. Македонији, иако је то сада врло тешко. Сигурно ће подржавати целовитост Републике Северне Македоније, и пружати подршку Српском народу у Црној Гори и БиХ, односно подржавати Републику Српску, ради очувања њеног уставног статуса у оквирима БиХ. У одређеним руским круговима, нису стране идеје о формирању руске војне базе у Србији, а у Србији идеје о приступању Србије Организацији Уговора о колективној безбедности – *Организација Договора о колективној безбедности* (ОДКБ)⁶⁰. Русија подржава војну неутралност Србије и сматра је повољном опцијом за даљу војно-техничку сарадњу и одговарајући начин спречавања инсталације снага НАТО на целокупном простору Балкана.

ЕУ такође има своје интересе на Балкану. ЕУ је потребна стабилност на целом континенту, између осталог због све већих неспоразума са САД на различитим пољима. Немачка као кључна чланица ЕУ, заједно са Француском настојаће, свака из својих интереса, одржати Балкан под својом контролом, пружајући „одговарајућу подршку евроинтеграцијама западног Балкана“, пре свега ради истискивања руског утицаја на том

58) НАТО је спреман и војно да интервенише у БиХ у случају да РС прогласи самосталност, а РХ би била главна снага која би војно интервенисала у намери да пресече РС у области Брчког.

59) О супростављању Запада (НАТО и САД) “руском малигном утицају на Балкану“ видети у: Јово Вукелић, *Иза западне хајке на „малигни руски утицај“ у Србији крије се – малигни западни утицај* – Улога медија, западних фондова и пропагандних НВО у антирусској кампањи у Србији, <https://izmedjusnajave.rs>.

60) Реч је о војном савезу који је настао на постсовјетском простору, потписан је 15.05.1992. године у Тшкенту (Узбекистан). Савез данас окупља Русију, Белорусију, Јерменију, Казахстан, Киргизију и Таџикистан, статус посматрача имају Авганистан и Србија.

простору⁶¹. Истовремено Велика Британија, као земља која је у фази изласка из ЕУ игра важну улогу на Балкану као близак савезник САД од утицаја на европске токове у целини.

Међутим, за мир и стабилност Западног Балкана потребно је све оно за што се залаже Русија, а то је: одустајање Албанаца од идеје „Велике Албаније“ уз снажан притисак ЕУ и САД на Албанце; поштовање Дејтонског уређења БиХ, уз снажан притисак на Бошњаке у БиХ од стране САД и ЕУ, да одустану од покушаја унитаризације БиХ; гарантовање националних права Срба у Црној Гори, поштовање права националних мањина у свим државама Западног Балкана; финализација Бриселског дијалога између Приштине и Београда, без условљавања европског пута Србије признавањем Косова; поштовање граница и суверености држава и без неприципијелне подршке појединим западно-балканским државама од стране САД и ЕУ.

Балкан ће још дуго остати зона нестабилности и простор геополитичких надметања великих сила.

Веома велики проблем за Балкан, па и за Европу представљаће радикализовани исламски фактор. Све је више исламских бораца поражене државе ИСИЛ, који су пореклом са Косова и Балкана и који своје уточиште налазе на простору КиМ, као својој новој бази за будућа терористичка деловања⁶².

ЛИТЕРАТУРА

Банац Иво, „Обичан човјек који је победио комунизам“, *Глобус*, 15. август 2008.

61) Немачка и Француска су свој интерес за Балкан отворено демонстрирале и на Самиту у Берлину (29.04.2019.), као нови ангажман, на коме су присуствовали лидери непризнате државе Косово, председник Србије и лидери земаља из региона, на коме се покушало доћи до обнове дијалога између Београда и Приштине и отворити пут за „нормализацију односа Београда и Приштине“ и стабилизацију прилика у региону. Међутим састанак је био неуспешан, јер су се албански лидери ослонили на ставове САД, које недозвољавају да се балканска питања решавају као европска питања, него настоје преко својих штићеника – Албанаца да испоље што већи утицај на Балкану и у Европи.

62) Од 2012. године, око 400 људи са Косова придружило се милитантној исламској држави у Сирији и Ираку. Од тога броја 255 су мушкарци, а остало су жене и деца. На Косово се вратило 135 људи. Сматра се да је на бојишту у Сирији убијено око 70 бораца са Косова. (Blic, 20.04.2019. <https://www.blic.rs>).

Богетић Драган, *Југословенско-совјетски односи почетком 60-тих година*, istorija.rs

Вијесник, 17. март 1988.

Вукелић Јово, *Улога медија, западних фондова и пропагандних НВО у антирусској кампањи у Србији*, <https://izmedjusnajave.rs>

Горбачов, М. С., *Перестројка и ново мишљење за СССР и остали свет*, Култура, Београд, 1988.

Диздаревић Раиф, *Од смрти Тита до смрти Југославије*, Сарајево, 1999.

Интерфакс, 20. јун 2001.

Каравидић Зоран и Ковач Митар, „Афирмација Руске Федерације као велике силе“, *Војно дело*, 3/2018, Београд, 2018.

Кисинџер, Хенри, *Светски поредак*, Клуб Плус, Београд, 2014.

Ковач Митар, „Интереси великих сила на простору Балкана“, *Србија и стратегијска раскрића*, ИСИКС 2016, Београд, 2016.

Ковић Милош, *Дизраели и Источно питање*, Клио, Београд, 2007.

Ладигин, Ф. И. и Афанасјев, С. Ф., *Војнодоктринарне основе спољне политике САД*, Београд, 2017.

Мамула Бранко, *Случај Југославија*, ЦИД, Подгорица, 2000.

Мачкић Ранко, „Стратегије националне безбедности САД и Руске Федерације и могуће импликације по безбедност Републике Србије“, *Војно дело*, 8/2017, Београд.

Митровић Андреј, „Ратни циљеви централних сила и Југословенско питање 1914-1918“, *Историја једне утопије*, том 1, Катена мунди, Београд, 2018.

Морозов, Ј. В., *Геополитичка раскрића*, Београд, 2000.

National Security Strategy of the United States America, The White House, Washington DC, 2017.

Орел Катрин, *Средња Европа*, Клио, Београд, 2012.

- Перишић Срђан, „Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања РФ на почетку 21. века“, *Војно дело*, зима 2010, Београд, 2010.
- Перовић Латинка, *Затварање круга*, Свјетлост, Сарајево, 1990.
- Петковић Тодор и Петковић Мирко, *Геополитика и геостратегија великих сила и Србија*, Београд, 2018.
- Пећинар Александра, „Етничка интеграција у Југоисточној Европи и на Блиском Истоку (Краљевина СХС и Краљевина Сирија)“, *Међународна политика*, Београд, 1171, 2018.
- Политика, 17. март 1988.
- Пророковић Душан, *Немачка геополитика Балкана*, Катена мунди, Београд, 2014.
- Рељић Душан, *Русија и Западни Балкан*, Берлин, 2009.
- Степић Миломир, „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе“, *Историја једне утопије*, том 1, Катена мунди, Београд, 2018.
- Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Београд, 2001.
- Headley James, *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*, London 2009.
- Цвијић Јован, *Балканско полуострво и јужнословенске земље I*, Београд, 1922.
- Шушић Славољуб, *Балкански геополитички кошмар*, ВИЗ, Београд, 2004.

Vinko Pandurević

THE BALKANS AND THE RUSSIAN FEDERATION – GEOPOLITICAL AND SECURITY ASPECTS

Resume

Russia has always had its special interests in the Balkans, most often in opposition to the policies of the Western powers. Although Russia's treatment of the Balkans is based on the equal cooperation and partnership between Russia and certain Balkan countries, primarily Serbia, and on respect for international law, and the sovereignty and territorial integrity of other states, the USA and its Western allies see the Russian "influence" in the Balkans as "malign". Then, according to them, it is normal to view the Western presence in the Balkans and the pro-Western orientation of the Balkan countries as per se "benign", although this is most often in the service of the USA and most NATO countries, contrary to the real economic, political, and security needs of the region and its stability.

Apart from the general geopolitical and security factors and the needs of Western Balkan states, primarily Serbian lands, the Russian influence in the region is also grounded on a centuries-old spiritual, cultural, and religious kinship between the Russian people and other Orthodox nations in the Balkans. The last stronghold of Russia's presence in the Balkans is in the Serbian lands and Serbian ethnic regions, primarily in Serbia, the Republic of Srpska (one half of Bosnia and Herzegovina), the Serbian ethnic regions in Montenegro and also partially in Macedonia. At the same time, these regions are the only areas of South East Europe to remain outside of NATO.

Russia is aware that, with the exception of the Black Sea access, the above-mentioned regions are the only basis for its presence in the Mediterranean. The West always strives to use its presence in the Balkans to enlarge NATO's strategic depth, and to reduce its earlier strategic depth inferiority to its "archenemy Russia".

The geopolitical and geostrategic position of Serbia and the prospects of the Serbian people on the whole are narrowly related to the Russian presence in the Balkans. The only power capable of protecting the territorial integrity of Serbia on a global scale (in the UN Security Council) and ensuring compliance with the 1244 Security Council Resolution is Russia. In addition, the constitutional position of the Republic of Srpska within the Dayton borders of Bosnia and Herzegovina, and the interest of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina, have been consistently supported by Russia as a member of the Peace Implementation Council (PIC). So, the exceptional position of Serbia and the geopolitical confrontation between the USA and Russia in the Balkans give rise to powerful geopolitical forces, very often detrimental to Serbia. Apart from the said reasons of Russian presence and influence in the Balkans, Russia also has its own genuine interests and needs in this part of the world, which it will surely defend, as a major world power, with vigor and consistency.

The advanced military-technical cooperation between Russia and Serbia (the modernization of the Serbian Armed Forces, their equipping with state-of-the-art aircraft and anti-aircraft systems), their economic relationship, and the energy stability that Serbia obtains owing to Russian energy resources, will be a very important factor for the strengthening of Serbia's defense capabilities, and all of this will directly contribute to the stability of the region.

Russia's consistent efforts to respect the norms of international law, the fundamentals of the international order, and the decisive role of the UN, in the world well as in the Balkans, are seen by the USA-spearheaded NATO as "malign influence", producing "the instability of the Balkans". In reality, what Russia does is limit the uncontrolled and unilateral interference of NATO and the USA, which had become the norm of behavior in a unipolar world order, now disappearing and turning into a multipolar one.

NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia had temporarily paved the way for the "arbitrariness of the USA" and its allies in terms of creating new international relations and geopolitical world maps by means of a unipolar order. Following the aggression against the FRY, the USA carried out a number of similar interventions in other parts of the world (Afghanistan, Iraq,

Libya, Yemen, Syria, etc.). The USA made itself believe it could maintain its imposed concept throughout the world, and perennially remain the undisputed world leader and a promoter of values to its own liking. However, the unipolar world order has been transformed into a multipolar one, with Russia, China, and other countries playing an ever more significant role on a global scale. The aggression against the FRY has sobered and awoken many countries and encouraged the forces of peace in the world to act.

Nevertheless, in the following decade, the Western Balkans will still be very far from the EU, at least such as we know it today. In any case, in the following decade the Balkans will not be complete in the EU. It will be unstable and a theater of confrontation between the "East" and "West". Both external and internal borders of the Balkans may be changed but the Balkans in its entirety will not belong to one and the same realm of civilization. Border corrections between some Balkan states are highly likely to happen, and so are internal border corrections within individual states. Therefore, the Western Balkans will still remain to be an artificial geopolitical creation, where uneasy bilateral relations between Western Balkan countries are bound to continue.

The concept of the world as a community of equal sovereign states is still not a foregone conclusion, but it is obvious that the world is slowly heading for a new cold war and the establishment of a balance of power on the basis of approximately equal military might. It is expected to see this balance between the great powers adequately realized in the Balkans as well.

Keywords: *Russia, Balkans, Serbia, USA, NATO, geopolitical confrontation*

* Овај рад је примљен 6. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Владан Станковић*

Институт за политичке студије, Београд

ПРИСУСТВО РУСИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ НА ПОЧЕТКУ ХХИ ВЕКА

Сажетак

Тема овог научног рада сажима сазнања и чињенице које указују на присуство Руске федерације у Југоисточној Европи у прве две деценије ХХИ века, што је и просторно-временски оквир истраживачког захвата. Рад полази од Опште претпоставке да је: Руска федерација у последњих двадесет година појачавала своје присуство у овом делу света – први период одликовао је дефанзивни политички утицај, док је у другом периоду руски утицај у овом делу света уочљивији. Стога се рад састоји од две целине: прве, у којој се разматрају Општи параметри геополитичке заинтересованости Русије за простор Југоисточне Европе; и друге, у којој се истичу сазнања партнерског присуства Руске федерације у овом делу света, а посебно на централном Балкану (у Србији). Аутор је у раду користио читаву палету метода из друштвених наука: посматрање, развојни метод, упоредни приступ, статистички метод, анализу садржаја, индуктивно закључивање, аналитички приступ, циљно тумачење... Истраживање има за циљ: да расветли улогу руског фактора у овом делу света, да укаже на константе руског утицаја, да поброји постојеће и могуће елементе сарадње и унапређења односа.

Кључне речи: *Русија, Србија, геополитика, привредна сарадња, међународни односи*

* Контакт: stvlada@sbb.rs

Анализа присуства биће разматрана из две равни: 1) Општег, геополитичког, дела – који би требало да укаже на ракурс деловања стратешких настојања; 2) Конкретизације здружених акција настојања и деловања у сфери: економије, политике и културе.

ГЕОПОЛИТИКА РУСИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Петар Велики први је руски владар који је брод државних амбиција скренуо ка југу. У доба Катарине Велике (крај XVIII века) остварен је продор Руског царства на југ – ка Црном мору и турским каганатима. Већ негде између 1760-1770 Руска империја избија у Бесарабију и укршта копља са Отоманским царством у Молдавији.¹ Сарадња са Аустријом призвала је неформалне договоре о подели сфера утицаја на Балкану. Цар Јосиф II и Катарина Велика имају пређутан договор о подели интересних сфера у Југоисточној Европи након урушавања посусталог Турског царства, кога су већ тада звали „болесник са Босфора“.² Та је подела створила термилошку и геополитичку синтагму о Западном и Источном Балкану. Генерално, Балкан је још тада од Русије, па и од Хабсбуршког царства, третиран као православан са озбиљним „оазама“ исламског света (већма по градовима) и нешто мало расутих римокатоличких заједница по Босни, и нарочито по (западној) Херцеговини. Подела на Источни и Западни Балкан требала је да, након урушавања Отоманске доминације, доведе до неспорног утицаја руског фактора у Молдавији, Влашкој и Румелији (Бугарској), и до поделе интересних сфера на Западном Балкану, посебно на централном Балкану – у Србији. Претензије Аустрије на овај простор биле су неспорне, а руски фактор је настојао да преко културалних веза једноверног православља „задржи контролни пакет“ чак и ако Западни Балкан буде увучен у

1) Равиль Тагирович Дейников, „Россия, Турция и Крымское ханство – геополитическая ситуация в Северном Причерноморье в период с 30-х гг. XVIII в. по 1783.г.“, *Докторска дисертација*, Московский государственный областной университет, Москва, 2012.

2) Тако нпр у: Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Слио, Београд, 2002, стр. 361: „Руска царица Катарина II предложила је Јосифу II 1787. нацрт поделе Османског царства, који је, у случају успешног ратовања, предвиђао проширење хабзбуршке власти на: Србију, Босну, Херцеговину, и Далмацију са Истром.“

Западну хемисферу утицаја.³ Ова располућеност траје све до данашњих дана...

Још крајем XVIII века Русија је била на прагу Источног Балкана.⁴ (Она је преко Бесарабије, Молдавије и Влашке помагала српским устаницима и вожду Карађорђу.⁵) Међутим, у само један век Запад је остварио значајну предност на овом простору градећи, пре свега, румунску нацију: од *gens vlachia* (влашко племе) изграђена је *natio romanian* (румунска нација), успостављена је аутокефална Румунска православна црква, прешло се са ћирилице на латиницу, доведена је немачка династија Хоенцолерн у Букурешт... Сличан покушај дао је знатно мање резултата у Бугарској, где је најзначајнији западни утицај остварен инсталирањем немачке династије Кобург на власт.

Након 1945. године Источни Балкан (Румунија и Бугарска) постаје интегрални део Варшавског пакта и сателит СССР-а. У овом геополитичком обједињавању Румунија се показује као мање лојалан партнер у поређењу са Бугарском. Тако у доба Николаја Чаушеског Румунија „на таласу општерумунског национализма“ настоји да пронађе „сопствени пут у социјализам“.⁶

За све то време у Југославији Јосип Броз и његови сарадници вешто балансирају између „социјализма југословенског самоуправног типа“ и сарадње са Западним земљама. Брозов режим поступно конфедерализује Југославију и тиме неутралише снагу српског фактора у сложеној

3) Ирина Сергеевна, „Политика России на Балканах на рубеже XIX-XX веков – цели, задачи и методы“, *Труды Института российской истории*, Выпуск 9, Российская академия наук/Институт российской истории, Тула, 2010, стр. 401: „Традиционно спектр методов был достаточно широк — от культурно-просветительских до силовых. Как известно, в славянские земли издавна направлялись русские учителя и врачи, в России обучались выходцы с Балкан; государством, Церковью и общественными организациями жертвовались значительные средства на православные храмы, монастыри, школы; оказывалась материальная поддержка христианскому населению. Наконец, Россия не раз с оружием в руках выступала в защиту балканских христиан.“

4) Драган Петровић, *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр.30: „Током XVIII века руски утицај стално расте, посебно након постепеног заузећа црноморске обале све до самог ушћа Дунава почетком XIX века када је присаједињена Бесарабија.“

5) Тако нпр. у: Радослав Перовић, *Вести о Србима у румунским летописима*, Београд, 1941.

6) На ову тему у: Elena Dragomir, *Cold War Perceptions – Romanian's Policy Change toward the Soviet Union 1960-1964*, Cambridge Scholar's Publishing, 2015.

југословенској заједници, уз непосредно понављање синтагме о: „потреби борбе против великосрпског хегемонизма, који угњетава друге јужнословенске народе“. Слабљењем српског фактора у југословенској заједници народа слабљен је и руски утицај на Западном Балкану.⁷ У свим овим процесима совјетски режим, и руски фактор, реаговали су дипломатским каналима: суздржано и ретко, тек у ситуацијама када је опстанак Југославије био довођен у питање (као у време тзв. „Хрватског пролећа“ и МАСПОК-а 1971). И док је председник САД Ричард Никсон, приликом посете Југославији, затражио да се обрати „младој хрватској демократији“, докле је Брежњев преко званичних и незваничних канала скретао пажњу Брозу да „СССР неће толерисати распад Југославије“.

Ипак до распада је дошло. На Западном Балкану створен је читав низ зависних државица полуколонијалног типа.⁸ Настале на раседима епоха, Модерне и Постмодерне, сецесионистичке творевине подгрејавале су представу о малим али уређеним друштвима-рајевима са ускосегментираним економијом уклопљеном у светско тржиште. Стопама Словеније (која је у сецесији предњачила) кренула је и Хрватска. Данас су те две земље саставни део евроатлантских структура Европске уније и НАТО. Друге две постјугословенске државе: (Северна) Македонија и Црна Гора такође су на том путу. Постдејтонска БиХ и Србија у тим процесима нису до краја и јасно одређене, мада је курс евидентан: ка Европској унији, уз највиши степен партнерске сарадње са НАТО, али без чланства у тој организацији.

7) Андреј Борисович Едемски, „Иза кулиса совјетско-југословенских односа (јул-децембар 1966)“, *Токови историје*, 2/2012: 15-40, Институт за новију историју Србије, Београд, 2012, стр. 25: „Почетком августа 1966. (тачније 2. августа) на сто совјетских руководиоца је стављен тајни извештај 31 с оценама јулских догађаја као: *результата победе присталица либералних, прозападних тенденција у руководству СКЈ чији је изразити представник Е. Кардељ*. У документу се говорило о дугогодишњој борби која је започела још 1958-1961. између: *присталица такозваног система самоуправљања и оријентације на помоћ Запада... и присталица управљања народном привредом и ширења сарадње са социјалистичким земљама, а под контролом СКЈ и државног апарата*.“ Тезу о томе да је Ранковић био присталица зближавања са СССР-ом и другим социјалистичким земљама, да је иступао против уступака Западу и убрзаних реформи се понављала у документу неколико пута као и наведена карактеристика Кардеља. Присталице прозападних тенденција развоја земље, по мишљењу аутора документа, биле су многобројне, а број оних који су им се супротстављали ограничен.“

8) Misha Glenny, *The Balkans – Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2011*, Penguin Publishing Group, 2012.

Ако се изузме Грчка, која је још почетком XIX века због геостратешког положаја била чврсто укључена у таласократске структуре Велике Британије и много касније НАТО-а,⁹ све су друге државе Источног и Западног Балкана развиле изнијансираније односе према Русији. Распад СССР отворио је могућност атлантским структурама да уђу не само у простор Централне и Источне Европе, већ и да зађу у подручје Источног Балкана, па и у делове постсовјетског простора у коме је руски геополитички интерес вековима био неспоран.¹⁰ Само неколико година раније руска сфера утицаја дубоко је улазила у Немачку, обухватала три прибалтичке републике и читав Источни Балкан (Румунију и Бугарску).¹¹ Сада су Румунија и Бугарска још пре чланства у Европској унији постали саставни део НАТО-војнобезбедносног штита. Европска унија и НАТО су тако крочили у простор Источног Балкана, а да нису поспремиле двориште на Западном Балкану. Стога западни безбедносни стручњаци процењују да је потребно учинити додатни напор како би се регион Западног Балкана (Постјугословенки простор – Словенија + Албанија) „погурао напред и подржао у процесима евроатлантских интеграција“. На том путу као веома битна агенда стоји умањење утицаја руског фактора.

И управо у овој тачки можемо отворити сумарно сагледавање руске геополитике у Југоисточној Европи.

Стечено искуство из периода распада СССР-а, када су земље Западног блока и поред потписаних докумената о „неширењу на Исток“ прекршиле договор и у атлантске структуре (пре свега НАТО) увукле све државе-чланице несталог Варшавског уговора, натерале су руску спољну политику да се према „балканском питању“ држи крајње обазриво.¹² Након укључења држава Источног Балкана

9) На ову тему у: Ian Lesser, Stephen Larrabee, Michele Zanini, Katia Vlachos-Dengler, *Greece's – New Geopolitics*, Kokkalis Foundation/RAND, 2001.

10) Руска федерација „је била принуђена на стратешку дефанзиву и позициону стратегију попуштања и уступака која се састојала у куповини времена и настојањима да се дипломатским средствима блокира процес проширења НАТО-а на постсовјетски простор.“ (Срђан Милосављевић, „Енергетски и војни аспекти стратегије безбедности Руске федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији“, *Докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 180-181)

11) Миљан Филимоновић, „Безбедносни аспекти међународног положаја Русије на почетку XXI века“, *Магистарски рад*, Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 39.

12) Западни партнери су Руској федерацији током 90-тих година XX века давали усмене

у Европску унију и НАТО стекао се утисак да ће се Руска федерација држати крајње пасивно у басену Југоисточне Европе. И док је Руска федерације на самом почетку новог миленијума била заокупљена: најпре собом и тешким наслеђем „Јељцинове ере“, па ратом у Чеченији против исламских сепаратиста, и каснијом интервенцијом у Јужној Осетији, те ратом у Украјини, она није исказивала претерано интересовање за балканска питања.¹³ Врло обазриво Руска федерација отвара контакт најпре са старим савезницама на Балкану: са Бугарском и нарочито Србијом, и донекле са Црном Гором (од стицања њене независности). Изградња односа ишла је опрезно, споро, али дубински. Свесна снажног присуства и дубоког уплива евроатлантских структура у овом простору она је најпре истраживала терен и тражила додирне тачке како би изградила и оснажила дуготрајно партнерство засновано на обостраном интересу. Русија је ове земље придобијала, најпре, инфраструктурно.

Прва значајна улагања била су у енергетику, посебно у енергетску инфраструктуру.¹⁴ Ускоро се показало и зашто су прва улагања била опредељена управо у тај сегмент економије. Наиме почев од 2008-2009. године Руска федерација због озбиљних проблема са допремањем гаса земљама централне и западне Европе, чији транспорт углавном иде преко „непоуздане Украјине“, настоји да „релаксира трасу преноса енергената“, па се поред изграђеног „Северног крака“ од Русије до немачких лука на Балтику, сада озбиљно планирала изградња тзв. „Јужног тока“ који је преко Црног мора требало да иде до бугарске луке и црпне станице Варна, а одатле бугарским копном до Србије и даље преко Мађарске пут централне и западне Европе.¹⁵ Европска комисија преко

гаранције: „да се источном правцу *ни за инч* неће проширити јурисдикција и војно присуство Северноатлантског савеза.“ (цитирано према: Драган Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Факултет политичких наука, Београд, 2003, стр. 221)

13) У годишњем обраћању нацији председник Владимир Владимирович Путин, 26. маја 2004. даје оцену стања нације, и износи главне смернице руске политике за надолazeћи период: „Русија је постала политички и економски стабилна земља. Постала је независна – и са финансијске тачке гледишта и у међународним односима. Наши су циљеви апсолутно јасни. То је висок животни стандард у земљи, безбедан, слободан и комфоран живот. То је учвршћивање позиције Русије у свету.“ (Рој Медведев, *Путин – повратак Русије*, Новости, Београд, 2007, стр. 195-196)

14) Тако је Руска федерација још 2008. године купила Нафтну индустрију Србије (НИС).

15) „Маршута *Јужног тока* иде од руског терминала на источноцрноморској обали, дном

својих посредника вршила је снажан притисак на државе Западног Балкана да се строго придржавају стандарда Европске уније када је о преносу и дистрибуцији енергената реч. Ово је значило да се без одобрења Европске комисије и учешћа компанија из Европске уније не може спровести пројекат (тзв. „диверсификација на тржишту енергената у Европској унији“).¹⁶ У то време за Европску унију била је примарна изградња другог, конкурентског, гасовода „Набуко“ који је од Азербејџана преко грузијске луке Потји, Црног мора, Турске, Бугарске, Румуније, Мађарске и Аустрије требало да обезбеди унос гаса у срце Европе.¹⁷ „Набуко“ је предвиђао заобилажење Руске федерације, Грчке, Македоније и Србије, и форсирао је „енергетску стабилност“ Источног Балкана као одскочну даску евроатлантизма на Исток. Европски Брисел политиком условљавања везао је руке кључним земљама на рути преко којих је трабало да се преносе енергенти на траси „Јужни (по)ток“. Као чланица Европске уније и НАТО-а Бугарска није одолела притисцима из Брисела, па је изашла из споразума са Руском федерацијом, те је читав посао око „Јужног тока“ пропао.¹⁸ Овај политички чин успорио је руско надирање на Балкан, али га није задржао. Руска федерација сада је променила тактику деловања и циљеве поставила мање амбициозно.

Црног мора, до бугарске луке Варна. На територији Бугарске овај гасовод се грана на: *Северну грану* која иде преко територије Србије и Мађарске, до Аустрије и северне Италије, а *Јужна грана* крака иде према Грчкој, па преко Јадрана доспева до јужне Италије.“ (Срђан Милосављевић, „Енергетски и војни аспекти стратегије безбедности Руске федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији“, *Докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 314)

16) Руска страна се томе противила. (О овоме и у: Драган Петровић, *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 63: „Русија се противила одредбама да се половина капацитета преносне мреже у коју спада и гасовод мора оставити за трећу страну у послу.“)

17) Milovan Radaković, „Geopolitički i energetski aduti EU i Rusije – Nabuko i Južni tok“, *Međunarodna politika*, №1147: 5-13, Institut za međunarodnu politiku i privреду, Beograd, 2012, str. 7.

18) „Председник Бугарске Росен Плевнелијев позвао је на обуставу свих активности везаних за гасовод Јужни ток у тој земљи, док се тај пројекат не усклади с европским законодавством. Плевнелијев је подсетио да је Европска комисија саопштила да ће против Бугарске покренути процедуру због кршења правила којима се уређује европско унутрашње тржиште и конкуренција. Непоштовање европског законодавства може да доведе до тога да Бугарској буду уведене санкције...“ (<https://www.blic.rs/vesti/svet/bugarski-predsednik-trazi-predkid-izgradnje-juznog-toka/3lm3cw1>, од 22.07.2014)

УЛАГАЊА РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ НА БАЛКАНУ

Руска федерација почиње значајније да улаже у балканске привреде почев од 2006. године. Улагања су ограничена у неколико уских привредних сегмената. За сада је „руски економски утицај на западном Балкану концентриран је у малом броју стратешких пословних сектора као што су: енергетика, банкарство, металургија и некретнине.“¹⁹ Занимљиво је да су почетне значајније инвестиције биле у куповини и покровитељствима над спортским клубовима, попут: солунског ПАОК-а и београдске Црвене звезде, за који су били заинтересовани руски приватници-олигарси. Међутим, како је руска држава успевала да под контролу стави разудани, стихијски приватни сектор, тако су инвестиције добијале стратешкији карактер.

Почев од 2007. године улагања постају промишљенија. Русија је заинтересована пре свега за улагања у енергетику, где је видела шансу да прошири свој утицај јер је ионако маса балканских земаља у енергетском смислу била усмерена према јефтинијим и квалитетнијим енергентима са Истока. Руски „Лукоил“ је октобра месеца 2003. године купио 79,5% капитала српског „Беопетрола“ за 117 милиона евра.²⁰ Током фебруара 2007. године компанија *Нефтегазинкор* (подружница *Зарубежњефт* АД) купила је рафинерију нафте у Броду (Република Српска),²¹ погон за производњу моторних уља у Модричи и мрежу од 79 бензинских станица. Договор је износио 121 милион евра, споразуми су потписани са Владом Републике Српске. „Заједно са својом имовином, *Зарубежњефт* је добио право на развој нафтних поља у Републици Српској. У 2011. години у погону је покренута друга линија, капацитет прераде повећан је са 1,2 милиона тона на три милиона тона годишње. У реконструкцији рафинерије у граду Броду у периоду 2007-2014. уложено је више од 250 милиона евра.“²²

19) Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-zapadni-balkan-uti-caj-bih/28998014.html>, од 25.01.2018.

20) Ненад Поповић, Одред Јашко: *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске федерације и Републике Србије*, Српски економски центар, Београд, 2010, стр. 34.

21) Драган Петровић, *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 65.

22) Видети: <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#1>

У Москви је на највишем државном нивоу 2008. године потписан уговор о продаји Нафтне индустрије Србије (НИС) руском *ГазПромНефту* за 400 милиона евра, да би накнадном куповином још 5% акција до 2012. „ГазПром“ постао већински власник акција са 56,15% удела у укупној имовини и капиталу. Кредит од 1 милијарде долара Руска федерација је определила влади Републике Србије за помоћ попуни буџетског дефицита у 2010. години у износу од 200 милиона долара, и 800 милиона долара за пројекте модернизације железничке мреже кроз Србију.²³ „Фабрика бакарних цеви *Мајданпек* купљена је од *Уралске рударско-металуршке компаније*.“²⁴ Фебруара месеца 2012. године руски конзорцијум „Сбер“ откупио је већинске пакете акција аустријске *Volksbank International* чиме је ова компанија стекла присуство у земљама централне и источне Европе (Чешка, Мађарска, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина).²⁵ Присуство се врши преко подружнице „Сбербанк АГ“ (Беч).²⁶ Након овога „Сбербанка“ учвршћује своје пословање и у Србији.²⁷ Приметно је и руско присуство у сектору финансија, банкарства и осигурања с обзиром на то да су се на тржишту у последњих пет година појавиле три руске банке: *Сбербанк*, *Експобанк-а* и *АПИ банка* (бивша *УТВ*). (Оне нису међу десет највећих банака у Србији.)

23) Михаил Лобанов, „Отношения России и Сербии – Новое содержание старых форм“, *Современная Европа*, Vol. 58, N° 2/2014: 91-105, Институт Европы РАН, Москва, 2014, стр. 97: „Россия подписала соглашение о выделении Сербии кредита на 1 млрд долларов в 2010 году, при этом 200 млн долларов (под 3,4% годовых сроком на 11 лет) предполагалось израсходовать на покрытие бюджетного дефицита, а 800 млн долларов – на модернизацию железнодорожной инфраструктуры.“

24) Ненад Поповић, Ондреј Јашко: *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске федерације и Републике Србије*, Српски економски центар, Београд, 2010, стр. 35.

25) <http://ba.n1info.com/Vijesti/a314786/Analiza-medjunarodne-grupe-Ruska-igra-na-Balkanu.html>

26) „Sberbank of Russia (*Sberbank*) has completed its acquisition of 100% of *Volksbank International AG (VBI)*. Today's closing follows the announcement on 8 September 2011, that *Sberbank* had entered into a sale and purchase agreement with the shareholders of *VBI – Österreichische Volksbanken-AG (VBAG)*, *BPCE S.A. (BPCE)*, *DZ BANK AG (DZ BANK)* and *WGZ BANK AG (WGZ BANK)*.“ (<https://www.sberbank.at/press-releases/sberbank-completes-acquisition-volksbank-international>, од 15.02.2012)

27) *Нови магазин*: <http://www.novimagazin.rs/ekonomija/pocetak-rada-sberbank-srbija>, од 24.12.2012: „*Ruska Sberbanka* kupila je u februaru ove godine filijale austrijske *Volksbanke* u jugoistočnoj Evropi i preko mreže ekspozitura *Volksbanke* dolazi u Srbiju sa novim bankarskim kapitalom.“

У Црној Гори највећа руска инвестиција била је куповина алуминијумског комбината КАП од стране Олега Дерипасхе. Комбинат је купљен заједно са никшићким рудницима боксита по цени од 48,5 милиона евра.²⁸ Потом је и никшићка „Железара“ променила два руска власника. Значајна улагања руских држављана и компанија била су и у куповини некретнина на Приморју.²⁹ Инвестирано је у хотеле, апартмане, приватне виле и куће. Овај новац добро је дошао посусталој црногорској привреди која је након издвајања из државне заједнице са Србијом кренула у процесе тоталне приватизације, и јагме за недостајћим „живим новцем“.

И у Бугарској руски капитал се укрупњавања: досадашње појединачне и стихијске инвестиције у некретнине на црноморском Приморју замењују се крупним инвестицијама у стратешким гранама бугарске економије: пре свега у енергетици и телекомуникацијама. Међу корпоративним инвестицијама највећа је она руске нафтне компаније „ЛукОил“ у рафинерију у Бургасу и ВТБ у „Виваком“ (БТК).³⁰ Руске инвестиције у овој земљи премашују 2 милијарде евра, а Руска федерација је на 7. месту по улагањима у Бугарској.

Најкрупнија руска инвестиција у Румунији је улагање „ЛукОила“ у енергетска и црпна постројења у овој земљи, кроз дистрибуцију и продају нафте на румунском тржишту које је отпочело још крајем 90-тих година XX века. У Румунији је присутан и руски конзорцијум индустрије челика „*Mechel*“, од чије производње зависи локална машинска индустрија. Фабрика челичних профила и цеви „(ОАО) ТМК“ такође се налази у руској својини, као и алуминијумски комбинат *Alro Slatina* и *Alum* у граду Тулчеа. У IT-индустрији значајна

28) Esad Krcić, „Руске инвестиције у Црној Гори – лоши potezi и прanje новца“, *Radio Slobodna Evropa*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/ruske-investicije-u-crnoj-gori-losi-potezi-ili-pranje-novca/24897341.html>, од 09. 02. 2013.

29) „Упркос санкцијама које је Црна Гора увела Москви, Русија и даље остаје највећи инвеститор у нашој земљи. За 11 година Федерација је уложила 1,2 милијарде еура, док је лани доспјело 150 милиона еура. Укупан прилив страних директних инвестиција током протекле године био је око 687 милиона, од којих руских опет највише – око 150 милиона еура. Црну Гору обично је годишње посјећивало и до 300.000 руских туриста, који су остваривали милионска ноћења, а међу њима је било и оних који су инвестирали у куповину некретнина на атрактивним мјестима по Приморју.“ (<https://www.bankar.me/2017/12/19/rusija-i-dalje-na-jveci-investitor-u-crnoj-gori/>), од 19.12.2017)

30) Лили Границка, „Шце купи ли Русија Бугарија?“, *Mediapool.bg*, <https://www.mediapool.bg/shte-kupi-li-rusija-bulgaria-news254765.html>, од 04.10.2016.

су руска улагања у румунски *LuxSoft* који опслужује велике светске компаније попут: „Боинга“ (*Boeing*), „Боша“ (*Bosch*), „Дела“ (*Dell*) и других.³¹

До истека 2018. године руски приватници су у Грчкој успоставили контролу над 20% акција луке Солун. Они истовремено поседују и највећи хотел у Солуну, ТВ канал, новине и фабрику дувана.³²

„Тренутно руска улагања у Србији износе четири милијарде долара“.³³ Највеће инвестиције Русије у Србији (у милионима евра) су: *ГазПромНефт* 947; *Лукоил* 210; *ГСК красниј Треуголник* 3,5; *Согаз осигурање* 3,1; *С-Пројект* 2,5 милиона евра. Иако је Европска унија и даље најзначајнији спољнотрговински партнер Србије ваља нагласити да је у појединачном скору на увозној страни то ипак Руска федерација са 13%, испред Немачке са 12% и Италије са 10%.³⁴ Са друге стране, извоз из Србије у Руску федерацију континуирано расте. Највише се извозе: воће и воћни производи, друге прехранбене намирнице, делови за моторна возила, грађевинска опрема, електроматеријал (бакар, алуминијум), тканине и теписи, лекови, опрема за возила (оловни акумулатори, аутомобилске гуме). Из Руске федерације доминира увоз пре свега енергената (нафте, гаса и угља), потом: војне опреме, азотног ђубрива, минералних материја, производа за исхрану животиња, разних руда, папир... Да се уочити да у спољнотрговинској размени двеју земаља преовладавају сировине и репроматеријал, па је за очекивати да ће промет између две земље расти са повећањем учешћа финалних производа у укупној спољнотрговинској размени. Руска Федерација је трећи трговински партнер Србији, „а пласман српских производа на руско тржиште карактерише стартна, ценовна, конкурентна предност у односу на друге, увозне производе захваљујући јединственом,

31) Codruța Dura, Imala Drigă, „Russian Multinationals in Romania and Their Impact upon the Romanian economy“, *Economics*, Vol. 12, N°1/ 2012: 109-120, Annals of the University of Petroșani, Petroșani, 2012.

32) Видети: <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#1>

33) *Радио телевизија Србије*: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3390680/rt-rusija-ce-povecati-ulaganja-u-srbiju-za-500-miliona-dolara.html> од 17.01.2019.

34) Ненад Поповић, Ондреј Јашко: *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске федерације и Републике Србије*, Српски економски центар, Београд, 2010, стр. 23.

преференцијалном трговинском споразуму и бесцаринском извозу на тржиште од преко 144 милиона становника.³⁵ У експертизи Привредне коморе Србије за потенцијале српске робе на руском тржишту истиче се да је: „Српски производ цењен, препознат као квалитетан, и има купца.“³⁶ Након посете руског председника Владимира Путина Србији јануара 2019. потписани су билатерални уговори из: привредне сарадње, енергетике, саобраћајне инфраструктуре, науке, културе и образовања у укупној вредности од преко 10 милијарди евра, што је отворило огромне потенцијале Србији: од унапређења сарадње између две земље до поспешивања економског раста и друштвеног развоја.³⁷

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Овде се сада могу уочити извесне правилности у разматрању налаза. Руска геополитика исказује велико интересовање према простору Југоисточне Европе. У основи ради се о православном цивилизацијском кругу земаља према коме је Русија увек исказивала заштитничку улогу, својеврсни патронат. У подели интересних сфера Источни Балкан требало је да неспорно буде у сфери руског утицаја. Међутим, различитим сплеткама и подгрејавањима анимозитета Запад је преко немачких династија остваривао кључну доминацију у Бугарској и Румунији. На Западном Балкану Русија је одувек морала да дели утицај са Западом. Њено присуство у источним крајевима Југославије увек је било значајније него на западу јужнословенске заједнице народа.

У периоду након распада СССР-а Источни Балкан је припао ЕУ и НАТО, западни део бивше Југославије (Словенија и Хрватска) такође. Руска федерација искористила је колебање

35) <https://www.ekapija.com/news/1877465/vrednost-izvoza-u-rusiju-471-mil-usd-u-prvoj-polo-vini-2017-do>, од 12.09.2017.

36) Ibidem

37) „Кирил Дмитриев, генерални директор Руског фонда за директне инвестиције (РДИФ), и директор Развојне агенције Србије, Радош Газдић, потписали су споразум о сарадњи у проналажењу нових инвестиционих пројеката. Потписани споразум омогућава јачање и унапређење билатералне сарадње две земље кроз инвестиционе пројекте.“ (*Развојна агенција Србије РАС*, „Руски Фонд за директна улагања и Развојна агенција Србије потписали споразум о сарадњи“, <https://ras.gov.rs/ruski-fond-za-direktna-ulaganja-i-razvojna-agencija-srbije-potpisali-sporazum-o-saradnji>, од 18.01.2019)

Европске уније у остатку Западног Балкана и појачала своје присуство. Почетне инвестиције на овом простору биле су стихијске. Куповане су махом некретнине од стране физичких лица, али су куповали и богати олиграси посустала предузећа из социјалистичког периода. Од 2007. године улагања постају крупнија, инвестира се стратешки: у енергетику и телекомуникације, у тешку индустрију и ИТ-сектор. У Србији спољнотрговинска размена са Руском федерацијом ослоњена је махом на енергетику која је једно време учествовала са готово 80% у укупној економској размени. Са друге стране, у Русију се извозе прехранбени производи (нарочито воће и воћни деривати), лекови, хемијски препарати... Последњих година интензивира се сарадња у хемијској индустрији (вештачко ђубриво), војноиндустријском комплексу и у преради бабра, алуминијума и металних легура. Руска федерација исказује заинтересованост и за инвестиције у бродоградњи на Дунаву, улагања у пољопривреду и туризам. Русија издваја и све значајнија средства у изградњу и обнову православних објеката, подстиче културну сарадњу, размену у науци и образовању и слично. Године које су пред нама интензивираће привредну сарадњу и подићи ће билатералне односе на још виши ниво. Посебно место у подизању односа на виши ниво имаће изградња гасовода „Турски ток“ који би требало да пролази и кроз Србију, тако да ће Србија од корисника услуге постати и дистрибутер, што ће додатно ојачати њену економију и геостратешку позицију.

ЛИТЕРАТУРА

Блиц, <https://www.blic.rs/vesti/svet/bugarski-predsednik-trazi-prekid-izgradnje-juznog-toka/3lm3cw1>, од 22.07.2014.

Glenny Misha, *The Balkans – Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2011*, Penguin Publishing Group, 2012.

Границка Лили, „Ще купи ли Русија Бугарија?“, *Mediapool.bg*, <https://www.mediapool.bg/shte-kupi-li-rusiya-bulgaria-news254765.html>, од 04.10.2016.

- Дейников Равиль Тагирович, „Россия, Турция и Крымское ханство – геополитическая ситуация в Северном Причерноморье в период с 30-х гг. XVIII в. по 1783. г.“, *Докторска дисертација*, Московский государственный областной университет, Москва, 2012.
- Dragomir Elena, *Cold War Perceptions – Romanian’s Policy Change toward the Soviet Union 1960-1964*, Cambridge Scholar’s Publishing, 2015.
- Dura Codruța, Drigă Imala, „Russian Multinationals in Romania and Their Impact upon the Romanian economy“, *Economics*, Vol. 12, N°1/ 2012: 109-120, Annals of the University of Petroșani, Petroșani, 2012.
- Едемски Андреј Борисович, „Иза кулиса совјетско-југословенских односа (јул-децембар 1966)“, *Токови историје*, 2/2012: 15-40, Институт за новију историју Србије, Београд, 2012.
- Krcić Esad, „Руске инвестиције у Црној Гори – лоши potezi и прanje новца“, *Radio Slobodna Evropa*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/ruske-investicije-u-crnoj-gori-losi-potezi-ili-pranje-novca/24897341.html>, од 09. 02. 2013.
- Lesser Ian, Larrabee Stephen, Zanini Michele, Vlachos-Dengler Katia, *Greece’s – New Geopolitics*, Kokkalis Foundation/RAND, 2001.
- Лобанов Михаил, „Отношения России и Сербии – Новое содержание старых форм“, *Современная Европа*, Vol. 58, N° 2/2014: 91-105, Институт Европы РАН, Москва, 2014.
- Медведев Рој, *Путин – повратак Русије*, Новости, Београд, 2007.
- Милосављевић Срђан, „Енергетски и војни аспекти стратегије безбедности Руске федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији“, *Докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд, 2013.
- Н1 инфo, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a314786/Analiza-medjunarodne-grupe-Ruska-igra-na-Balkanu.html>

- Нови Магазин, <http://www.novimagazin.rs/ekonomija/pocetak-rada-sberbank-srbija>, од 24.12.2012.
- Перовић Радослав, *Вести о Србима у румунским летописима*, Београд, 1941.
- Петровић Драган, *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.
- Поповић Ненад, Јашко Ондреј, *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске федерације и Републике Србије*, Српски економски центар, Београд, 2010.
- Портал Банкар, <https://www.bankar.me/2017/12/19/rusija-i-dalje-najvesci-investitor-u-crnoj-gori/>, од 19.12.2017.
- Портал Е-капија, <https://www.ekapija.com/news/1877465/vrednost-izvoza-u-rusiju-471-mil-usd-u-prvoj-polovini-2017-do>, од 12.09.2017.
- Портал Сбербанк, <https://www.sberbank.at/press-releases/sberbank-completes-acquisition-volksbank-international>, од 15.02.2012.
- Radaković Milovan, „Геополитички и енергетски адути ЕУ и Русије – Nabuko и Јужни ток“, *Међународна политика*, N°1147: 5-13, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
- Радио телевизија Србије, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3390680/rt-rusija-ce-povecati-ulaganja-u-srbiju-za-500-miliona-dolara.html> од 17.01.2019.
- Razvojna agencija Srbije RAS, „Руски Фонд за директна улагања и Развојна агенција Србије потписали споразум о сарадњи“, <https://ras.gov.rs/ruski-fond-za-direktna-ulaganja-i-razvojna-agencija-srbije-potpisali-sporazum-o-saradnji>, од 18.01.2019.
- Рокаи Петар, Ђере Золтан, Пал Тибор, Касаш Александар, *Историја Мађара*, Слио, Београд, 2002.
- Russian Council, <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#1>

- Сергеевна Ирина, „Политика России на Балканах на рубеже XIX-XX веков – цели, задачи и методы“, *Труды Института российской истории*, Выпуск 9, Российская академия наук/Институт российской истории; Тула, 2010.
- Симић Драган, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Факултет политичких наука, Београд, 2003.
- Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-zaradni-balkan-uticaj-bih/28998014.html>, од 25.01.2018.
- Филимоновић Миљан, „Безбедносни аспекти међународног положаја Русије на почетку XXI века“, *Магистарски рад*, Факултет политичких наука, Београд, 2009.

*Vladan Stanković***PRESENCE OF RUSSIA IN SOUTHEAST EUROPE AT
THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY****Resume**

Russia has been interested in the area of Southeast Europe since the late eighteenth century. The division of interest spheres into the Eastern and Western Balkans is a consequence of the competition of the Great Powers in this area. Romania and Bulgaria as the Eastern Balkans should have come under greater Russian influence. The Western Balkans should have been interestingly divided between Russia and the West in the proportion 50:50. By political intrigue, the Eastern Balkans has been drawn into the Western Hemisphere of Influence, while the Western Balkans has been left in the mid-east between East and West. After the collapse of the USSR and Yugoslavia, Russia's foreign policy has taken a cautious approach. After 2007 there is a more offensive cooperation of the Russian Federation with the Balkan countries in various fields: energy, telecommunications, metal complex... The construction of the Turkish Stream will begin to intensify the cooperation of the Russian Federation with the Balkan states.

Keywords: *Russia, Serbia, geopolitics, economic cooperation, international relations*

* Овај рад је примљен 1. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Срђан Перишић*

Институт за азијске студије, Београд

САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ: ОДБАЦИВАЊЕ АТЛАНТИЗМА И МОГУЋА ГЕОПОЛИТИЧКА АЛТЕРНАТИВА

Сажетак

Аутор у раду сагледава односе Србије и Русије у последњих десет година. После увода, где су истраживачка питања, у другом поглављу се анализира војна сарадња две земље од 2014. године кроз одбацивање прикривеног атлантизма који је до тада Србија спроводила. У трећем поглављу се односи Србије и Русије посматрају кроз стратегије националне безбедности Србије 2009. и 2019. године и даје се мишљење о карактеру геополитичког идентитета Србије. Наводи се да доктринарно прихватање стварног геополитичког идентитета Србији даје основе за истински развој на унутрашњем и спољном плану. У четвртном поглављу су приказани економски односи са Русијом који дају Србији могућност алтернативе. У завршном поглављу смо истакли да сарадња Србије са геополитиком Русије значи ефикаснију заштиту националних интереса, а тиме и потпунији развој саме државе и народа. С друге стране, нарастајућа мултиполарност подразумева ослањање Србије на оне геополитичке полове/идентитете који су најближи њеном цивилизацијском обрасцу, а то је – Русија.

Кључне речи: *Србија, Русија, геополитика, стратегија, војска, одбрана, економија, атлантизам, континентализам, интерес*

* Контакт: srdjan.perisic@ias.rs

УВОД

Сведоци смо унапређеног развијања односа Србије и Русије, поготово последњих неколико година. Често се констатује да су односи Србије и Русије на историјски највишем нивоу, да се одликују динамичном сарадњом на свим пољима, подршком и разумевањем.¹ За разлику од периода од 2000. до 2013. године, када је Србија за тежиште у својој унутрашњој и спољњој политици имала интеграцију у евро-атлантски свет Запада, њена спољна политика после парламентарних избора 2012. године се мења. Тежиште и даље остаје учлањење у Европску унију, али се из практичне спољне политике избацује онај део који подразумева и атлантистичку оријентацију, тако да уместо евро-атлантских интеграција званична политика и стварно постаје само политика европских интеграција. Уместо тог атлантистичког карактера политике Србија отпочиње једну нову и квалитетнију политичку и војну сарадњу са Русијом, које није било после 2000. године.

Међутим, дуго времена у медијском и научном дискурсу Србије неистинито је доминирала теза да Русија нема и не жели да има садржајну сарадњу са Србијом, као и да нема геополитичке интересе на Балкану. То није била само неистина, већ је представљала одређену пропаганду према грађанима Србије да Русију посматрају на начин каква је она била деведесетих година 20. века, када је била готово у безизлазној позицији борећи се за економски, политички и безбедносни опстанак. Раније смо, у чланку „Геополитичко усмерење спољне политике Русије“, објављеном у часопису *Војно дело* 2014. године, разобличили ту неистину, објављујући међу првима у Србији да је Русија итекако обележила простор Балкана за своје политичко, енергетско и економско присуство. Поред тога, Русија је и доктринарно то јасно ставила до знања у својој Концепцији спољне политике, наводећи да су Србија и Балкан зона где Русија остварује свој „привилегован геополитички интерес“.²

1) Изјава министра Ивице Дачића на скупу “Српско-руски односи у епохи крупних политичких промена (крај 18 - 20. века)”. Видети: РТС, 4.10.2019. “Односи Србије и Русије на историјски највишем нивоу” <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/3683430/odnosi-srbije-i-rusije-na-istorijski-najvisem-nivou.html> 05/10/2019

2) Срђан Перишић, „Геополитичко усмерење спољне политике Русије“, *Војно дело*, Београд,

Научна публикација у Србији је делимично пратила руско – српске односе. Међу првима који дају теоријску концептуализацију тих односа јавља се научни часопис *Култура полиса*, као и часописи Института политичких студија у Београду. У фокусу њихових истраживања је позиција Србије између два доминантна геополитичка концепта, атлантизма и евроазијства. У међувремену, долази до снажног развоја политичких, војних и економских односа Србије и Русије, што тражи њихово додатно теоријско сагледавање.

У овом раду покушаћемо да дамо одговор на питања – да ли Србија, са војном сарадњом са Русијом, напушта прикривени атлантизам, који је испољавала у својој спољној и одбрамбеној политици после 2000. године? Каква је улога Стратегије националне безбедности из 2009. године, и шта представља нова Стратегија националне безбедности коју је усвојила Влада Србије у августу 2019. године – са становишта односа Србије и Русије? Да ли сарадња Србије са евроазијском (копненом) геополитиком, која је оличена у геополитици Русије, значи и ефикаснију заштиту националних интереса Србије а тиме и потпунији развој саме државе и народа? Да ли економска сарадња Србије са Русијом, и успешно завршени преговори о трговинском споразуму са Евроазијском економском унијом, представљају алтернативу Европској унији која се налази у дубокој системској кризи?

ВОЈНА САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ – ОДУСТАЈАЊЕ СРБИЈЕ ОД ПРИКРИВЕНОГ АТЛАНТИЗМА

Атлантизам у спољној политици Србије није био доктринарно и званично одређен ни пре 2013. године, имајући у виду постојање одлуке о војној неутралности Србије 2007. године, али се практична политика Републике Србије кретала ка учлађењу у НАТО (Организација Северноатлантског споразума).³ То се најбоље видело у реформама сектора

лето 2014, стр. 7 – 22.

3) Одлуку о војној неутралности Скупштина Србије донела је у оквиру *Резолуције о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, која је усвојена 26. децембра 2007. године. Резолуција се односила на Космет, а 6. члан утврдио је војну неутралност, на следећи начин: „Због укупне улоге НАТО-а, од

одбране. Те реформе су подразумевале стварање Војске Србије која неће имати борбену функцију заштите Србије, јер би је у некој будућности штитио НАТО. Војска Србије је реформама требала да добије нову, и то помоћну функцију америчкој армији у њиховим интервенцијама по свету, као и у борбеним мисијама ЕУ. Дакле, изглед Војске Србије је прављен за чланство Србије у НАТО, али се у јавности све то представљало као неопходна модернизација и реформа.⁴

Делимично прикривена сарадња са НАТО до 2013. године постизала се и директним ангажовањем војних стручњака и саветника из армија НАТО земаља. Најочигледнији такав пример је учешће Амадеа Воткинса (Amadeo Watkins) у реформи сектора одбране Републике Србије, кога је ангажовало британско Министарство одбране.⁵ Иако никада није радио у структурама НАТО, он је у једном интервјуу за *NATO Review: Partnerships: Old and New* 2007. године јасно дао до знања који је његов циљ у реформи Војске Србије. Он каже: „Евроатлантске интеграције, засноване на солидарности и демократским вредностима, и даље су неопходне за дугорочну стабилност.“⁶ Воткинс је у сектору одбране Србије био скоро десет година, и практично је дао главни допринос свођењу војске на симболичну улогу. Нова војна политика Србије,

противправног бомбардовања Србије 1999. године без одлуке Савета безбедности до Анекса 11 одбаченог Ахтисаријевог плана, у коме се одређује да је НАТО 'коначан орган' власти у 'независном Косову', Народна скупштина Републике Србије доноси одлуку о проглашавању војне неутралности Републике Србије у односу на постојеће војне савезе до евентуалног расписивања референдума на којем би се донела коначна одлука о том питању”. – Видети текст резолуције на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729> 05/09/2019

4) Током реформе војске од 2001. године, па све до 2012, већина борбених јединица је укинута. Војска се састојала од свега шест бригада, које су располагале са симболичном борбеном техником. Те бригаде су биле састављене од батаљона, који су међусобно веома удаљени. Војска је изгубила борбену компоненту. Такође, у Београду није постојала ни једна борбена јединица која би спречила евентуални десант агресора. – О овоме видети и у: Горан Јевтовић, „Под окупацијом и у власти НАТО (3) – Време Бориса Тадића“, <http://www.seopom-istina.rs/politika-i-drustvo/pod-okupatsijom-i-u-vlasti-nato-ministrovan-e-borisa-tadi-a/> 05/09/2019

5) Амадео Воткинс је експерт за Балкан и реформу сектора безбедности на Академији за одбрану Уједињеног Краљевства. Задужен за реформу одбране Србије је био до 2013. године, да би оу периоду 2014 – 2017. био у МУП-у Републике Србије, задужен за реформу полиције. 2017. године Влада Србије је коначно отказала сарадњу. Његова кратка биографија је дата на сајту Атлантског савеза Црне Горе. Тренутно је члан Управног одбора тог савеза.

6) Dr Amadeo Watkins and Srdjan Gligorijevic discuss the past, present and immediate future of NATO's role in the western Balkans. – Видети у: Amadeo Watkins, Srdjan Gligorijevic. „NATO and the Balkans: The case for greater integration“. *NATO Review: Partnerships: Old and New*, current issue: summer 2007.

која је карактеристична од 2013. године када је Воткинс и склоњен из Министарства одбране Србије, управо је започела на супротним ставовима од ставова Воткинса, а то је осавремењивање наоружања и опреме Војске Србије и у томе ослањање на сарадњу са Русијом.

Једноставно, нова војна и одбрамбена политика Србије је уочила да је у свету у току огроман пораст тензија и употреба силе. С друге стране, Србија је још увек војно и безбедносно угрожена по питању Космета. Исто тако, коначно се почело да схвата да ће Хрватска увек бити истурена у неком евентуалном сукобу са Србијом и Српском. Експоненти атлантизма на Балкану су Хрватска и Албанија. С тим у вези, организација и модел Војске Србије, који је прављен по саветима стручњака из НАТО, ни по броју војника, ни по карактеру својих формација, не одговара савременим захтевима. Промена улоге и карактера војске су постали хитни. Ново сагледавање те улоге се брзо повезало веома садржајном одбрамбеном сарадњом са Русијом. У питању није само наоружавање, којег није било од распада бивше Југославије, него су почеле и заједничке војне вежбе како у Србији, тако и у Русији.⁷ Вежбе су почеле 2014. године и од тада су постале редовна војна пракса сваке године.⁸

Промена у војној и одбрамбеној политици Србије, дакле, праћена је одбацивањем консултантских услуга стручњака из НАТО земаља, уз одређену оријентацију према војној сарадњи са Русијом. Мада, Србија при томе није одбацила сарадњу са НАТО. У складу са војном неутралношћу та сарадња је добила конкретан и јаван однос – за разлику од оне сарадње у периоду 2000 – 2013. година, која је била тиха интеграција у НАТО, ван очију јавности, без обзира на постојање одлуке о војној

7) Србија је до 2018. године добила 6 борбених авиона МИГ 29 из Русије, а до 2021. добиће још 4 из Белорусије, који су тренутно на ремонту. Током 2019. Војска Србије добила је на поклон од Руске Федерације 10 оклопно-извиђачких возила, унапређену верзију БРДМ 2 МС. До краја 2019. стиже и 7 хеликоптера (4 Ми-35 и 3 Ми-17) који су купљени. Треба да стигне поклоњених 20 БРДМ 2 и 10 тенкова М72. – Видети: *Политика*, 16.05.2019. „‘Мигови 29’ из Белорусије у Србији почетком 2021. године“; РТС, 29. јул 2019. „Вучић: Возила БРДМ-2 имају превентивно дејство, немамо освајачких планова“, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3605839/vucic-vozila-brdm-2-imaju-preventivno-dejstvo-nemamo-osvajackih-planova.html> 06/09/2019

8) Прва заједничка војна вежба је била „Срем 2014“ – Видети: Živojin Banković, *Tangosix.rs*, 17.11.2014. „Srem-2014“ – najveća srpsko-ruska vojna vežba do sada“, <https://tangosix.rs/2014/17/11/reportaza-srem-2014-najveca-srpko-ruska-vojna-vezba-do-sada/> 06/09/2019

неутралности. Од 2014. то је сарадња, али без интеграције у НАТО.⁹

Видимо да је Србија, дакле, од 2000. године, пре свега одбрамбеном и војном сарадњом са земљама НАТО, па све до 2013. године, била прихватила атлантистичку оријентацију у својој укупној политици. С друге стране, одлука о војној неутралности из 2007. године није поштована. То се могло закључити и према Стратегији националне безбедности Србије, која је усвојена 2009. године, а која није уопште узимала у обзир војну неутралност.¹⁰

Наведена стратегија је тада веома лоше дефинисала област националне безбедности. Прво, то се видело у дефинисању основних националних интереса који треба да се штите. Као што већина таквих стратегија у свету полази од одређених вредности проистеклих из идентитета друштва који треба да се штити безбедносно, одбрамбено и војно, Стратегија националне безбедности Србије 2009. године уопште не уводи идентитет. Ни национални, ни геополитички. Рецимо, националним интересом нису означене потребе историјског сећања, достојанственог односа према националној историји, родољубљу. То су категорије кроз које се изграђује национално јединство грађана Србије, посебно младих. Такође, међу националним интересом није наведена заштита традиционалних вредности, заштита културног, верског и историјског идентитета. Област здравствене заштите и подизања наталитета, као и заштита животне средине, су исто били неопходни. То су категорије без којих је немогуће изграђивати националну безбедност. Дакле, национална безбедност као нормативни акт и политика државе мора да обухвата све националне интересе где безбедност може да буде угрожена.¹¹

9) Са САД постоји Програм државног партнерства Србије и Охаја, на основу СОФА споразума са САД, тј. Споразума о статусу снага са САД (Status of Forces Agreement – SOFA) из 2006. године. СОФА је потписан и са НАТО 2014. и ратификован 2015. године. Те године Србија је приступила и у ИПАП (Индивидуално стратешко партнерство са НАТО), који представља највиши ниво сарадње са НАТО али без интеграције.

10) Стратегија националне безбедности Србије из 2009. године, Министарство одбране Србије.

11) Видети: Срђан Перишић, „Србија и геополитика: од идентитета до практичне геополитике и стратегије“, Зборник радова *Србија и стратешка раскрића* - ИСИКС 2016, Институт за стратешка истраживања Министарства одбране Републике Србије, Школа националне

Друго, Стратегија националне безбедности из 2009. године погрешно говори о глобалном окружењу. Наводи се да „престанак блоковске конфронтације, ширење демократије, стварање мултиполарног света, интеграциони процеси у области безбедности“, итд. смањују ризике за избијање криза и конфликта.¹² Међутим, савремена глобална стварност је била сасвим другачија и те 2009. године. Краткотрајни рат Грузије и Русије, у августу 2009, где је Грузија водила посреднички рат у име САД, били су пример писцима стратегије да међународно окружење Србије није онако како су они навели у стратегији.

Такође, интеграциони процеси у области безбедности, а то је пре свега НАТО, нису довели до смањења ризика и конфликта – већ напротив, изазивају несигурност. Мултиполарност, која је у настајању, праћена је великом нестабилношћу. О томе говори глобална политичка емпирија, али, рецимо, и нормативни документи о националној безбедности других држава.¹³ Наведена стратегија као један од циљева наводи безбедносну и одбрамбену сарадњу само са НАТО, без војне сарадње са Русијом и војним савезом где је она доминантна – Организација о колективној безбедности (ОДКБ).

Атлантистичко усмерење Републике Србије се завршава отпочињањем сарадње са Русијом. У почетку, 2014. и 2015. године то је било скромно, да би се одбрамбена сарадња после јачала. Крај атлантистичке авантуре Србије се види и по усвајању од стране Владе Србије нове Стратегије националне безбедности у августу 2019. године.

Нова Стратегија националне безбедности исправља грешке у погледу дефинисања националних интереса Србије. Посебно се истиче национални интерес који уопште није био у стратегији из 2009. године, а то је – очување српског народа и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета. У оквиру тог интереса дефинишу се циљеви: развој демографског потенцијала; национално јединство и развој културног, верског и историјског идентитета;

одбране, Београд, 2016.

12) Стратегија националне безбедности Србије из 2009. године, стр. 4.

13) Видети Стратегију националне безбедности Русије, из 2015. године. Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года, N 683, “О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”.

унапређење положаја националних мањина; побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству; заштита културних и историјских добара значајних за Републику Србију и њене грађане.¹⁴

Овде можемо поставити питања – да ли би се овакви циљеви и интереси могли штитити са политиком атлантизма коју је Србија спроводила до 2013. године? Да ли се они могу штитити са урушавањем Војске Србије која је постојала до 2013. године, а која је била дефинисана НАТО оријентацијом и експертима из НАТО земаља?

Ова питања добијају на тежини када се види да се ново дефинисање националних интереса сасвим поклапа и са војном и одбрамбеном сарадњом са Руском Федерацијом. Дакле, да ли можемо рећи да је одустајање од атлантизма, и почетак сарадње са супротном геополитичком силом, каква је Русија која изграђује евроазијски геополитички идентитет, подразумева квалитетну заштиту српских интереса?

Наша теза је да сарадња Србије са евроазијском (копненом) геополитиком, која је оличена у геополитици Русије, значи и ефикаснију заштиту националних интереса Србије а тиме и потпунији развој саме државе и народа.

САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ – У СКЛАДУ СА ГЕОПОЛИТИЧКИМ КОНЦЕПТОМ КОНТИНЕНТАЛИЗМА

Намеће нам се кључно питање – зашто сарадња са Русијом, па тиме и њеном евроазијском геополитиком, Србију усмерава ка правом и суштинском развоју, па тако и према квалитетнијем сагледавању националних интереса и њиховој квалитетнијој одбрани?

Наш одговор је да је геополитички идентитет Србије припада копненом (евроазијском) идентитету, који се још зове и континентализам, којем припада и сама Русија. О овоме смо говорили у ранијим радовима.¹⁵ Наиме, „Срби и други

14) Стратегија националне безбедности Србије из 2019. године (нацрт); стр. 21, Министарство одбране Србије.

15) О основним геополитичким концептима, атлантизму и евроазијству, видети у: *Култура*

народи у Србији, по својој култури, религији, традицији, простору на коме живе, припадају копненој, односно, континенталној Европи. На том простору, сходно Шмиту, огледа се утицај номоса земље. Србија и српски простор се географски карактеришу фиксираношћу копна, са јасним природним границама, сталношћу комуникација, путева и непроменљивошћу географских и рељефних особености. Утицај мора је непостојећи, тако да се номос мора није конституисао на српском етничком простору. Такав простор је дао српском народу традиционални и конзервативни импулс у социјалној и културној сфери, као и хијерархичне и колективне идентитете. С друге стране, на том простору Срби су се почели формирати као део византијске цивилизације, а данас су они са осталим балканским народима њени наследници. То су неоспорне чињенице које се не могу одбацити.¹⁶ Сваки теоријски покушај представљања Срба и Србије као дела западне, таласократске цивилизације, тј. атлантизма, је погрешан и штетан.

С обзиром да су геополитички идентитети Србије и Русије исти, или слични, сасвим је разумљиво да ће Србија у сарадњи са Русијом јачати националне интересе више него у сарадњи са атлантизмом, који је стран геополитичком идентитету Срба и Србије.¹⁷ Наиме, и Русија и Србија имају исте геополитичке темеље, исти номос, исту цивилизацијску матрицу. Сходно томе, Србија ће у сарадњи са Русијом на бољи начин изразити своје националне интересе и на бољи начин ће их штитити. То нова Стратегија националне безбедности 2019. и показује. Када је Србија спроводила атлантистичку политику у периоду 2000 – 2013, која је страна за Србију, истовремено је на погрешан начин и дефинисала националне интересе, па чак велики део

полис, посебно издање – *Геополитички положај Србије и Балкана између атлантизма и евроазијства* (приредили Љубиша Деспотовић, Александар Гајић), Култура – Полис, Нови Сад, 2015. текстови: Александар Саша Гајић, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, стр. 1 – 16. Љубиша Деспотовић, „Геополитика деструкције и ‘Нова Европа’ – постоји ли геополитичка алтернатива за Србију?“, стр. 65 – 80. Срђан Перишић, „Геополитичка оријентација Србије: потреба за дефинисањем“, стр. 155 – 166.

16) Срђан Перишић, „Геополитичка оријентација Србије: потреба за дефинисањем“, *нав. дело*, стр. 162.

17) *Геополитички идентитет* нације или државе је спој номоса простора на коме су се нација и њена државност изграђивали, културно-цивилизацијског идентитета коме нација/држава припада и утицаја доминантног погледа на свет. – Видети у: Срђан Перишић, „Србија и геополитика: од идентитета до практичне геополитике и стратегије“, *нав. дело*, стр. 143.

интереса није ни унела у нормативни документ - Стратегија националне безбедности 2009. године.

Наравно, сама идеја да Србија треба да буде део атлантског света, тј. Запада, последица је неразумевања геополитике великог дела српске елите. Њен највећи део је још увек заслепљен Западом и од те заслепљености не разуме западну геополитику. То је због утицаја познатог вишедеценијског западноцентричног схватања основних токова развоја друштва, државе.

Друга страна идеје да Србија треба да буде део атлантизма је последица и самог геополитичког деловања земаља НАТО према Србији и Балкану. Степић је указао на четири смера евроатлантског, таласократског продора у Европи према Русији, атлантистичком главном противнику. То је северни смер, кроз Пољску и прибалтичке државе (Естонија, Летонија, Литванија); средишњи кроз Чешку, Словачку, Мађарску и према Белорусији и посебно Украјини; јужни балкански правац који подразумева стационирање трупа САД и НАТО, те војно-политичка контрола свих балканских држава кроз сарадњу и интеграцију у НАТО; црноморско-кавказско-каспијски продор ка јужним границама Русије и директно у средиште Heartland.¹⁸ Дакле, НАТО је потпуно опредељен, без икакве задршке, да Србија и остале земље Балкана које нису чланице НАТО, то и постану.¹⁹ Сва политика сарадње НАТО са Србијом је последица тог њиховог циља. Нису у питању никакви други разлози, као што се често у медијима у Србији наводи, да је у питању безбедност земаља Балкана, мир и просперитет.

ЕКОНОМСКА САРАДЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ – ЕВРОАЗИЈСКА УНИЈА АЛТЕРНАТИВА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Када је пре четири године Запад увео санкције Русији као да их је увео и Србији. Након рекордних резултата у 2013. и 2014, када је Србија извозила робу у вредности већој од

18) Миломир Степић, *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 411.

19) Љубиша Деспотовић, *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012, стр. 121.

милијарду долара годишње, извоз је 2014. године пао три одсто, а следеће године је опао за скоро 30 процената. Све је то утицало на пад трговинске размене и извоза и увоза. Са стабилизацијом курса рубље, од почетка 2016, опоравио се и извоз на руско тржиште. Укупна спољнотрговинска размена Србије са Руском Федерацијом у 2017. години износила је 2.579 милијарди долара. Извоз је износио 993,1 милиона долара. На листи земаља у које Србија извози Руска Федерација је на четвртном месту са 5,7 одсто укупног извоза.²⁰

Увоз у 2017. години износио је 1,586 милијарди долара и Руска Федерација је на четвртном месту у укупном српском увозу, са 7,3 одсто у укупном увозу. Покривеност увоза извозом у 2017. години била је 62,48 одсто. По укупној размени Руска Федерација је 2017. била трећи трговински партнер Србије.

Током 2018. године размена достигла 3,6 милијарди долара што је за 500 милиона долара више него 2017. године.²¹

Поред досадашњих руских инвестиција у Србију које су прешле четири милијарде долара²² и уговора о новим улагањима који су потписани током посете председника Русије Владимира Путина Србији почетком 2019. године, Србија и Русија успостављају сарадњу специјализованих развојних институција две државе која ће донети и нова руска улагања. Руски фонд за директне инвестиције и Развојна агенција Србије, постигли су споразум о сарадњи у проналажењу нових инвестиционих пројеката, који би у 2020 – 2021. године могао да Србији донесе 500 милиона долара руских инвестиција.²³

20) Јована Рабреновић, „Ускоро измене споразума о слободној трговини са Русијом“, *Политика*, 09.12.2018.

21) *Политика*, 07.03.2019, „Спољно-трговинска размена са Русијом 3,6 милијарди долара“

22) Почев од 2014. године Народна банка Србије је, у складу са смерницама ММФ-а променила методологију обрачуна страних директних улагања. Према овој методологији, укупна нето улагања резидената Руске Федерације у Србији у периоду 2010-2018. године износила су 1,350 млрд евра и Русија се налази на 4. месту међу земљама инвеститорима у Србији. – Видети: Buyserbian, „Привредна сарадња Србија – Руска Федерација“, <http://buyserbian.com/sr/privredna-saradnja-republika-srbija-ruska-federacija/>, 28/09/2019

23) Развојна агенција Србије, 18.01.2019, „Руски Фонд за директна улагања и Развојна агенција Србије потписали споразум о сарадњи“, <https://ras.gov.rs/ruski-fond-za-direktna-ulaganja-i-razvojna-agencija-srbije-potpisali-sporazum-o-saradnji/>, 25/09/2019. Руски фонд директних инвестиција запошљава више од 700.000 људи и остварују приходе који износе више од пет одсто руског БДП-а, а успоставио је заједничка стратешка партнерства са водећим међународним суинвеститорима из више од 15 земаља, који имају више од 40 милијарди долара.

Последица развијања сарадње Србије са Русијом је и приступање Србије зони слободне трговине са Евроазијском економском унијом (ЕАЕУ). Србија је завршила преговоре који су трајали три године. Споразум ће бити потписан 25.10.2019. године.²⁴ „25. октобра се очекује потписивање споразума о зони слободне трговине између Србије и Евроазијске економске уније...ЕАЕУ је ефикасан интеграциони пројекат који одговара свим модерним захтевима.“²⁵ Споразум ће омогућити српској привреди приступ тржишту од 183 милиона људи, односно земљама чији укупни бруто домаћи производ премашује 1.900 милијарди америчких долара. Договором о слободној трговини Србија ће моћи да извози 99,5 одсто производа без плаћања царина у Русију, Белорусију, Казахстан, Киргистан и Јерменију. Поред тога, стране инвестиције других земаља које долазе у Србију су заинтересоване зато што верују да се нешто и од тих производа, моћи да се продају на том тржишту.²⁶

Процена је да би економска сарадња са земљама ЕАЕУ донела Србији већу корист него са ЕУ. Једноставно, привредни потенцијал Србије у многим сферама би био упосленији у земљама ЕАЕУ него са ЕУ, где српски привредници немају приступ. Није реч само о енергетици, већ и о српском учешћу у грађевинским, саобраћајним, хидроенергетским инфраструктурним пројектима и пољопривреди. У том погледу, Србија би требала да искористи могућност сарадње са Евроазијском банком развоја, поготово у области инвестиција. Србија би требала да оствари максималну сарадњу са ЕАЕУ где је стопа незапослености прихватљивих 5%, а у ЕУ је 10,7%, у Србији 19%.²⁷

24) Евроазијска економска унија је 1.1.2015. године почела да функционише као јединствена царинска територија што је условило да се ради на унификацији свих споразума о слободној трговини које земље чланице уније имају са трећим земљама. То значи да су досадашњи споразуми које смо имали са Русијом, Белорусијом и Казахстаном морали да буду замењени новим споразумом који Србија сада потписује са целом ЕАЕУ. – О формирању ЕАЕУ видети у: Срђан Перишић, *Нова геополитика Србије*, Одбрана, Београд, 2015, стр. 249 – 252.

25) Изјава амбасадора Русије Александра Боцан-Харченка, 20.08.2019. године. <https://twitter.com/abocanharcenko> 25/09/2019

26) РТС, 18.08.2019, „После три године преговора: Ево шта Србији доноси споразум са Евроазијском унијом“, <https://www.blic.rs/biznis/vesti/posle-tri-godine-pregovora-evo-sta-srbiji-donosi-sporazum-sa-evroazijskom-unijom/1pprdv0> 25/09/2019

27) Срђан Перишић, „Србија и два погледа на свет: Европска унија и Русија“, зборник *Србија и Евроазијски савез*, Центар академске речи, Шабац, 2016, стр. 215–229.

Међутим, Европска унија се противи сарадњи Србије са ЕАЕУ. Мирослав Лајчак сматра да најављено потписивање Споразума о слободној трговини Србије са ЕАЕУ не приближава Србију њеном стратешком циљу, што је чланство у ЕУ. „Ако сте озбиљни у својој европској орјентацији онда пратите политичке изборе који вас томе приближавају. Овој корак није један од тих.“ Лајчак сматра да је успостављање трговинског споразума Србије са „про руском групацијом збуњујуће“ и да Србија „не може ићи у више праваца истовремено.“²⁸ На састанку министара иностраних послова земаља ЕУ, у Хелсинкију крајем августа 2019, они су позвали Србију да не скреће са пута европских интеграција и да не потписује споразум о слободној трговини са Евроазијском економском унијом.²⁹

Супротстављање ЕУ да Србија потпише споразум са Евроазијском економском унијом је последица управо намере Брисела да простор Балкана, који није у чланству у ЕУ – контролише без примања у чланство. Због тога су покренули пројекат „Западни Балкан“. У питању је пројекат који земље тзв. Западног Балкана ставља под економски протекторат ЕУ (периферија ЕУ или тзв. трећа брзина ЕУ – без пуноправног чланства), формирањем царинске уније Западног Балкана. Пројекат је усмерен на спречавању јачања економског и политичког утицаја Русије на простору земаља Западног Балкана, а пре свега у Србији и Републици Српској. Бриселски пројекат Западни Балкан постаје овакав пројекат покретањем идеје о царинској унији земаља Западног Балкана. Уколико би се усвојио јединствен тарифни систем царина земаља Западног Балкана, у случају Србије, то би значило да нема више самосталног преговарања о слободној трговини и преференцијалној трговини са трећим партнерима, као што су Русија, ЕАЕУ, или Кина.³⁰

28) РТС, 30.08.2019, „Лајчак: Србија не може ићи у више праваца истовремено“, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3642687/lajcak-srbija-ne-moze-ici-u-vise-pravaca-istovremeno.html>, 28/09/2019

29) N1, 30.09.2019, „Министри ЕУ позвали су Србију да не потписује споразум о слободној трговини са Евроазијском економском унијом“, <http://rs.n1info.com/Vesti/a521720/EU-pozvala-Srbiju-da-ne-potpisuje-sporazum-sa-Evroazijskom-unijom.html>, 28/09/2019

30) Срђан Перишић, „Србија и бриселски пројекат Западни Балкан“, зборник *Србија и свет у 2017 години*, (приредили Душан Пророковић, Владимир Трапара), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018.

Наравно, споразум о слободној трговини са Русијом се не мора раскинути уколико би све остале чланице царинске уније (Албанија, Косово, Македонија, Црна Гора и БиХ) постигле договор са Русијом (и са Евроазијским економским унијом) да се слободна трговина прошири на све земље. То је први приметио Пророковић јасно постављајући питање јавности Србије, почетком 2017, а то је, зашто би Русија дозвољавала бесцаринску трговину земљама које су у НАТО и које јој уводе санкције или које су под протекторатом НАТО (Косово)?³¹ Такође, мало је вероватно и да би Албанија била заинтересована да са Русијом направи такав споразум, имајући у виду да је потпуно окренута Западу, политички, економски и безбедносно.³²

Према томе, почетак интензивне економске сарадње са ЕАЕУ, уз постојање дубоке вредносне и системске кризе у ЕУ, због којег и нема учлањења Србије у ту наднационалну организацију, даје Србији јаку алтернативу. Уз војну и одбрамбену сарадњу Србије са Русијом, заједно са сарадњом Србије са ЕАЕУ, отвара Србији велике шансе да усмери своју унутрашњу и спољну политику ка геополитичком концепту евроазијског континентализма.

ЗАКЉУЧАК

Оно што се запажа у деловању Русије и Евроазијске економске уније (ЕАЕУ) јесте сасвим другачији приступ према другим земљама, културама и нацијама које Русија зове у савез и чланство у ЕАЕУ. Тај приступ је сасвим другачији од приступа ЕУ и Запада. Наиме, Европска унија се према Србији и не западним државама односи по старом принципу културне западоцентричности, дакле, са одређене вредносне и културне дистанце. Једноставно, тражи се од земаља да мењају своје вредности, идентитет и погледе на свет. При томе, сама ЕУ не нуди националне идентитете и вредносне системе земаља ЕУ. Не, њих се одрекла пригрливши постмодерни либерализам. Разлика између ЕУ и Русије по питању односа

31) Душан Пророковић, “Због чега је опасна идеја о Балканској царинској унији”, *Нови стандард*, 19. фебруар 2017.

32) Срђан Перишић, „Србија и бриселски пројекат Западни Балкан“, нав.дело.

према малим и будућим чланицама се добро уочава на примеру односа политичких елита западних земаља према другим културама унутар њих. То је и логично. Јер, какав је однос према сопственом Другом, у националном и идентитетском погледу – такав ће бити и однос према другим земљама, рецимо кандидатима за чланство у ЕУ, као што је Србија.³³

С друге стране, ЕУ од Србије тражи промену свести, тј. доминантног националног погледа на свет. Путин у свом програмском говору о стварању Евроазијског савеза (уније) каже да Запад не успева да понуди и пружи „складну интеракцију различитих култура, религија и етничких група“. Но, за разлику од западних и земаља ЕУ, он истиче да то може Русија: „Верујем да можемо и знамо како да то учинимо. Имамо историјско искуство које нико други нема. Имамо снажну подршку у култури и идентитету и ојачаћемо земљу коју смо наследили од наших предака. У стању смо да решимо проблем интеграције различитих етничких група и религија са којима заједно живимо већ вековима.“³⁴ Управо, опредељење руског народа да буде вишеетничка цивилизација, чије је језгро руска култура, усмерава Русију да се тако понаша и према земљама у окружењу, и коначно према Србији – без уцењивања, притисака, без мешања у унутрашње друштвене и политичке односе, идентитете и поглед на свет. То је неспорна чињеница. Русија се показала као „атрактор и интегратор“ мултинационалних и мултирелигијских евроазијских пространа.

Према томе, Србија има још увек могућност да у нарастајућем полицентричном свету успешно остварује своје националне интересе. То је могуће ако она јасно следи свој континентални идентитет и своје културно-цивилизацијске параметре. С друге стране, нарастајућа мултиполарност подразумева ослањање Србије на оне геополитичке полове који су најближи њеном цивилизацијском обрасцу, дакле – Русији. С тим у вези, интерес Србије није чланство у постмодерним и неолибералним организацијама атлантизма.

33) Срђан Перишић, „Србија и два погледа на свет: Европска унија и Русија“, навед.дело, стр. 225.

34) Владимир Путин, *Московские новости*, 23.01.2012, „Россия: национальный вопрос“.

ЛИТЕРАТУРА

- Banković, Živojin, Tangosix.rs, 17.11.2014, „Srem-2014“ – najveća srpsko-ruska vojna vežba do sada“
- Buyserbian, „Привредна сарадња Србија – Руска Федерација“, <http://buyserbian.com/sr/privredna-saradnja-republika-srbija-ruska-federacija/>,
- Гајић, Александар Саша, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура полис*, посебно издање – *Геополитички положај Србије и Балкана између атлантизма и евроазијства* (приредили Љубиша Деспотовић, Александар Гајић), Култура – Полис, Нови Сад, 2015. стр. 1 – 16.
- Деспотовић, Љубиша, „Геополитика деструкције и ‘Нова Европа’ – постоји ли геополитичка алтернатива за Србију?“, *Култура полис*, посебно издање – *Геополитички положај Србије и Балкана између атлантизма и евроазијства* (приредили Љубиша Деспотовић, Александар Гајић), Култура – Полис, Нови Сад, 2015. стр. 65 – 80.
- Деспотовић, Љубиша, *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, С. Карловци, 2012.
- Јевтовић, Горан, „Под окупацијом и у власти НАТО (3) – Време Бориса Тадића“, *сеором-istina*, 27.5.2015.
- N1, 30.09.2019, „Министри ЕУ позвали су Србију да не потписује споразум о слободној трговини са Евроазијском економском унијом“,
- Одлука о војној неутралности (Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије).
- Перишић, Срђан, „Геополитичко усмерење спољне политике Русије“, *Војно дело*, Београд, лето 2014, стр. 7 – 22.

- Перишић, Срђан, „Геополитичка оријентација Србије: потреба за дефинисањем“, *Култура полис*, посебно издање - *Геополитички положај Србије и Балкана између атлантизма и евроазијства* (приредили Љубиша Деспотовић, Александар Гајић), Култура – Полис, Нови Сад, 2015, стр. 155 – 166.
- Перишић, Срђан, *Нова геополитика Србије*, Одбрана, Београд, 2015.
- Перишић, Срђан, „Србија и геополитика: од идентитета до практичне геополитике и стратегије“, Зборник радова *Србија и стратегијска раскршћа* - ИСИКС 2016, Институт за стратешка истраживања Министарства одбране Републике Србије, Школа националне одбране, Београд, 2016. стр. 371–386.
- Перишић, Срђан, „Србија и два погледа на свет: Европска унија и Русија“, зборник *Србија и Евроазијски савез*, Центар академске речи, Шабац, 2016, стр. 215–229.
- Перишић, Срђан, „Србија и бриселски пројекат Западни Балкан“, зборник *Србија и свет у 2017. години*, (приредили Душан Пророковић, Владимир Трапара), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018. стр. 11-25.
- Пророковић, Душан, „Због чега је опасна идеја о Балканској царинској унији“, *Нови стандард*, 19. фебруар 2017.
- Путин, Владимир, *Московские новости*, 23.01.2012, „Россия: национальный вопрос“.
- Рабреновић, Јована, „Ускоро измене споразума о слободној трговини са Русијом“, *Политика*, 09.12.2018.
- Степић, Миломир, *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.
- Политика*, 07.03.2019, „Спољно-трговинска размена са Русијом 3,6 млрд. долара“
- Политика*, 16.05.2019. „‘Мигови 29’ из Белорусије у Србији почетком 2021. године“;

Развојна агенција Србије, 18.01.2019, „Руски Фонд за директна улагања и Развојна агенција Србије потписали споразум о сарадњи“.

РТС, 29. јул 2019, „Вучић: Возила БРДМ-2 имају превентивно дејство, немамо освајачких планова“.

РТС, 18.08.2019, „После три године преговора: Ево шта Србији доноси споразум са Евроазијском унијом“.

РТС, 30.08.2019, „Лајчак: Србија не може ићи у више праваца истовремено“.

Стратегија националне безбедности Србије из 2009. године, МО Србије.

Стратегија националне безбедности Србије из 2019. године (нацрт); МО Србије.

Стратегија националне безбедности Русије, из 2015. године. Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года, N 683, “О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”.

Watkins, Amadeo, Gligorijevic Srdjan. „NATO and the Balkans: The case for greater integration“. *NATO Review: Partnerships: Old and New*, current issue: summer 2007.

Srdjan Perisic

**COOPERATION BETWEEN SERBIA AND RUSSIA:
REJECTION OF ATLANTISM AND POSSIBLE
GEOPOLITICAL ALTERNATIVES**

Resume

Russia and the Eurasian Economic Union have a completely different approach toward other countries, cultures and nations wich Russia is inviting into the alliance. That approach is completely different from that of the EU and the West. The European Union treats Serbia according to the old principle of cultural Eurocentricity. From a certain value and cultural distance, countries are required to change their values, identities and worldviews. Thus, the EU itself does not offer national identities and value systems of its countries. No. She renounced them by embracing postmodern liberalism. On the other hand, the EU is seeking a change of consciousness, ie. change of the dominant national worldview. About the creation of the Eurasian Alliance, Putin says the West is failing to offer and to provide “a harmonious interaction of different cultures, religions and ethnic groups.” But unlike the Western and EU countries, he points out that Russia can do this: “I believe we can and we know how to do it. We have a historical experience that no one else has. We have strong support in culture and identity, and we will strengthen the country we have inherited from our ancestors. We are able to solve the problem of integration of different ethnic groups and religions that we have been living with for centuries.”

The determination of the Russian people to be a multi-ethnic civilization, whose core is Russian culture, directs Russia to act in this way towards surrounding countries also, and finally towards Serbia. Without blackmail and pressure, without interference in internal, social and political relationships, identities and worldviews. This is an indisputable fact. Russia has proven itself to be the “attractor and integrator” of multinational and multi-religious Eurasian space.

Therefore, Serbia still has the possibility to successfully achieve its national interests in the polycentric world. This is possible if Serbia clearly follows its continental identity and its cultural and civilization parameters. On the other hand, increasing multipolarity implies Serbia's reliance on those geopolitics that are closest to its civilization pattern, that is, Russia. Regarding to this, Serbia's interest is not membership in postmodern and neoliberal organizations of atlantism.

Keywords: *Serbia, Russia, geopolitics, strategy, military, defense, economy, atlantism, continentalism, interest*

* Овај рад је примљен 3. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Слободан Рељић*

Учитељски факултет Универзитета у Београду

МОСКВА „ТРЕЋИ РИМ“ МЕЂУ ИСТОРИЈСКИМ СИЛАМА

Сажетак

Улога Москве и Руске православне цркве у хришћанском свету ствара с једне стране, осећај руског народа да има светску мисију, руски месијанизам а с друге стране – вековима на Западу производи мање или веће таласе хистеричне русофобије. Русија се, иначе, код других народа и цивилизација не доживљава као опасност. Мит о Москви као Трећем Риму је дугог трајања и значајних последица – од руске идеје о неподељеном суверенитету над својом територијом до Треће интернационале и данашњег успостављања интегритета Русије као незаобилазне силе у светском поретку сила. И данашња руска држава и цела њена историја (чак и атеистички СССР) показују да је она незамислива без православно хришћанске компоненте.

Кључне речи: *Византијско царство, сувереност, большевизам, руска религијска идеја, сукоб култура*

*„Изгубити своје родитеље,
изгубити своје пријатеље,
изгубити своје богатство, ах!
сви ти губици су велики! Па
ипак, они су ништа у односу на*

* Контакт: slobodan.reljic@uf.bg.ac.rs

губитак о коме вам говорим. Да, кад не будете имали ни најмању стварчицу, кад останете без игде ичега као свети човек Јов, ништа вам неће недостајати ако је Бог са вама. Али ако сте изгубили Бога... изгубили сте све, и на овом и на оном свету. У тежој сте прилици но жена без мужа, но човек без домовине, но дете без оца.“

извесни Никола Ле Гал,
проповедник у Бретањи,
XVII век

„Међу свим мојим пацијентима у средњем животном добу, то јест преко тридесет и пет година, није било ни једног јединог чији крајњи проблем није био религиозни и ниједан се доиста није излечио ко није спознао религиозно.“

Карл Густав Јунг, XX век

1.

Русофобија је на Западу данас већа од Русије. “Руски малигни утицај“ на Запад постаје *omnipotent* (almighty or infinite in power, as God). Нема важног питања а где није укључен руски елемент. Као пети елемент. Вода, ватра, земља, ваздух и – *Kremlin-led element*. Нема сумње да тој глобалној слици знатан део мрака додаје хипертрофирана западњачка пропагандна машинерија, али русофобија је давно утемељен архетип у колективној свести Запада. Више од елемента политичке културе.

Однос према Русима у Новом добу је сличан односу према Турцима после пада Византије (1453). Фобија се

ту појављује 1) као проблем друштва и 2) као средство за уједињење народа. Француски историчар Жан Делимо који је истраживао „страх на Западу“ је то извео недвосмислено. За потребе овог рада ћемо то осликати примерима. Пример 1: Кад је Мартин Лутер нападао католицизам он је 1527. године - описујући какво је безбожничко место начињено од гробља у Витенбергу где нема „ни трага од побожности и поштовања који се дугују мртвацима, и нико им не поклања већу пажњу но неком лешу код месара“ - поентирао: „Ни сами Турци не би могли ово место одржавати на тако недостојан начин као што ми чинимо“ (Делимо, 1986:57).

Пример 2: А тек како је изгледала проповед у XVII веку у Грацу! Абрахам а Санта Клара, тако се звао проповедник, говори о злу које носи Мухамед IV (1648-1687) наследник Сулејмана Величанственог који је “наредио да се зарад освете, побије 400.000 хришћана у околини Беча“. Док речи лете кроз цркву „дух снажног узбуђења струјао је гомилом која је била у правом заносу, који се смењивао са дахом ужаса који је изазивао уздисање и плач“. „Хришћански запад, вели он (Абрахам а Санта Клара), личи на Самсона ископаних очију“, а то страшно зло чине следбеници неморалног „Мухамеда (који) је имао четрдесет законитих жена и безброј наложница“. А какво би и могло бити дете чији је „отац био чаробњак а мајка Јеврејка“. Од таквог злог пророка могли су настати само „најокрутнији ратници на свету... набијање на колац, на копље, вешање за ноге, бацање утробе животињама...“ Атмосфера се око проповеди усијава све до закључка: „Борба против Порте је борба против Антихриста“ (Делимо, 1986:532). Хистеријна реакција су у западној култури гајена.

2.

А тек како су се колективне хистерије примиле у Новом свету. То је најбоље сажео Ричард Хофстатер (Richard Hofstadter) кад је “динамику америчке политике“ везао за „циклусе“ у историји земље. Почетком XVIII века „егзорцисти“ су по Америци јурили (Баварске) илуминате. „Ова паника је део опште реакције на Француску револуцију“. Али да би у томе активно учествовао прост народ који тешко може да запамти

и како се конкретни Сотона зове, онда се ту морају појавити чајеви који „ослепљују или убијају кад се пошкропи лице“ и слична опасна средства.

То са илуминатима се није честито ни стишало, кад је 1820-их и 1830-их Америком затутњао антимасонски покрет. „Слободни зидари“ су окривљени да су оданији својој организацији него својој земљи, јер имају своје право, своје обавезе и казне - до казне смрћу. То води великом и непрестаном сукобу - демократије и тајних друштвених сила.

Обичан Американац ни овај пут није успео да предахне кад су стигли нови тајни непријатељи – језуити. С.Ф.Б. Морз, човек који је пронашао телеграф, писао је 1835. о плановима који се већ остварују јер „ми смо већ нападнути на рањивом делу где нас не могу одбранити ни наши бродови, ни наши ровови, ни наша војска“. А „нападаци“ су аустријски канцелар Метерних и језуитски мисионари, који су се спремали да Хабсбурге инсталирају као цареve Сједињених Држава.

Протестантизам је улазио у битку бити-или-не-бити с римокатоличанством па ће се 1836. појавити књига извесне Марије Монк „Страшна објава“ [*Awful Disclosers of Maria Monk*] од које је у америчкој историји једино била читанија „Чича Томина колиба“ Харијет Бичер Стоу. Књига ове непознате Канађанке, католикиње, сведочила је о страшним злочинима католичких часних сестара у Монтреалу. Марија је то, по том запису, све проживела и видела. После ће се испоставити да је страшно сведочанство било плод необуздане фантазије особе која је имала озбиљне повреде мозга као дете. Али чињенице, наравно, неће имати никаквог утицаја на суштину параноидности америчке јавности и политике.

А тек је стизао – комунизам. Тек су ту фантасмагорије могле да расту као планине. Кад је Рузвелт покренуо „Њу Дил“ – угрозивши слободни капитализам и владу поставио изнад приватне својине и недодирљивости приватних интереса – није било сумње да је дошло време убачених „совјетских агената“, што су бивали и председници и државни секретари попут Џорџа Маршала, а наравно и научници, уметници. Експертски систем је томе дао немерљив допринос. Наука постаје средство за оправдање и рационализацију хистеричних

стања. То више нису обичне гласине и неконтролисани изливи. Све се сада ради употребом научних техника. Макартијев памфлет из педесетих година *McCarthyism* од 96 страна има 313 фуснота. Кад је Роберт Х. Велч, који је поуздано знао да „комунистички утицаји држе под контролом нашу владу“, завршио студију о Ајзенауеру *The Politician*, књига је имала сто страна библиографије и белешки.

Хофстатер је говорио да је та политичка параноја „парада експерата, студијских група, монографија, фуснота и библиографија“. Све то незауостављиво иде даље и даље, па је дело Арнолда Тојнбија, у ствари, фабијанска завера шефова енглеских лабуриста, што је, кад се добар експерт мало загледа, само сенка у којој може да дела илуминтски научни протеже – Освалд Шпенглер (Hofstadter, 1964).

Хладни рат је постао мрестилиште тих идеја и расположења. Пад комунизма се учинио на трен као – победа над победама. Али онда су опет васкрсли ти Руси.

3.

Буквално, васкрсли. Јер то са Русима дубоко је укоренено у колективној западној фобији. Руси су зло и од пре Турака, па покретано кад и како је требало. Ги Метан, швајцарски новинар и публициста, истражујући савремену русофобију враћа се до Карла Великог (742-814), првог цара у Западној Европи после Пропасти Западног Римског царства (476). У то време то је однос са Источним Римским царством – Византијом.

После победе над Арапима (732) Каролинзи, који су завладали већим делом европског Запада, поставили су себи као циљ обнову Западног римског царства. Пипин Мали па Карло Велики су томе приступили крајње прилежно. Једно од средстава била је и литургијска реформа. Тако креће „што силом, што наговарањем, ослањајући се на немачки народ у царству – Франке, Готе, Саксонце, Визиготе“ усвајање новог *Символа вере/Creda*, а „наспрот мишљењу папе и латинских бискупа, који су се придржавали старе верзије без *filioque*, коју су користили Византинци и Источна црква“ (Метан, 2017:112). Папе су јесу опирале, али „сила бога не

моли“. Да би обнављено Западно римско царство личило на оригинал требало је одговарајућег владара - па је Карло Велики „започео своје снове о освајању титуле одузимајући је тиме од Византије“, та на крају би крунисан (800. године), а „успут је рукоположен за свештеника, да би симболички истовремено стекао световну и духовну власт“.

Свашта се дешавало на том путу без повратка који је окончан најтежом раном на „хришћанском телу“ Великим расколом 1054. Само крунисање Карла Великог ширило је процеп, па су се папе корак по корак одмицале од јединственог *Символа вере*. Папа Лав III је одбрану ортодоксног принципа изводио тако што је прихватио *filioque*, али га није унео у римску литургију. Превирања на Западу ће довести до тога да немачки владари од 1014, на престо Св. Петра бирају немачке папе и потискују италијанске бискупе чији је медитерански дух наклоњен њима ближим Византинцима и ортодоксној цркви. Систематски се развијао непријатељски однос према Грцима. Походи за ослобођење Христовог гроба, називани крсташки ратови, претварали су се у бесомучна пљачкања хришћанског Источног царства. Очај на Босфору је ишао до помисли да ће се и безбожници са Истока понашати људскије од Латина.

Сама Русија се ту, западним експанзионистима, појављује као далека земља коју би ваљало увући у своју зону утицаја. „Већ 967, сабор у Равени прогласио је нужност да се у источној Европи учврсти хришћанство. Од папства Гргура VII (1073-1085), преобраћање Русије постало је приоритет, помоћу немачке феудалности. Од те епохе почео је *Продор на Исток (Drang nach Osten)*, пре времена, притисак на Исток, који ће се са успонима и падовима наставити током осам векова, до 1945“ (Метан, 2017:124). Планови су утихли кад су на руске просторе средином XIII века са Далеког истока стигли Татари с Џингис-каном, па ће мисија оживети тек после обнове руске државности око Москве, од XIV века.

Кад је 1462. руски принц Иван III требало да се крунише германски цар Фридрих III понудио је младом човеку са Истока краљевску круну као знак западног покровитељства. Стигао је јасан и далекосежан одговор: „Захваљујући Богу, суверени смо на нашем тлу од почетка, од наших најдаљих предака. Бог нам

је дао то право, као што је другима дао њихово. Молимо га да нам за веке векова, нама и нашој деци, зајамчи сувереност коју уживамо данас. У прошлости нам никада није била потребна потврда, ма одакле долазила: не желимо је ни данас.“

Великог кнеза Ивана III Васиљевича Руси су прозвали Иван Велики. Оженио се византијском принцезом Зојом – из династије Палеолога, иначе, братичина последњег византијског цара Константина Драгаша (1449-1453). Тако је и формално успостављена веза са „Другим Римом“. Ако је после неко у свету упамћен као велики руски владар, упамћен је зато што је понављао ову Иванову мисао - од Ивана Грозног, Петра Великог, Катарине Велике, Николаја Другог па преко Лењина и Стаљина до Путина данас.

Кад је Сергеј Ејзенштајн снимао филм у два дела о Ивану Грозном, утемељитељу руског царства, сударио се с том чињеницом. Први део је доживео све хвале јер је „филм о човеку који је ујединио Русију у XVI веку, московском кнезу који је чврсто сјединио разједињене кнежевине у моћну државу, војсковођи који је и на Истоку и на Западу увећао војничку славу Русије“, међутим други део је потпуно и за сва времена потонуо и то, углавном из разлога које је изрекао сам Стаљин, али чија мисао овде уопште није морала бити наредбодвана. Напротив. „Цар је код вас испао неодлучан, сличан Хамлету“, рећи ће Стаљин Ејзенштајну, а „Цар Иван је био велики и mudar владар. Његова мудрост састојала се у томе што је стајао на националном становишту и, штитећи земљу од продора иностраног утицаја, странце у земљу није пуштао“ (према Суботић, 2011:170).

4.

Сам велики руски и европски мит о „Трећем Риму“ веже се за монаха Филотеја, духовника из Спасо-Елеазаровог манастира у Пскову. Тај умни човек је написао три посланице свом владару Василију III (1505-1533). У првој *Посланици против астролога и Латина* монах Филотеј ће написати ту реченицу која ће утицати на историју: „Знај ти, који волиш Бога и Христа, да су сва хришћанска царства дошла до свог краја и сјединила се у једном царству нашег господара које је, према

пророчким књигама, римско царство јер *два Рима су пала, трећи стоји, а четвртога неће бити*. Траје ватикански Рим али Латини су јеретици, Византија је остала у хришћанском народу грчком али Грци немају империју, те као целост остаје само – Русија.

У историји се свашта каже, али опстане и траје оно што има ко да обнавља, показује и историјски брани. Москва је од тад пред себе поставила задатак да буде „царство у коме се чува истинска хришћанска вера“. И идеал „вечног града“ – од Јерусалима, Рима, Константинопоља до Москве. То постојање никад и нигде није само слављење – оно је и непрестано оспоравање, сумњичење, подривање. Кључна је моћ да се опстаје. Да се опстане и кад се чини да је – ликвидирано. Као, на пример, кад је у „Трећи Рим“ ушла на сва звона прокламована као атеистичка – бољшевичка власт.

У том смислу је незаобилазно оно разоткривање „смисла руског комунизма“ које је донео спис прогнаника из Русије Николаја Берђајева, а објављен 1937. Данас већ деценије су прошле од Октобарске револуције (1917) – по последицама у светским размерама, вероватно, најважнијег догађаја XX века – а наративи о њој су мутни и због безграничне пропаганде преемотивни. Атеизам се узима као неупитно и кључно одређење совјетског друштва, а Берђајев, наизглед парадоксално, своју приповест започиње поглављем *Руска религијска идеја и руска држава*.

„Руски комунизам је тешко схватити због његове двоструке природе“, пише он. „С једне стране он је светска, интернационална појава, а с друге нешто руско и национално. Нарочито је важно да људи на Западу схвате национални корен руског комунизма, чињеницу да њега детерминише руска историја. Ту не помаже познавање марксизма“ (Берђајев, 1989:1).

5.

Не само марксизма. Уопште, читава западњачка наука сведена на утилитарни рационализам – остаје испред зидина цивилизације којој је духовно надвредност. Вилијам Џемс који

је себи поставио у задатак да објасни *прагматизам*, који је осавремењен утилитаризам Џона Стјуарта Мила, констатује да је *истина* „само помоћно средство нашег мишљења“. У важности истине на Западу нема ничег узвишеног, она је „једна врста добра, а не, као што се обично мисли, категорија потпуно одвојена од доброг“.

Бертранд Расел је овакав приступ видео као свођење на „американски комерцијализам“. Уосталом, сам Џемс је користио такву алегоричну слику: „Истина живи највећим делом по кредитном систему. Наше мисли и веровања ‘пролазе’, све док им се нешто не успротиви, као што новчанице пролазе све док нико не одбије да их прими“ (Џемс, 1991:120).

Тако се и капитално дело *Икона и секира* Џејмса Билингтона, у које су уложене деценије рада на истраживању шест векова „током којих се Русија појавила као моћна, особена, стваралачка цивилизација“, појављује као фасцинантан преглед чињеница, личности и токова, али без дубинског понирања и разумевања „руске душе“. То дело је – по прагматичкој логици – „модерно, тако да може бити привлачно штиво како за лаике, тако и за специјалисте“ (рецезент др Драгољуб Живојиновић).

У том координатом систему бесмртност „руске религијске идеје“ у другој половини ХХ века осликава се једном анегдотом : „На дубљем нивоу, међу младом генерацијом често се препричава прича о старој сељанки чија су тврдокорна верска убеђења ометала идеолошко образовање младих. Један водећи партијски пропагандист доведен је чак из Москве да јој одржи високо стручно предавање, са примерима, о материјалном пореклу и еволутивним законима стварања. Старица пажљиво слуша овај сјајни приступ чија је сврха да једном засвагда демонстрира непобитну мудрост научног атеизма, и на крају климне главом и каже: ‘Јесте, друже, ваистину су велика – чак већа но што сам претпостављала – дела Господња.’“ (Билингтон, 1988: 663). Билингтон ће, пред овим чињеницама, као странац на радном задатку, констатовати да је „ово ново интересовање за религију више од необавезне радозналости“.

Убрзо потом ће се то појавити као велика очигледност. А из дубине руског друштва изрониће постсовејтска варијанта византијске *хармоније* „царства духа и царства ћесара“. Тако

да никог не саблажњава слика кад атеистички васпитани Владимир Путин, један од најмоћнијих људи на свету, хришћански покорно стоји пред патријархом Кирилом. Кад је тај процес „више од необавезне радозналости“ текао, Билнгтон је своје капитално дело закључио поглављем *Иронија руске историје*.

Свака историја има и своју ироничну црту, али историја (великих) народа је у суштини надиронична. Чак и кад се данас у земљи која је свима држала лекције о правом путу објављује да „млади људи у САД придају све мање важности патриотизму, религији и рађању деце, јавља Фокс њуз позивајући се на истраживање *Волстрит џорнала*. Нове вредности обузеле су умове младих Американаца. Међу првима ‘толеранција’, која, према речима конзервативног радио водитеља Бена Шапира, ‘није нимало толерантна према туђим ставовима’“ (сајт Нови стандард, 30. август, 2019). И - шта ту може бити иронично?

6.

Вратимо се опет Берђајеву. У времену светски моћне руске државе, прокламоване атеистичком, он је непогрешиво уочио да је болшевизам, у ствари, „искористио својства руске душе која је по свему супротна секуларизованом буржоаском друштву, искористио је њену религиозност, догматизам, максимализам, њену жудњу за социјалном правдом и царством Божјим на земљи, њену спремност да се жртвује и да покорно подноси насиље над собом, искористио је даље руски месијанизам који је, макар у несвесном виду, увек живео у њој – у руској души – искористио је руску веру у специфичан пут Русије“ (Берђајев, 1989:116).

То носи и практичне државничке потезе: „Црвени комунизам је чак остварио стари словенофилски сан о преношењу престонице из Петрограда у Москву – у Кремљ, па је тако руски комунизам поново прокламовао стару идеју словенофила и Достојесвког – *ex Oriente lux!* Из Москве, из Кремља излази светлост која ће обасјати буржоаску таму Запада“ (Берђајев, 1989:117).

Носи и геополитички увид: „Руска месијанска идеја је добијала или апокалиптичку или револуционарну форму. И тада се збио тај догађај у руском народу који делује задивљујуће – у Русији је уместо трећег Рима створена Трећа интернационала која је прихватила многе карактеристике ‘трећег Рима’. Трећа интернационала је такође свето царство јер је утемељена на ортодоксној вери“ (Берђајев, 1989:119).

Тако су се у Москви у атеистичком XX веку срела два месијанизма – руски и месијанизам пролетаријата. „Руски радничко-сељачки народ је пролетаријат и читав светски пролетаријат, од Француза до Кинеза, постаје руски народ – једини народ света. И та месијанска, радничка и пролетерска свест је праћена скоро словенофилским односом према Западу. Запад се безмало изједначује с буржоазијом и капитализмом“ (Берђајев, 1989:119).

Све то, наизглед нелогично, постоји у земљи која је тих година (крај тридесетих) већ постала „социјалистичка отаџбина“ у којој се јавља „народни патриотизам“. Троцки који то није схватао и говорио и даље о светској револуцији морао је практично побећи из земље Треће интернационале.

7.

После Другог рата Совјетски Савез је постао још већа фрустрација Запада. Стаљин и Црвена армија су поразили једну од најмоћнијих западних армија у историји. И то упркос томе што је иза јавног ратног савезништва (СССР, САД, Велика Британија) против „мрака фашизма“ текао је процес који је могао стати у досетку сенатора из Мисурија Харија Трумана (после потпредседник, па председник САД) који је говорио да се нада како ће се Немци и Руси међусобно „поубијати што је више могуће“, а за Вашингтон је идеално да увек пружа помоћ страни која губи како би се борбе продужавале.

Већ крајем 1944. (неколико месеци после успешног летњег отварања фронта и искрцавања у Нормандији) британска команда има планове у којим се разматра поновно наоружавање Немачке за напад на Русију. Још се није осушило мастило на документима којима се завршава Други светски

рат а Черчил има план за Трећи фронт.

Цитирамо: „Строго поверљиво. Тема : Русија – претња западној цивилизацији.

Операција: „Незамисливо”.

Бавили смо се анализом (могућношћу реализације) операције ‘Незамисливо’...

Датум објаве рата – 1. јул 1945. године.

Какве су ово небулозе? Али не, нису то никакве глупости, већ извештај британског Штаба за генерално планирање, који је разрадио план рата са СССР-ом! Финална варијанта је била готова 22. маја 1945. године. ДВАДЕСЕТ ДРУГОГ МАЈА!“ (Медински, 2018:369).

Овако гест совјетских антифашистичких савезника описује Владимир Медински, садашњи министар културе Русије. И наводи детаље. Британци процењују да је тешко ликвидирати разуђену војну индустрију, државне мреже совјетских комуникација те „суштински, једини начин да дођемо до брзог (ратног) успеха јесте копнена кампања, која би омогућила да се у пуној мери искористи наша доминација у ваздуху – како тактичка, тако и приликом удара по руским комуникацијама“. За то је планирано ангажовање 20 оклопних дивизија, 50 пешадијских дивизија, пет ваздухопловних дивизија, оклопно-тенковских и пешадијских бригада, еквивалент за осам дивизија.

А „према проценама, у раним етапама (војне кампање) било би могуће прекомпоновати, поново опремити и наоружати 10 немачких дивизија“. Нови план „Барбароса“, само овога пута – британски. План операције „Незамисливо“ је потписан: *W.S.C.* (Медински, 2018:370).

Да, Винстон Спенсер Черчил. После Техерана и Јалте. После преговарања и дружења са Стаљином, који је њега и Рузвелта спасао немачког атентата у Техерану. И после петогодишњег антифашистичког савезништва. После ће се *W.S.C.* ипак приземљити. И велики план ће остати на нивоу назива операције - „Незамисливо“. А он ће се ухватити сјајне алегорије о „гвозденој завеси“.

„Узгред, ‘гвоздена завеса’ се потпуно неутемељено приписује Черчилу“, написаће Владимир Медински. „Гвоздена завеса ће пасти на читаву гигантску територију под контролом Совјетског Савеза, иза које ће читави народи бити истребљени.’ То није рекао Черчил. То је рекао Гебелс. То је он осмислио – *die eiserne Vorhang*. Конкретно, у чланку ‘2000 година’, објављеном у недељнику *Pajx* од 25. фебруара 1945. године“ (Медински, 2018:371).

Годину дана касније у Фултону у Америци Винстон Черчил ће Гебелсово „генијално запажање“ превести у *the iron curtain*. Јозеф Гебелс више није био у прилици да заштити ауторска права на своју идеју. А антифашисти који су почели да из тла фашистичко-нацистичке Европе ничу као висибаве могли су да без већих напрезања пређу на обновљени колосек. Правац офанзиве није мењан – Исток.

8.

Ту праксу Запада ће на ниво теоријског модела подићи енглески историчар Арнолд Тојнби. Он је „до 1952. створио тезу да се Запад судара са светом (Русија, Ислам, Кина, Јапан и Индија) и у том судару побеђује“ (Екмечић, 2002:335). Тојнби је своју конструкцију подигао на ставу да „цивилизација није духовни и технолошки прогрес човечанства, него је то превасходно напредак културе у чијој подлози *религија игра најважнију улогу*“ (курзив С.Р.)

У оно што је Тојнби називао *Clash of Cultures* „угрожене цивилизације се не могу спасити удара Запада усвајањем само његове технологије, него се мора променити породица, азбука и на крају сама религија. Модерне теорије судара цивилизација (Самјуел Хантингтон) су прихватиле све што је Тојнби закључио, сем краја. Сматрају да се свет не уједињава под америчким вођством, да је и Запад угрожен унутрашњом дегенерацијом и нижим демографским развојем, па се може спасити једино ако у овом судару цивилизација сачува оно што је постигао“ (Екмечић, 2002:335). Хантингтон као цивилизације региструје – западну, латиноамеричку, исламску, кинеску, јапанску, хунду, православнословенску и можда афричку.

Иначе, серију популарних предавања *Свет и Запад* на радио Би-Би-Сију, из којих се пластично види смисао *Clash of Cultures*, Тојнби је почео 16. новембра 1952. темом: Русија. Иако је то доба СССР-а он говори о Русији. Петар Велики је отишао на Запад да би технолошки подигао Русију и то је после послужило многим у свету као пример: „султани Селим III, Мухамед II и председник Кемал Ататурк у Турској, Махаредми паша у Египту као и ‘стари државници’ који су извели револуционарну вестернизацију Јапана у осамнаестом веку, сви су свесно или несвесно пратили траг Петра Великог“ (Тоунбе, 1952:4). Петрова вестернизација је Русију учинила технолошки достојним противником Запада, тако да су неуспешне биле све велике западне инвазије на Русију - 1709. (поражен Карл XII и Шведска нестаје као велика сила), 1812. (пораз Наполеона), 1945. (слом Хитлера и нацистичке Немачке).

Али, „технологија је, наравно, само дуги грчки назив за торбу у којој се носи алат, и зато се морамо запитати: на шта се рачуна у овом надметању алата који значе моћ? Очигледно су то струја или локомотива, као и пиштољ, авион или бомбе; али нису сви алати материјалне врсте; постоје и *духовна средства која су моћнија од свих што их је човек створио*“.(курзив С.Р.) Тојнби ту долази до комунизма који Руси прихватају 1917. „Комунизам је, дакле, оружје; као и бомбе, авиони и топови, и он је оружје западног порекла“ (Тоунбе, 1952:5). Парадокс је да је комунизам који прихваћен од Русија на Западу – јерес.

„Западни свет, чија је ученица постала Русија у Петрово време, већ је био ирелигиозан свет и софистицирана мањина Руса који су постали агенти вестернизације Русије следили су пример својих софистицираних западних савременика те су се млако окренули руском хришћанству а без усвајања западних облика хришћанства. Дакле, видите, усвајајући комунизам 1917. године, Русија је направила прекршај у традицији јер је први пут у својој историји усвојила западно веровање“ (Тоунбе, 1952:6).

Тојнби то не гледа једнозначно – само као слабост или само као моћ Русије. Али је веровао - као што су „у давним сударима култура Римљани и Грци освојили свет тек кад су са истока усвојили нову религију која је уједињавала људе“ - да „што се једном давних дана десило, десиће се поново у

нашој стварности, када свет изложен ударима цивилизације Запада прихвати све што чини његов начин живота као нову уједињујућу веру“ (Екмечић, 2002:344). Модел није потпун јер Тојнби сада не чека „нову религију са Истока“. И то упркос чињеници „да су сва велика религијска учења никла на тлу Азије и да је у њима дошао до изражаја један однос према животу и смрти који налазимо и у старим источњачким филозофијама“ (Становчић², 2003:113).

У томе ће се појавити и слаба карика његове конструкције. Јер је Тојнби, због „млаког односа“ Запада према хиришћанству био принуђен да „поверује“ да замена могу бити „идеолошки митови“, „па чак и цео начин живота који се у модерно време митологизује. ‘Амерички сан’ је један од тих нових митова који има све битне састојке Тојнбијевског схватања религије. Његова дефиниција то допушта: он је доступан свима, свако може разумно успети, преданост раду је основа успеха, који на крају мора и сам бити везан за врлину“ (Екмечић, 2002:344).

9.

Тојнбијевско свођење религиозности на „начин живота као нову уједињујућу веру“ последица је неизбежног рационализовања стања у европској цивилизацији које симболички почиње од објаве у Ничеовој *Веселој науци* (1882): „Бог је мртав!“ И дефинитивно: „Бог остаје мртав! И ми смо га убили! Како да се тешимо ми, убице свих убица? Оно најсветије и најмоћније што је свет до сада имао искрварило је под нашим ножевима — ко ће убрисати ту крв са нас?“

Век и по касније Мирча Елијаде ће у студији *Свето и профано* (1959) констатовати последицу те објаве: јесу „велике културе прошлости имале такође нерелигиозних људи... али тек је у модерним западним друштвима нерелигиозни човек доживео пун процват. Он данас прихвата нову егзистенцијалну ситуацију: признао је себе за јединог субјекта и творца Историје, а одбацио свако позивање на трансценденцију“ (Елијаде, 1980: 86). Међутим, ликвидација хришћанске Свете тројице није ослобођење од – религиозности.

Јер „тај нерелигиозни човек потиче од *homo religiosus* и, хтео то или не, он је његово дело, конституисао се пошав од ситуације што су их прихватили његови преци... Велика већина ‘нерелигиозних’ људи није у правом смислу ослобођена религиозног понашања, теологије и митологије“, тврди Елијаде. Он указује на „безбројне ‘мале религије’ од којих врве сви модерни градови“, секте, неоспиритуалистичке школе, а „прерушено или обезвређено“ религиозно понашање константа је „и у покретима који се одиста сматрају лаичким, чак антирелигиозним. Тако у нудизму или покретима за апсолутну сексуалну слободу могу се распознати трагови ‘чежње за Рајем’, жеље да се успостави рајско стање од пре пада, када грех још није постојао и док још није било расцепа између плотских уживања и савести“ (Елијаде, 1980: 88).

Упркос прокламацијама и научним „доказима“ који су пуштани у друштво као противотров „људи ‘без религије’ (су) још увек у власти псеудо-религије и обезвређене митологије“, а закључак је: „Човек строго рационалан јесте апстракција и не среће се никад у стварности. Свако људско биће саздано је истовремено од своје свесне делатности и ирационалних искустава. *А садржај и структура несвесног показује зачуђујуће сличности са митолошким сликама и представама*“ (Елијаде, 1980: 89, курз. С.Р.).

Проглашавајући митове и религију за „кочничаре прогреса“ Запад ће падати у оно чега се и сам Ниче плашио - «Кад човек одустане од хришћанске вере, извлачи му се право на хришћански морал под ногама. Овај морал се не самоподразумева... Разбијање главног концепта хришћанства, вере у Бога, разбија се целост: ништа потребно не остаје». Распада се човеков космички ред, али и одбацује универзални морални закон који обавезује све људе. Нихилизам постаје друштвена вредност. А све се чини упркос томе што је одбацивање религије поништавање и самог човековог разума. „Ко прво слово вере, наиме *свето*, може спознати својим умом – нека ми се јави!“, узвикнуо је Клаус Хармс 1817. на тристоту годишњицу Реформације, кад је објавио 95 својих теза насупрот Лутерових. Јер, за здраво разумног човека је неспорно да је „живот тако богат стварима које леже исто тако далеко, од ума као до тјелесних осјетила. Заједничко подручје

таквих ствари је ‘мистичко’. Вјера је један дио тог подручја – *terra incognita* – непозната земља за ум“ (Ото, 1938: 89).

Процес неповратне секуларизације ће породити и Њу ејџ (New Age), каламбур који „жели да се представи као религијска синтеза“. Синтетишу се Хелена Блавацка (1831-1891) „која је међу првима упознала западни свет са источњачким филозофијама и 1875. основала Теозофско друштво“, Елифас Леви (1810-1875) „који је истраживао примену окулта на медицини“, а одбацују институционализоване цркве јер „, све религије су једнако вредне’, јер све оне, свака на свој начин, откривају исту врхунску истину“ (Лакроа, 2001:37).

Легитимно је да се свему томе додаје употреба дрога, трансцендентална медитација, јога, конструише сцијентизам и користи моћ електронске и медијске индустрије а све на путу стварања идеологије „планетарне љубави и мира“. Француски филозоф Мишел Лакроа уочава да оваква „идеологија новог доба“ води стању које је супротно „визији света која је грађена два и по миленија под утицајем Грчке, Рима, јудаизма и хришћанства“. Постаја јасно, закључује Лакроа, да „Ново доба ради на стварању једног новог облика тоталитаризма“.

То је логичан пут таквих еклектичних и маргиналних творевина. Пола века пре овог „проналаска“ Николај Берђајев је читав процес секуларизације културе описао „иреверзибилним и кобним“. Јер, „секуларизација је заправо унутрашња трагедија културе; кроз њу, кроз раздвајање и диференцијацију преко удаљавања од религијског центра и кроз пуну аутономију пролазе и филозофија и наука, уметност, држава и породица и право и привреда“ (Берђајев, 1990: 225).

То „целокупан процеса живота чини противречним“. А „та човекова ситуације, та његова баченост у свет апсурда одразила се на Хајдегерову филозофију, на Кафкине романе. Код њих се новом оштрином поставило питање о човеку и *захтев за новом религиозном и филозофском антропологијом*“ (Берђајев, 1992: 34). Држећи се реда догађања то долази после „главне трагедије историје, трагедије слободе и нужности, човекове судбине и историјске судбине“ да „Ћесар има неодређену тенденцију да за себе захтева не само ћесарево него и Божје, тј. потчињавање себи целокупног човека“. У том „новом Левијатану“, упркос

прокламацијама о индивидуализму, човек постаје „статистичка јединица“. „А најгоре је када она (држава) почиње да се сувише интересује за човека, она почиње да поробљава не само спољашње, него и унутрашње у човеку, међутим, царство Духа не може стати у царство Тесара“ (Берђајев, 1992: 52). Без разумевања ове истине, на коју упућује и Карл Густав Јунг, човек се не може осећати ментално здравим.

10.

Последице таквог тока ствари се сада могу констатовати и у геополитичкој равни. Док Тојбијев Запад живи са „световном религиозношћу“, у Берђајевљевој Русији се издешавало оно што је он писао у закључку те 1937. „Проблематика комунизма подстиче буђење хришћанске свести, она може довести до налажења стваралачког у хришћанству и у друштву, до социјалног хришћанства, али не у смислу схватања хришћанства као друштвене религије, већ у смислу откривања хришћанске истине у односима живота“. Оживљавање „хришћанске истине“ би требало да буде „знак ослобођења од социјалног ропства“ јер, видео је Берђајев пре седам деценија, „свет је суочен с опасношћу дехуманизације самог човека, човеково постојање је угрожено са свих страна процесима који теку у свету. Тој опасности се може супротставити само духовна афирмација човека“.

Јер без хришћанства у цивилизацијама које су настале у његовом озрачју нема хоризонта. „Када се хришћанство појавило у свету, оно је човека заштитило од опасности која је била у вези са демонолатријом, човек је био у власти космичких сила, демона који су га кињили и духова природе. Хришћанство је човека духовно усредредило на њега самога и потчинио је његову судбину Богу. Тако је била припремљена могућност човекове власти над природом. *Сада* је хришћанство опет позвано да заштити човека, да одбрани његов лик, целовитост његове личности од нове демонолатрије која га мори, од поробљавања од старих космичких и нових сила, сила технике. То може да омогући само хришћанска ренесанса, стваралачки препород одан пророчком духу, оно у свему томе што је окренуто царству Божјем“ (Берђајев, 1989:154).

Кад се Солжењин вратио са Запада (крај 1990-их) у „Русији у провалији“ његова нада се хватала за веру јер „управо православље (је), а не императорска државност, створило руски културни тип“ и „ако у предстојећим деценијама наставимо да губимо и насеља и територије, чак и државност – остаће нам једино што се не може распасти – православна вера и миротворство које из ње истиче“ (Солжењин, 1999: 151).

На активности либерално-демократског фронта „мисионарства“, тј. „пропагандне делатности инославних, иноверних и секташких проповедника, који имају огроман новац у поређењу с бедом наше Цркве“, а који се у разореној и пониженој Русији своје операције изводили по „законском праву на то“ Александар Солжењин одговара: „Нека буде. Али законски ступањ суђења – је врло низак ступањ. Право је измишљено као онај *минимални* праг природних обавеза без кога се човечанство може претворити у животињско царство.“ Али, „те проповедне варијанте не могу никако, ни историјски, ни према осећању света, ни културно, ни у духовном устројству, ни животно – да нама замене православље. Већ се догодило да је 1.000 година наш народ растао и развијао се управо у православљу. И не можемо ми сад да га се одричемо, већ да га приведемо благоразумљу и чистоти јер нам долазе нове саблазни и у XXI веку“ (Солжењин, 1999: 149).

Није, дакле, проблем уочити континуитет трајања „Трећег Рима“ – од принца Ивана III, монаха Филотеја, Ивана Грозног - и Ајзенштајна и Стаљина, Петра Великог и Катарине Велике, Достојевског, Толстоја, Берђајева до Солжењина и Путина. Они не иду истим путем, често су и у сукобу међусобно, али их усмерава „руски културни (архе)тип“ који је одрастао у „вечном граду“ а „на седам брежуљака на којима се налази Москва“. Неки прагматични географи тврде да се у Москви и не може избројати седам брежуљака него да је то натезање да би аналогија с Римом била потпуна. Можда су они у праву, али то уопште не може да наштети „Трећем Риму“. Иза тог пројекта је протогеографија. Другачији поглед на свет. А он је, да парафразирамо Тојнбија, „моћнија од свих што их је човек створио“.

По том континуитету патријарх Кирил данас оглашава да Руске православне цркве остаје „чувар јединства Русије. Можда баи због тога сви који желе да униште то јединство и да поново поделе уједињени народ на посебне кнежевине, па чак и да их сукобе — те силе не могу занемарити уједињујућу улогу Руске православне цркве коју она спроводи, и то не руководећи се политичким интересима, него искључиво интересима очувања духовне заједнице народа, вере православне и побожности“ (сајт Спутњик, 7. септембар 2019).

С друге, западне стране, просветитељство се потрошило. Обездуховало се. Техницизирало. Велико начело *Sapere aude* данас су испразне речи. Просвећено друштво је породило либерализам, конзервативизам, социјализам, национализам, анархизам, комунизам, расизам – и сви они „имају своје порекло и доктринарна утемељења у Западној Европи, без обзира где је долазило до њихове примене и колико су ученици извитоперили хиљастичке визије оригиналних идеолога. Бољшевизам, маоизам, културна револуција у Кини, масакри у Кампуџији и други слични догађаји имали су своје узор у западноевропским идеологијама мада су их у Источној Европи и Азији можда погрешно читали и схватили а варварски и источњачко-деспотска примењивали“ (Становчић², 2003:203). Та историјска фаза је завршена. Моћ – и економска, и финансијска, и војна, и духовна – сели се на Исток.

У том геополитичком простору митска чињеница „Трећег Рима“ не само да има своје место, него се и њена моћ опредмећује. Њена хришћанска утемељеност чини је препознатљивом и моћном и на Истоку и на Западу. Она може бити „играч у сукоба цивилизација“. Али може бити и елемент растакања атмосфере која води у сукоб.

ЛИТЕРАТУРА

- Берђајев, Николај (1989) *Извори и смисао руског комунизма*, Београд: Књижевне новине
- Берђајев, Николај (1990) *Филозофија неједнакости*, Нови Сад: Медитеран

- Берђајев, Николај (1992) *Царство духа и царство ћесара*, Нови Сад: Светови
- Билнгтон, Џејмс (1988) *Икона и секира*, Београд: Рад
- Делимо, Жан (1986) *Грех и страх – Стварање осећања кривице на Западу од XIV до XVIII века*, Нови Сад: Дневник и Књижевна заједница Новог Сада
- Екмечић, Милорад (2002) *Огледи из историје*, Београд: Службени лист СРЈ
- Елијаде, Мирча (1980) *Свето и профано*, Врњачка Бања: Замак културе
- Hofstadter, Richard (1964) The paranoid style in American politics, *Harper's magazine*, Novembar 1964, str. 77-88
- Медински, Владимир (2018) *Рат – митови СССР-а 1939-1945*, Београд : Службени гласник
- Метан, Ги (2017) *Русија-Запад – русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*, Нови Сад-Београд: Академска књига и Информатика
- Ото, Рудолф (1983) *Свето*, Сарајево: Свјетлост
- Солжењицин, Александар (1999) *Русија у провалији*, Београд: Paideia
- Становчић, Војислав (2003) *Политичке идеје и религија I-II*, Београд: Удружење за политичке науке и Чигоја
- Суботић, Милан (2011) Москва као Трећи Рим: прилог историји руског месијанизма (I и II део), *Филозофија и друштво* бр. 1 (стр. 167-192) и 2 (стр. 105-128), 2011.
- Toynbee, Arnold (1952) Reith lectures 1952: The World and the West, Lecture 1 : Russia, BBC, London, http://downloads.bbc.co.uk/rmhttp/radio4/transcripts/1952_reith1.pdf
- Џемс, Вилијам (1991) *Прагматизам* (фототипско издање), Београд: Дерета

Slobodan Reljić

MOSCOW “THE THIRD ROME” BETWEEN HISTORICAL FORCES

Resume

The collective consciousness of nation is long lasting-fact and its power in geopolitical relations between nations and civilizations. The Myth about Moscow as a “Third Rome” is deeply rooted in Russian national character and their messianism. Long lasting character of myth of Moscow as Third Rome and its power shaped every ideological and political change throughout Russian history. Despite the fact that communism, which was the leading ideology in Russia for the most of time in twenty century, was radically atheistic ideology and practice the power of long-lasting national myth remained. In West, contemporary Russia is perceived as a key state in Slavic Orthodox civilization.

Keywords: *Byzantine Empire, sovereignty, bolshevism, Russian religious idea, clash of cultures*

* Овај рад је примљен 30. септембра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Милован Р. Суботић*

Институт за стратегијска истраживања, Београд

ТРАНСФОРМАЦИЈА РУСКЕ МОЋИ У ГЛОБАЛНОМ КОНТЕКСТУ И НА ПРИМЕРУ СРБИЈЕ

Сажетак

Откад је света и века феномен моћи заокупља како човека као јединку, тако и све проистекле колективитете. Моћ отвара многа врата, завршава незавршене процесе, али и опија, завава, па су историјске читанке препуне прича о њеној злоупотреби. Времена у којима се на моћ гледало искључиво на основу својих најтврђих полуца: војне и економске силе, одавно су иза нас. Оно што је Џозеф Нај утемељио као меку моћ, и која се односила првенствено у сврху вођења расправа о америчкој моћи крајем двадесетог века, често се погрешно употребљава за означавање свих других врста моћи, осим оне војне. Стога се као важан задатак у сфери разумевања односа моћи у савременом свету намеће одређење појма моћи као и његова даља диференцијација и класификација. Оно што примарно усмерава озбиљније државе данашњег света да све више користе овај облик моћи јесте чињеница да је она мање ризична за примену од војне или економске моћи, док се као проблем најчешће истиче превелики дуг проток времена да се уберу њени резултати, као и чињеница да њен успех најчешће зависи од кредибилитета владе државе која је примењује. Шта се данас карактерише као моћ и који су њени облици? Како се према елементима који су се као обједињени касније нашли под заједничким именитељем меке

* Контакт: milovan.subotic@mod.gov.rs

моћи односио Совјетски Савез у различитим етапама свог постојања, а како Руска Федерација деведесетих? Да ли се спољнополитичка агенда „Нове Русије“ може посматрати кроз призму трансформације њене моћи од оне најтврђе, војне и енергетске, ка елементима који карактеришу меку моћ, и како се овај облик моћи испољава према Балкану на примеру односа према Србији, нека су од питања на које ће покушати да одговори овај рад.

Кључне речи: *врсте моћи, мека моћ, елементи моћи, Русија, Балкан, Србија*

*„Моћ тежи да квари,
а потпуна моћ
квари потпуно“*

Ектон

ПОЈАМ И ВРСТЕ МОЋИ

Моћ, као један од оних изворно општефилозофских, касније мултидисциплинарних појмова, заузео је значајно место при појашњењу различитих врста супремације у међународним односима. Бројни аналитичари покушали су да пруже свеобухватну дефиницију моћи, али те дефиниције су по правилу бивале ограничене на одређену моћ, али не и на све релевантне врсте моћи, у које спадају: војна (или како се то најчешће категорише - тврда) моћ, економска моћ, мека моћ, кибер-моћ, те најновија врста моћи која је хибридног карактера - паметна моћ¹. Покушај трајног дефинисања моћи превасходно није могућ због једне од најзначајнијих њених особина – трансформације, управо због своје нераскидиве везе са људским односима, који се такође трансформишу у зависности од ситуације до ситуације.

Кенет Боулдинг је у својој студији „Три лица моћи“, моћ окарактерисао као „способност да се добије оно што се

1) У суштини се тумачи као права мера у односу између употребе меке и тврде моћи у савременим међународним односима.

жели⁴², док нас у даљој разради овог дела тера на размишљање његовом диференцијацијом моћи на ону личну, организациону и еволутивну. Код *личне моћи* он нарочито апострофира њену деструктивну компоненту која игра значајну улогу у одређеним ригидним политичким системима, као што су диктатуре. Највећа вежба личне деструктивне моћи је, према Боулдингу, када „једна особа има моћ да објави рат“, док као најопаснију карактеристику деструктивне моћи види „вертикалу у којој се појединци (или организације) специјализују за деструктивну моћ до те мере да често осећају како су приморани да користе ту моћ“⁴³. *Организациону моћ* он такође види као деструктивну, али и економску и интегративну. На примеру војске он анализира деструктивну и интегративну моћ. Деструктивна моћ се помиње у смислу коришћења за стварање и спровођење претњи. Боулдинг напомиње да иако је потребна деструктивна моћ за претњу, претње су најефикасније када су направљене у интегративном контексту који легитимише захтев за њихово покретање. Боулдинг такође сугерише да, врло често, „повећање војне моћи умањује личну моћ грађана као појединаца“⁴⁴. Разматрајући улогу моћи у људској друштвеној *еволуцији*, он тврди да је „повећање производних и интегративних моћи људског рода било много значајније од повећања његових деструктивних моћи, бар до садашњег века“⁴⁵, и истиче да су претње играле врло малу улогу у раном развоју човечанства, те да се њихов значај, фреквентност и утицај повећавају са развојем пољопривреде, док је „организовано ратовање настало релативно недавно, с порастом цивилизације“⁴⁶. У том контексту Боулдинг тврди да је, упркос фасцинацији историчара ратом и сукобима, „најмање 90 одсто људске активности у доба цивилизације било мирно - орање, сетва и жетва, кување, ткање, прављење керамике и алата“, те посвећено јелу, гозби, песми, плесу, одгајању деце и сл.“⁴⁷. Анализирајући човеков развој у контексту моћи, Боулдинг пита која би то моћ и њена употреба омогућила човечанству

2) Kenneth E. Boulding, *Three Faces of Power*, Newbury Park, California: Sage Publications, 1989, p. 18.

3) Исто, стр. 19.

4) Исто, стр. 154.

5) Исто, стр. 226.

6) Исто, стр. 218.

7) Исто, стр. 223.

да избегне нуклеарно уништавање или еколошку катастрофу и довела до боље будућности.

Своју теорију моћи, као и политичку социологију у целини, Вебер (Max Weber) је засновао на особеним схватањима друштвених односа, а посебно из јединствене концепције политике, државе и облика власти. Моћ по Веберовој концепцији представља „облик друштвеног делања са циљем да се спроведе сопствена воља“⁸. Веберова дефиниција моћи примарно укључује појам друштвеног односа, те је феномен моћи, како га он види, могућ и видљив унутар одређеног друштвеног (уже политичког) односа. Рајнхард Бендикс (Reinhard Bendix), подупирући ово Веберово схватање, истиче да је моћ аспект већине, ако не и свих друштвених односа. Тако „човек може да испољава моћ на тржишту, за предавачком катедром, на вечерњем пријему, у спорту или научној дискусији, у еротском или односу милосрђа“⁹. За моћ и коришћење моћи су потребни одређени ресурси и услови којима организација (држава, међународни реалитет) располаже. Међу њима су: „информације, знање, личне особине водећих људи, атрактивност, унутрашњи односи, организациона култура и сл.“¹⁰

Мека моћ је академски појам који је развио амерички политиколог Џозеф Нај као допринос расправи о америчкој моћи крајем XX века, међутим његова широка употреба често је пратила погрешно употребљавање термина за означавање свих других врста моћи, осим војне. Термин је прихваћен у академској јавности, политици и међународним односима. Без обзира на чињеницу да ову врсту моћи користе различите организације, па и оне терористичке, као и утицајни појединци, ипак је најчешће користе државе чији успех зависи од паметне владине стратегије и процене начина примене меке моћи ка остваривању профилисаних циљева. У још већој мери него код употребе тзв. тврде моћи, коначни резултат није сигуран и често је потребно уложити године за постизање жељеног исхода. Мање је ризична за примену од војне или економске

8) Vukašin Pavlović, „Weberova koncepcija moći“, *Godišnjak FPN*, Deo prvi: Politička teorija, politička sociologija, politički sistem, 2009, str. 10. (9-26).

9) Reinhard Bendix, 1977, *Max Weber - An Intellectual Portrait*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, p. 290.

10) Blaine Lee, *Moć principa: časno uticanje*, Beograd, Grmeč, 1998. str. 135.

моћи, док њен успех најчешће зависи од кредибилитета владе државе која је примењује. Уколико се јасно види да влада, која покушава да оствари одређени утицај не користи чињенице, већ се служи манипулацијама, које су лако разумљиве, примена меке моћи неће произвести жељени исход већ нанети штету влади која је дефинисала и применила погрешну стратегију.

Мека моћ се као концепт први пут конституише у колосалном делу Џозефа Наја (Joseph S. Nye) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, објављеном 1990. године. За њега мека моћ представља „моћ да се добије оно што се жели захваљујући привлачности, а не принуди или плаћању”.¹¹ Према Нају, „способност неке државе да користи меку моћ заснива се на три основна ресурса: *култури државе, политичким вредностима* (у земљи и иностранству) и *спољњој политици* (која мора бити легитимна и морална у очима других)“¹². *Култура* је веома важан ресурс моћи, пошто су неки аспекти културе универзални, неки национални а неки везани за поједине друштвене класе или групе. На пример, културна привлачност Запада, посебно САД (ма шта мислили о њеној култури лично), је изразито прихваћена широм света. Амерички филмови, серије, књижевност, музика, уметност, „начин живота“ утичу на милијарде људи, посебно на омладину држава широм света. *Политичке вредности* државе играју велику улогу у ширењу њене меке моћи, уколико их се та држава придржава како на унутрашњем, тако и на *спољнополитичком плану*.

Важан ресурс меке моћи јесу и економски ресурси, који се могу употребити за постизање привлачења других држава и постизање жељених исхода. На пример, Русија може проширити своју меку моћ уколико етаблира пројекат Евроазијског савеза, привуче државе постсовјетског простора и прикаже им могућност постизања економског развоја. Мада то на први поглед изгледа парадоксално, чак и војни ресурси исто могу бити извор меке моћи. Бројни историјски примери, па и неки примери из садашњости, сведоче да су вође

11) Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990, p. 74, цитирано према: Миша Ђурковић, „Русија и откривање меке моћи“, *Национални интерес* 4/2008, Институт за политичке студије Београд 2008. стр. 29.

12) Džozef Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 112.

одређених тоталитарних држава своју меку моћ шириле путем приказивања своје војне снаге и гајења култа непобедивости. Војска у концепту меке моћи може да се посматра и кроз призму привлачења страних официра на школовање, дошколовавање, пројекте сарадње и обуке у области безбедности.

Постоји више аспеката употребе меке моћи. Најпознатији се односи на *привлачење*, који зависи како од квалитета актера који врши привлачење, тако и од саме мете, која посматра делатност актера. Уколико се мети позитивне особине актера допадају, на пример, његови идеали, вредности, визија будућности, самим тим постоји већа шанса да се мета привуче. Други аспект јесте *убеђивање*, који је тесно повезан са привлачењем. Реализује се употребом аргумената да би се деловало на мету, и укључује извесни степен манипулације, која се мора што боље прикрити.¹³

Нећемо рећи ништа ново тврдњом да држава која поседује бројније ресурсе моћи, уз паметну стратегију, може извршити утицај на слабију државу. Сасвим је могућа ситуација у којој држава која је слабије обдарена ресурсима моћи, може постићи жељени исход у сукобу са јачом државом, под условом да изврши правилну *конверзију* своје моћи. Као потврда правилне конверзије моћи слабијег наводи се пример Вијетнамског рата, где је Вијетнам као неупоредиво слабија држава од САД, на крају добио рат.¹⁴ У основи односа моћи без дилеме леже ресурси моћи, међутим потврда тога да одређени ресурси производе очекујући резултат, зависи од способности државе да претвори ресурсе у одговарајућу стратегију и постигне жељени исход.

Из свега наведеног учојамо оправданост концепта тзв. *паметне моћи*, коју Нај схвата као спој „тврде моћи присиле и исплате, с једне стране, и меке моћи убеђивања и привлачења, с друге”¹⁵. Паметна моћ заправо представља „способност

13) Класификација и разрада аспеката употребе меке моћи према: Džozef Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.

14) Као индикативан у овом смислу често се истиче и пример Сингапура, који је, као економска сила, уложио значајна средства у војне ресурсе и тиме се заштитио од потенцијалне агресије суседних држава, и истовремено постао члан регионалне организације држава југоисточне Азије - АСЕАН-а, где спонзорише њихове дипломатске активности како би постали својеврсно чвориште мрежа за невладине активности у региону.

15) Džozef Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, стр. 12.

комбинаторике тврде и меке моћи зарад остварења делотворних стратегија у контекстуално различитом окружењу¹⁶. Вешт одабир стратегије паметне моћи, предуслов је за постизање циљева сваке државе. Јасно дефинисање жељених исхода, уз правилну конверзију моћи, која се остварује путем паметне стратегије посебно је од значаја за мале земље.

ОД ТВРДЕ КА МЕКОЈ МОЋИ РУСИЈЕ – ГЛОБАЛНИ КОНТЕКСТ

Наследница бившег Совјетског Савеза, Руска Федерација је крај прошлог века дочекала као значајно дестабилизована земља у многим аспектима: политичком, војном, економском, територијалном, популационом. Како је то описао Џозеф Нај, „Совјетски Савез је имао највећу територију на свету, трећу највећу популацију, другу највећу привреду и производио је више нафте и гаса од Саудијске Арабије“¹⁷. Поседовао је половину светског нуклеарног оружја, више војника од Сједињених Држава и највећи број људи запослених у истраживању и развоју. Тријумф који је комунистичка идеологија остварила над Хитлеровом Немачком омогућила је „извоз“ оваквих размишљања дилем планете, док је нарочит успех постизала у земљама тзв. трећег света подстичући антиколонијалне тежње ових друштава. Распад Совјетског Савеза је 1991. године оставио Русију са значајно умањеним параметрима битности: „смањеном територијом (76 процената СССР-а), становништвом (50 процената СССР-а), привредом која је била на око 45 процената СССР-а, и оним што је нарочито карактерисало пад тзв. тврде моћи - војском обима 33 процента СССР-а“¹⁸. Поред тога, идеолошка моћ комунистичке идеологије практично је нестала. На размеђу миленијума се тако испоставило да је привреда САД око 27 пута већа од руске, да је њихова потрошња на истраживање и развој око 60 пута већа него у Русији, а да су војни издаци око 9 пута већи.¹⁹

16) Исто, стр. 13

17) Džozef Naj, *Paradoks američke moći*, BMG Beograd, 2004, str. 52.

18) Beriša H, Rakić M, „Vojna moć vodećih svetskih zemalja i deficit resursa“, *Vojno delo* 3/2018. str. 29.

19) Према: Stojanović S, Nikolić S, *Nova globalna podela moći*, Beograd, 2009.

Након чињенице да комунистичка идеологија више није представљала било какав прогресивни фактор ка споља, Русија је кренула ка деидеологизацији и борби против гломазног система централног планирања, па је у другој половини деведесетих година отпочео, иако скроман, економски опоравак Русије и њен повратак на геополитичку сцену. Бруто друштвени производ растао је шест до седам одсто годишње, а упоредо са њим је растао и њен званични војни буџет – са 6,7 милијарди долара у 1997. години на око 12 милијарди у 2003. години, док је у 2007. години војни буџет РФ износио око 20 милијарди долара.²⁰ Према подацима из 2014. године руски војни буџет је трећи по величини у свету (после САД и Кине) и званично је износио 2,49 трилиона рубаља (око 69 милијарди долара) са тенденцијом даљег раста у 2015. години на 3,03 трилиона рубаља (83 милијарде долара), а 2016. године на 3,6 трилиона рубаља (93 милијарде долара), док су његове незваничне процене и даље знатно веће.²¹ Оно што приликом ове анализе треба узети у обзир јесте паритет куповне моћи. Када говоримо о обрамбеним трошковима Русије, често превиђамо чињеницу да Русија има врло напредну обрамбену индустрију, углавном наслеђе Совјетског Савеза, која се опоравила од катастрофалних '90-их. Дакле, Русија троши рубље, а не доларе. Ако узмемо у обзир паритет куповне моћи, руски обрамбени прорачун је заправо много већи и према том израчуну вреди као 250 милијарди долара.²²

Оно што подупире војну моћ Русије свакако је и економски аспект, а он се у овој територијално највећој земљи света очитује кроз монопол у сфери енергената. Русија надзире огромне резерве нафте и природног гаса, што јој значајно помаже у позиционирању као енергентски независне и суверене земље са добрим изгледима да у још већој мери створи кредибилитет економске силе у планетарним оквирима. Довољно ресурса Русија може да користи за решавање кључних питања: од осавремењивања економије, решавања социјалних проблема,

20) Према: Bериша Н, Ракић М, „Војна моћ водећих светских земаља и deficit ресурса“, *Војно дело* 3/2018. стр. 30.

21) „Russia to Up Nuclear Weapons Spending 50% by 2016“, Sputnik, Military & Intelligence, доступно на: <https://sputniknews.com/military/20131008184004336-Russia-to-Up-Nuclear-Weapons-Spending-50-by-2016/>, приступљено 06/09/2019.

22) „Зашто је Русија војна суперсила“, *Политика*, 07.05.2019.

модернизације оружаних снага, па све до подршке руском бизнису на светском тржишту. Огроман извозни потенцијал руске индустрије нафте и гаса има значајну улогу у енергетској стабилности евроазијског континента и целог света, па се може рећи да је у сфери енергетске политике Москва далеко изнад свог међународног утицаја.

Без обзира на ограничења у виду санкција које су према Русији наступиле након Украјинске кризе, Русија успева да искористи свој монополистички положај и извоз енергије наметне као средство за учвршћивање веза са утицајним страним потрошачима попут Немачке и Јапана, док су „земље које су укључене у Европску суседску политику, као и у Источно партнерство, још од стицања независности, остале у комплексној и вишеструкој међузависности са Русијом“²³. Такође, Русија покушава да сачува монопол над транспортом нафте и гаса из Каспијског басена на запад, настојећи да што је могуће више осујети развој било које алтернативне руте која би заобишла Русију. Међутим, имајући у виду да и САД сматрају тај простор „зоном америчког интереса“, те да и издвајају начајна средства да би га ојачали, Русија перманентно ради на интензивирању својих односа са моћним суседима. Тема партнерства између Русије и Кине је најбољи пример супротстављања „униполарном свету“ којим доминирају САД. Русија свакако жели да буде велика сила, што у условима XXI века значи и независни глобални играч. Како би постигла постављени циљ стратешке независности и раста међународног утицаја Русија је очигледно одлучна да искористи чињеницу да поседује респектабилне резерве нафте²⁴, те да повећа удео од 13 одсто светске производње нафте, што уз чињеницу да поседује једну четвртину светских резерви природног гаса и

23) Дејана М. Вукасовић, „Источно партнерство: домети и ограничења“, *Српска политичка мисао* бр. 2/2019. ИПС, Београд, 2019. стр. 29.

24) Према оценама Министарства за природне ресурсе РФ који су 2018. године објављени у извештају „О стању и коришћењу сировинских ресурса Русије у периоду 2016—2017“, укупне резерве нафте у земљи за 2016. годину порасле су за 18,8 милиона тона, а у 2017. години су се повећале за још 146,6 милиона тона. Како се наводи у документу, према експертским оценама међународног Друштва инжењера-нафташа, руске доказане залихе нафте и гаса се процењују на 80 милијарди барела или око 11 милијарди тона, што је петина светских залиха. Према овим показатељима, Русија је на осмом месту у свету. Извор: <https://rs.sputniknews.com/rusija/201811051117718258-rusja-nafta/> 03/09/2019.

одговорна је за једну петину укупне производње гаса у свету, ове аспирације чини изгледним.

Ипак, према мишљењу америчких теоретичара²⁵, повратак Русије на геополитичку сцену не представља исту врсту изазова америчкој моћи какву је Совјетски Савез представљао током четири деценије²⁶ након Другог светског рата. У контексту онога што се данас убраја у тзв. тврду моћ, а то су примарно војна моћ и економија, због своје нуклеарне снаге, јачања војног утицаја на главним жариштима савременог света, као и јачања економије која је превасходно базирана на респектабилним резервама нафте и природног гаса, блискости са Европом и потенцијалне алијансе са Кином или Индијом, Русија је, у најмању руку, озбиљан глобални изазивач.

За разлику од мерљивих података који се односе на тврду моћ Русије, што се тиче сегмента који се у већ прихваћеном контексту назива мека моћ, као уосталом и код „мерења“ ове врсте моћи код осталих играча на мапи утицаја у савременом свету, задатак је све само не лак. Да ли Русија јача или слаби на питањима своје меке моћи, као „способности да се утиче на друге у жељеном правцу привлачношћу својих вредности, своје културе а уз помоћ легитимне и моралне спољне политике, не силом или претњом силом“²⁷? У првој половини XX века, па и током већег дела његове друге половине, током Хладног рата, Совјетски Савез је са својом верзијом комунистичке идеологије био вредносно и политички атрактиван чак и за бројне друштвене слојеве западног друштва.²⁸ Оно што данас зовемо меком моћи, у контексту тог доба је почело да копни са све чешћим војним интервенционизмом, као што је био случај у Мађарској 1956. И Чехословачкој 1968. године, тако да је до краја осамдесетих година од ње мало шта остало. Правећи аналогију са тим временом Нај (Joseph Nye) сматра да Путин својим интервенционизмом на постсовјеском простору (Грузија, Украјина) наставља да чини исту грешку, водећи

25) Види: Joseph Nye, “The Future of Russian-American Relations”, *Horizons*, No. 2 Winter 2015, CIRSD, Belgrade, стр. 34-42.

26) Врло често се користе термином „четири дуге деценије“.

27) Joseph Nye, *Soft Power*, Public Affairs, New York, 2004, p. 9.

28) Ово се нарочито односи на период непосредно након тријумфа над нацистичком Немачком.

политику која „ствара бојазан код оних које жели да привуче“²⁹. Ове потезе према суседима уз „истицање руског национализма имају за последицу сејање неповерења“, што према Нају представља препреку за ширење меке руске моћи „упркос непорецивој привлачности традиционалне руске културе“³⁰.

Као главни иницијатор формирања Евроазијског економског савеза (ЕАЕС) и земља која претендује на значајнију позицију у међународним односима, Русија је разумела да је један од битних предуслова за ширење свог утицаја употреба алтернативних, ефикасних и усмерених информационих и образовних система. У том смислу се мека моћ намеће као стожерни ресурс Русије у евроазијском простору. Коришћење најширег спектра инструмената хуманитарног карактера са циљем формирања позитивног имиџа Русије најчешће се усмерава ка младој популацији као најинтерактивнијем делу друштва у државама насталим распадом Совјетског Савеза, и то „коришћењем моћи информација, привлачношћу културе и реализацијом конкретних политика неке земље“³¹ која има аспирације ка ширењу утицаја коришћењем овог модела. Неколико је подсегамената меке моћи која је у фокусу Русије. То су пре свега *култура, образовање, медији и невладине организације*, с тим да се највећи пробој у овим сферама односи на руско најближе окружење – ЗНД.

Што се тиче области *културе*, коју је Нај истакао као најкапацитивнију у руској лепези меке моћи, она заиста може да произведе значајан спољнополитички ефекат. Ефикасно коришћење културне дипломатије није страна Русији, али и оно мора да се трансформише и осавременује. Утицај руских књижевних класика или домети народних ансамбала и Бољшој театра лимитирани су у смислу да се обраћају махом старијој популацији. Стога се приликом обраћања млађој популацији користи кинематографија, музика и шоу-бизнис.

Образовање представља неизоставну компоненту дугорочне стратегије меке моћи. Према подацима из фебруара 2015. године, укупан број страних студената у руским

29) Joseph Nye, “The Future of Russian-American Relations”, *Horizons*, No. 2 Winter 2015, CIRSD, Belgrade, p. 37.

30) Исто.

31) Joseph Nye, *Soft Power*, Public Affairs, New York, 2004, p. 11.

високообразовним установама достигао је цифру од близу 200.000, а велика већина од овог броја припада земљама ЗНД.³² Поред високог, Русија је за ширење утицаја у простору ЗНД препознала и основно образовање које даје основу лојалног односа према Русији, обезбеђује учење руског језика и познавање руске културе и историје и усмерава полазнике још од најранијег узраста, настојећи да не прекине континуитет тих релација формираних у некада заједничкој држави.

Медијски аспект ширења руског меког утицаја анализира и Нај када са приметном бојазношћу набраја улагања Русије у медије и пропаганду, попут реорганизације РИА Новости, експанзије многојезичног и мултимедијалног „Спутника“ и утицајне тв станице „Russia Today“.³³ Русија је покренула читав низ пројеката намењених страном јавности (међу њима и кампању за добијање Зимске олимпијаде 2014, на пример), која је почела још 2005. године када је и основана компанија Russia Today (Русија данас) која емитује вести на енглеском. На иницијативу председника РФ основан је фонд „Руски мир“ са циљем да се промовише руска култура и руски језик, по моделу British Council, Goethe Institute и сл.³⁴ Као пример доброг коришћења полуга меке руске моћи у медијској сфери, иако у служби оне тврде (војне), истиче се пример када је непуна 24 сата након почетка ваздушне војне операције у Сирији један руски медиј оформио петојезични (руски, енглески, француски, немачки и украјински) портал, на коме је објављивао све медијске информације о току операција, укључујући и саопштења на твитеру.³⁵ Циљ је био да се на тај начин парира извештајима медија и званичника западних земаља који су сумњичави према руским намерама у региону Блиског истока, и тај циљ је умногоме остварен.

Она карика у ланцу меке моћи у којој Русија још увек значајно заостаје за Западом, пре свих за САД, јесу *невладине организације*. Примера ради, само у Јерменији која има око 2,5

32) Михаил Малыхин, *Российские вузы увеличат прием иностранных студентов, За год число иностранных студентов в российских вузах выросло на 14% — до 186 606 человек*, Ведомости, Москва, 19 фебруала 2015.

33) Према: Joseph Nye, “The Future of Russian-American Relations”, *Horizons*, No. 2 Winter 2015, CIRSD, Belgrade, стр. 37.

34) Алексей Долински, “Чврст став о мекој сили Русије”, *Russia Beyond*, 4. октобар 2015.

35) Helsingin bilten, „Ruska meka моћ u експанзији“, НВ br. 120, октобар 2015, стр. 2.

милиона становника, делује око 3.500 невладиних организација финансираних из иностранства. Руско присуство, у том смислу, углавном се своди на периодичне делатности Фонда Горчакова. Слична је ситуација и у области рада различитих удружења са религијском вокацијом. Процењује се да су ове организације, до сада, успеле да активирају тек око 10 процената становништва Јерменије као своје присталице.³⁶

МОЋ РУСИЈЕ НА БАЛКАНУ НА ПРИМЕРУ СРБИЈЕ

Када је у питању Балкан он за Руску Федерацију више нема ону идеолошко-политичку важност, као у време Хладног рата, када је већина држава овог региона била са социјалистичким уређењем и под вођством комунистичке партије. „Идеолошке интересе, заменили су економски, али је овај простор и даље задржао војно-стратегијски значај, упркос томе што је падом комунизма и распадом СФРЈ карта овог дела Европе промењена, чиме се број држава увећао, а њихов утицај и војни потенцијал драстично смањено.“³⁷ Слабост Руске Федерације с краја XX и с почетка XXI века, НАТО је искористио за своје ширење према истоку, што Русија доживљава као својеврсну претњу. Све државе у региону, изузев Србије и Босне и Херцеговине, су постале чланице НАТО.³⁸ Разумљиво је да ширење НАТО у региону Југоисточне Европе баш и не прија Руској Федерацији, па јој самим тим војно-неутрална позиција Србије одговара, иако Београд данас има неупоредиво мањи значај него у времену када је био престоница велике југословенске државе. „Снажном потискивању руских геополитичких интереса из региона умногоме је допринела и сама Русија, својом неодлучном политиком посебно у предпутиновском периоду власти, али и својеврсним геополитичким лутањем и конфузијом када је у питању регион Балкана.“³⁹

36) Мирослав Младеновић, Јелена Пономарева, „Мека моћ Русије – Услов њеног геополитичког успона“, *Српска политичка мисао* 1/2016, Институт за политичке студије Београд, 2016. 11-29, стр. 25.

37) Милован Суботић, „Безбедносни троугао: ЕУ – НАТО – Руска Федерација и позиција Србије“, *Политика националне безбедности* бр. 1/2018, ИПС, Београд стр. 151.

38) Чланице НАТО у Југоисточној Европи су: Грчка, Турска, Албанија, Бугарска, Румунија, Хрватска и Словенија, а однедавно и Македонија и Црна Гора.

39) М. Степић, *Геополитика неоевроазијства*, ИПС, Београд, 2013, према: Љубиша

Више је разлога због којих Србија представља погодно тле за дејство меке моћи Руске Федерације. Као најзначајнији се истичу „припадност Срба словенској групи народа, иста православна хришћанска вера, дубоке историјске везе између Срба и Руса, заједничко наступање у појединим турбулентним раздобљима савремене историје, руско заступање интереса Србије у међународним организацијама, као и широко распрострањено русофилство у нашем народу“⁴⁰. Дакле, са становишта успешности руске меке моћи од суштинског значаја су све присутнији проруски сентименти грађана Србије, јер иако је формално и егзистенцијално упућена на Европску унију, због унутрашње подељености и одсуства ваљане унутрашње комуникације, Србија се још увек колеба у геостратешкој оријентацији.⁴¹

Српска политичка елита се традиционално ослањала на Русију, па је очекивала од ње да је подржи и током турбулентних деведесетих година. Међутим, околности попут колапса Совјетског Савеза и подршке Слободана Милошевића пучистима против Михаила Горбачова⁴², учинили су руску подршку занемарљивом. Русија је углавном подржавала политику Контакт групе за бившу Југославију све до повлачења Бориса Јељцина са власти. Природа односа се променила тек доласком Владимира Путина, односно његовим заокретом у односу на Запад, што се рефлектовало и на однос према Србији. На политичком плану нову еру односа обележавају добри међусобни односи на највишем међудржавном нивоу,

Деспотовић, „Антиномије националне (не)моћи: Глобализацијски геополитички контекст националне безбедности Србије“, *Политика националне безбедности* бр. 2/2016, ИПС, Београд, стр. 33.

40) Dejan Tadić, „Primena koncepta meke moći u ruskoj spoljnoj politici u 21 veku“, *Međunarodni problemi* 1/2016. 112-132, стр. 130.

41) „Распоућеност између Европе, којој припада географски и цивилизацијски, и Русије коју историјски и емотивно доживљава као старијег брата и заштитника, направила је од Србије оног Буридановог магарца коме прети опасност да скапа између та два пласта сена“ – пише Блиц у посебном додатку: „Србија душом у Русији, новчаником у Европи“, 24. мај 2015.

42) Августовски пуч је представљао неуспели покушај државног удара од 19. до 21. августа 1991. године, који су извели поједини чланови совјетске владе с циљем преузимања контроле над земљом од тадашњег председника Михаила Горбачова. Лидери пуча били су представници тврде струје унутар Комунистичке партије Совјетског Савеза (КПСС) који су се противили програму Горбачовљевих реформи као и знацима новог споразума о децентрализовању совјетске државе и пребацивању надлежности федерације на републике. Иако је пуч пропao после само два дана, уз повратак Горбачова на власт, сматра се да је имао кључну улогу у дезинтеграцији Совјетског Савеза и КПСС-а.

као и неприхватање Београда да следи спољну политику Европске уније кад је реч о Украјини.⁴³ На економском плану овај однос карактерише се енергетском зависношћу Србије од руских извора снабдевања, власништвом над Нафтном индустријом Србије (НИС), учешћем у инфраструктурним пројектима попут модернизације железнице и слично.

На тему меке моћи Русије и њеног утицаја на Србију први утисак је да је, услед све веће конфронтације Русије и Запада, емисија њене меке моћи у последње време усмерена на Србију нешто више него што је био случај у ранијем периоду. Наклоност значајног дела српске популације према Русији потврђује се бројношћу удружења грађана која негују и развијају културне, привредне и научне односе између српског и руског народа. Агенција за привредне регистре (АПР) у свом Регистру удружења тако бележи 91 удружење које за предзнак има српско-руско пријатељство.⁴⁴ Бројност ових удружења свакако је показатељ контекстуалне погодности Србије за дејство руске меке моћи, па ипак је у контексту њиховог утицаја важно истаћи да највећи број њих нема институционалне капацитете, нити већи утицај који би се манифестовао наметањем политичке агенде. Ова удружења стога најчешће представљају „експресије русофилства заснованог претежно на емоцијама које су дубоко укорене у великом делу српске популације који сматра да руска спољна политика и политика према Србији а priori производи позитивне ефекте“⁴⁵. И како то обично бива у наглашено емотивним релацијама где им место није, „нуспродукт овог емотивног и сентименталног односа који у неким случајевима поприма одлике патетичности је некритичко и необјективно сагледавање савремене Русије“⁴⁶.

Утицај Русије у Србији се у економској конотацији превасходно огледа кроз неколико значајнијих руских привредних субјеката који су се етаблирали на територији Србије: Гаспром (Газпром) - већински власник Нафтне

43) Србија је једина земља-кандидат за чланство у ЕУ која није увела санкције Русији.

44) Подаци доступни на сајту Агенције за привредне регистре – Регистар удружења: <http://pretraga2.apr.gov.rs/unifiedentitysearch>, 09/07/2019.

45) Dejan Tadić, „Primena koncepta meke moći u ruskoj spoljnoj politici u 21 veku“, *Međunarodni problemi* 1/2016. 112-132, стр. 124.

46) Миша Ђурковић, „Савремена руска спољна политика и Србија почетком XXI века“, *Култура полиса* бр.17, Култура – Полис Нови Сад 2012. стр. 3.

индустрије Србије, Лукоил (Лукойл) који је приватизовао ланац бензинских пумпи Беопетрол 2003. године и Сбербанка (Сбербанк) са значајним растом броја коминтената у Србији, док се српски извоз углавном ограничава на сирово воће и поврће са којим у последње време има проблема⁴⁷ везаних за квалитет и здравствену исправност производа.

Централно место са кога се у ближој прошлости одашиљала мека руска моћ у Србији је Руски дом⁴⁸. Међутим, овај руски културни центар у Београду је већ годинама резервисан за релативно узак круг углавном старије публике, а може се приметити да не постоје напори ка иновативним садржајима који би били пријемчивији млађој публици. Оно што се у сфери културе, као једном од трансмитера меке моћи може издвојити јесу интензивирана гостовања врхунских уметника из области уметничке музике и балета, као и сада већ редовна гостовања војног оркестра Александров.

У јавноиакадемском животу Србије руски утицај је највише изражен кроз присуство представника руске научне и културне елите на скуповима (најчешће са геостратешком и историјском тематиком). Руски институт за стратешка истраживања (*Российский институт стратегических исследований – РИСИ*) прва је руска „невладина” организација у Србији. Иако се представља у Србији као невлдаина организација, овај научно-истраживачки и аналитички центар је основао Путин са циљем пружања аналитичке подршке председнику Русије, Савету Федерације, Државној думи и Савету безбедности Руске Федерације. Активност РИСИ је углавном сведена на организацију конференција, трибина, промовисање издавачке делатности, превођење руских аналитичких чланака на српски језик и остваривање контаката са проруским оријентисаним личностима из јавног живота и науке у Србији.⁴⁹

Руски аналитичари који се баве односима између Србије и Русије, подсећају да, за разлику од праксе западних земаља, руска „мека моћ“ није „уоквирена“ невлдаиним организацијама.

47) Види: „Русија упозорила Србију на могуће увођење ограничења на увоз бресака и шљива“, *Russia Beyond*, 16. август 2019.

48) Руски дом је настао на иницијативу руских емиграната који су, после Октобарске револуције, уточиште нашли у Краљевини СХС. Прошле године је обележио 85 година рада.

49) Доступне активности РИСИ на сајту: <https://riss.ru/smi/29047/07/09/2019>.

Ипак, чињеница је да у Србији делују руске и бројне Русији наклоњене невладине организације као што су: Фонд Горчаков, који путем јавне дипломатије промовише Русију у свету, Фонд Стратешке културе као српско-руски информативни и аналитички интернет портал, Фонд достојанство (тесно сарађује са Фондом Горчаков), Фонд руски мир, Центар за стратешке алтернативе, Центар за конзервативне студије и Београдски форум за свет равноправних. Од тзв. домицилних организација које су проруски оријентисане вреди поменути Српски код, Српски академски круг (сарађивали са Фондом Горчаков) и Српски политички форум са Факултета политичких наука Универзитета у Београду.⁵⁰ Сарадња са невладиним организацијама углавном се одвија преко личних контаката, а сматра се да наведене организације не добијају значајнију финансијску подршку из Руске Федерације.

Што се тиче медијске сфере, Руски медијски гигант у Србији за сада има једно препознатљиво име – Спутњик. Реч је о агенцији која од краја 2014. године, осим портала, редовно, три пута дневно емитује и полусатни радио-програм. Спутњикове вести које се емитују под слоганом „говоримо оно што други прећуткују“, преноси за сада РТВ Студио Б у Београду и више локалних радио станица (Ниш, Нови Сад, Аранђеловац, Пожаревац, Крушевац). На простору Србије ова медијска кућа примарно делује преко информативног портала на српском језику који преноси „вести из вишеполарног света” пропуштене кроз руску оптику.⁵¹ До сада није успео да оствари већи утицај у Србији, али представља респектабилну опозицију етаблираним прозападним медијима и медијима у власништву земаља Запада. Амбиција да се медијска понуда допуни телевизијским програмом досад није остварена. У јавности такође спекулисало о доласку руске православне телевизије Цариград⁵² на тржиште српских медија. Од респектабилнијих руских медија, у Србији је присутно новинско и електронско издање пројекта *Russia Beyond The Headlines* на српском језику,

50) На тему бројности руских и руским интересима наклоњених НВО у Србији, као и дometу њиховог утицаја видети: Marija Vučić, „Izveštaj o ruskom uticaju na domaće medije - realna ili predimenzionirana priča“, Raskrikavanje – Projekat portala Krik, 12. Januar 2018.

51) Више о активностима Спутњика у Србији на интернет порталу: <https://rs.sputniknews.com/>.

52) Више о концепту тв Цариград на „Первый русский канал Царьград“ <https://tsargrad.tv/>.

које се публикује под називом Руска реч⁵³, док је Руска газета присутна у Србији преко магазина Геополитика. Оно што је много индикативније и што иде у прилог тези да је Србија идеално „тржиште“ за ширење меке руске моћи јесте да је „руски поглед на свет“ значајно присутан у великом броју домаћих медија. То важи за готово све таблоиде дневног излажења, где предњаче Информер и Српски телеграф, али и за тиражне политичке дневне листове, попут Вечерњих новости и Политике. Међу најизразитије јавне заговорнике антиевропске оријентације Србије са изразито проруске позиције свакако спада недељник Печат, као и већ поменути Геополитика.

У контексту коришћења православља као заједничког именитеља двају народа, утицај који Руска православна црква жели да оствари у Србији се бележи преко активности попут интервенисања шефа руске црквене дипломатије митрополита Илариона приликом пуштања на слободу охридског архиепископа Јована који је у Македонији био осуђен на издржавање вишегодишње казне затвора, као и покретања руског верског информативног портала „Православље“ на којем се промовишу текстови руских богослова. Оно што се у овој сфери утицаја може издвојити свакако је руска донација у вредности од преко 30 милиона евра намењена за завршетак радова на иконописању крипте Храма светог Саве на Врачару.

Руско присуство и утицај у међународној политици су од посебног значаја за Србију, пре свега због онемогућавања признавања самопроглашене независности Косова и Метохије. Руска дипломатска активност помогла је да се онемогући настојање приштинске елите да осигура чланство у UNESCO-у. Право вета у Савету безбедности Уједињених нација и даље онемогућава ступање отцепљеног Косова у Уједињене нације, јер се две чланице Савета безбедности, Русија и Кина, изричито противе сецесији.

Посебну пажњу јавности, од отварања па до данас, побудило је формирање Руско-српског хуманитарног центра у Нишу на основу споразума влада Русије и Србије, а који је у надлежности руског Министарства за ванредне ситуације и српског Министарства унутрашњих послова. Делокруг његових

53) О активностима електронског издања „Russia Beyond The Headlines“ на српском језику на <https://rs.rbth.com/>.

надлежности је примарно окренут отклањању и превенцији последица насталих ванредним ситуацијама у Србији и региону. Србија је на овај начин препозната као стратешки центар за деловање у области ванредних ситуација на простору Балкана. За време катастрофалних поплава у Србији током маја 2014. године, руска помоћ је била веома значајна. Остало је забележено да је „Русија прва притекла у помоћ нашој земљи тако што је послала 73 спасиоца, укључујући и 20 ронилаца, који су спасавали животно угрожене становнике Обреновца само три сата након слетања у Ниш“⁵⁴.

Русија остварује интересе и утицајем на привредне и научне елите. У последње време одржано је више научних конференција, као и „Прве омладинске школе Организације уговора о колективној безбедности“. Учестале су и посете значајних личности из руског јавног живота и одласци наших политичара у Русију. Покренути су и преговори о набавци руског наоружања који су током 2018. и 2019. године доживели своју реализацију. Међутим, упркос нешто интензивнијем дејству меке моћи Русије у Србији, који кореспондира са могућношћу наставак преговора о правно обавезујућем споразуму између Приштине и Београда, чини се да она даје резултате управо онакве колика је претензија Русије да их направи – невелике.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Са својим укупним потенцијалима, посматрано у светским размерама тј. уделу у различитим параметрима државне (и тврде и меке) моћи, Русија је и даље слабија него СССР на свом врхунцу, педесетих и раних шездесетих година 20. века.⁵⁵ Бивши Совјетски Савез је у првих десетак година након завршетка Другог светског рата успешно баратао елементима моћи који сада имају заједнички именоватељ – мека моћ. Након неколико бруталних интервенционистичких акција у земљама које су контролисане од тадашњег источног војног блока, СССР

54) Званични сајт Владе Републике Србије: „Русија прва притекла у помоћ Србији у одбрани од поплава“, <https://www.srbija.gov.rs/vest/210469/rusija-prva-pritekla-u-pomoc-srbiji-u-odbrani-od-poplava.php> 28/08/2019.

55) Александар Гајић, „Дозеф Нај и спорне димензије руске моћи“, *Национални интерес* 1/2017, 121-139, Институт за политичке студије, Београд стр. 133.

бива препознат као неко ко недвосмислено показује мишиће, нарочито путем употребе војне силе или претње војном силом. Околности које су задесиле Руску Федерацију након распада Совјетског Савеза и које су потрајале кроз целе деведесете године прошлог века, умногоме су утицале да и полуге тврде моћи буду изложене пропадању, док се о утицају меке моћи није могло ни говорити. Са почетком новог миленијума Русија је уложила значајне напоре у циљу повратка статуса светске силе и све чешће користећи полуге меке моћи. Употреба меке моћи започиње у овом периоду, али се увиђа њено кашњење јер су земље некадашњег Варшавског пакта већ постале чланице Северноатлантског савеза, док су чланство у Европској унији или тежња као евроинтеграцијама драстично смањили слободан простор за руски утицај у некадашњим државама Источног блока. Досадашња употреба инструмената меке моћи је била незграпна и неефикасна у односу на потенцијал, нарочито према државама чије је становништво русофилског опредељења, као што је Србија.

На основу свега изнетог, оно што би се могло назвати закључцима са скромним предикторним аспирацијама, јесте следеће. *Прво*, Русија је, са свеопштим подизањем капацитета државе које креће од првих година новог века, разумела да је мека моћ врло важна приликом савремених међународних позиционирања, па је тако покренула веома широк спектар активности у том циљу, попут медијског пробоја, „извоза“ културе, уметности, коришћења образовања и софистициране дипломатије. *Друго*, чињеница да се са овим мерама кренуло релативно касно, те да је било грешака приликом њиховог спровођења, те оне углавном нису давале очекивани резултат. Примери какав је бриљантно коришћење меке моћи током интервенције у Сирији дају нам за право да је Русија „прележала дечије болести“ у овом контексту. *Треће*, наклоњеност значајног дела грађана Србије ка Русији је више производ погодног тла друштва које вуче дуге русофилске корене него ли што је у питању продукт успешно реализоване меке моћи територијално највеће земље света према Србији. Очигледно је да Србија није међу првопозиционираним спољнополитичким приоритетима Руске Федерације, нарочито након умногоме задовољених аспирација у енергетском контексту. *И четврто*,

оно што је остало као важан међународни спој у прагматичном смислу јесте улога Русије у дешавањима око покушаја уласка самопроглашене државе Косово у међународне институције. Можда је наговештај да би, након нове рунде разговора између Београда и Приштине (која је још увек неизвесна: на снази таксе за српску робу, избори на КиМ и слично) уз посредовање превасходно западних земаља (читај САД)⁵⁶, могло доћи до расплета и коначно решеног статуса КиМ, допринео да се Србија нађе у значајнијем фокусу руских спољнополитичких интереса. Именовање новог руског амбасадора у Србији, господина Харченка (Александр Боцан-Харченко) који слови за дипломату који је водећи руски експерт за Балкан, иде у прилог овој тврдњи.

ЛИТЕРАТУРА

- Агенција за привредне регистре – Регистар удружења: <http://pretraga2.apr.gov.rs/unifiedentitysearch>, 09/07/2019.
- Bendix, R., *Max Weber - An Intellectual Portrait*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1977.
- Beriša, H., Rakić, M., „Vojna моћ водећих svetskih zemalja i deficit resursa“, *Vojno delo* 3/2018.
- Boulding, K., *Three Faces of Power*, Newbury Park, California: Sage Publications, 1989.
- Деспотовић, Љ., „Антиномије националне (не)моћи: Глобализацијски геополитички контекст националне безбедности Србије“, *Политика националне безбедности* бр. 2/2016, ИПС, Београд, 2016.
- Долински, А., „Чврст став о мекој сили Русије“, *Russia Beyond*, 4. октобар 2015
- Ђурковић, М., „Русија и откривање меке моћи“, *Национални интерес* 4/2008, ИПС, Београд 2008.

56) Да питање решавања статуса КиМ долази у фокус политике Трампове администрације, којој би то било сјајно „гориво“ за председничку кампању 2020. године, сведочи и именовање специјалног известиоца за Балкан, доброг познаваоца овдашњих прилика, господина Палмера.

- Бурковић, М., „Савремена руска спољна политика и Србија почетком XXI века“, *Култура полиса* бр. 17, Нови Сад 2012.
- Helsinkiški bilten, „Ruska meka моћ u експанзији“, *НВ* бр. 120, октобар 2015.
- Гајић, А., „Џозеф Нај и спорне димензије руске моћи“, *Национални интерес* 1/2017, ИПС, Београд, 2017.
- Вукасовић, Д., „Источно партнерство: домети и ограничења“, *Српска политичка мисао* бр. 2/2019, ИПС, Београд, 2019.
- Lee, В., *Моћ principa: časno uticanje*, Beograd, Grmeč, 1998.
- Малыхин, М., *Российские вузы увеличат прием иностранных студентов, За год число иностранных студентов в российских вузах выросло на 14% — до 186 606 человек*, Ведомости, Москва, 19 февраля 2015.
- Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Мека моћ Русије – Услов њеног геополитичког успона“, *Српска политичка мисао* 1/2016, ИПС Београд, 2016.
- Naj Dž., *Paradoks američke moći*, BMG Beograd, 2004.
- Naj, Dž., *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.
- Nye J., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Nye, J., *Soft Power*, Public Affairs, New York, 2004.
- Nye, J., “The Future of Russian-American Relations”, *Horizons*, No. 2 Winter 2015, CIRSD, Belgrade, 2015.
- Pavlović, V., „Veberova koncepcija moći“, *Godišnjak FPN*, 2009.
- „Russia to Up Nuclear Weapons Spending 50% by 2016“, Sputnik, Military & Intelligence, доступно на: <https://sputniknews.com/military/20131008184004336-Russia-to-Up-Nuclear-Weapons-Spending-50-by-2016/>, приступљено 06/09/2019.
- „Русија упозорила Србију на могуће увођење ограничења на увоз бресака и шљива“, *Russia Beyond*, 16. август 2019.
- Степић, М., *Геополитика неоевроазијства*, ИПС, Београд, 2013.

Суботић, М., „Безбедносни троугао: ЕУ – НАТО – Руска Федерација и позиција Србије“, *Политика националне безбедности* бр. 1/2018, ИПС, Београд, 2018.

Stojanović, S., Nikolić, S. , „Nova globalna podela моћи“, Београд, 2009.

Tadić, D., „Primena koncepta меке моћи u ruskoj spoljnoj politici u 21 veku“, *Међународни проблеми*, IMPР, 1/2016.

„Зашто је Русија војна суперсила“, *Политика*, 07.05.2019.

Званични сајт Владе Републике Србије: „Русија прва притекла у помоћ Србији у одбрани од поплава“, <https://www.srbija.gov.rs/vest/210469/rusija-prva-pritekla-u-pomoc-srbiji-u-odbrani-od-poplava.php> 28/08/2019.

Milovan R. Subotic

TRANSFORMATION OF RUSSIAN POWER IN GLOBAL CONTEXT AND ON THE EXAMPLE OF SERBIA

Resume

The phenomenon of power has always been occupying human beings, both as individuals and through given collectivities. We left behind us the times when power was viewed mostly through its hardest levers: military and economic power. What Joseph Nye defined as soft power is often misused for marking all the other types of power except military. That is why an important task in understanding power relations in contemporary world, is defining power and its further differentiation and classification. In this paper, the positioning of Russia from the soft power stand, is analysed. Special attention is given to the transformation of its power from Soviet Union to turbulent 1990s. It is clear that Russia with all its power potentials is still weaker than USSR at its peak in 1950s and early 1960s. Circumstances that happened to Russian Federation after the collapse of Soviet Union, influenced the hard power levers to be exposed to decay, while no one could talk about the influence of soft power. With the beginning of the new millennium, Russia made significant effort with the goal of regaining the world power status and establishing the multipolar order, by using soft power levers. On the example of relation of Russian Federation towards the Balkans, it could be stated that the use of soft power so far has, in most cases, been unsophisticated and far below the limits of competition. This is especially the case with the relation to Serbia, where the mood of the majority of citizens could be described as pro-Russian. That is why the conclusion is that it is not about poorly used soft power capacities, but about the priorities of Russian foreign policy. It is obvious that Serbia is not among the prime positioned foreign policy priorities of Russian Federation, especially after fulfilled aspirations in the energy sphere. What remains as an important instrument of Russian influence, is its role in unravelling the status of the self-proclaimed state of Kosovo.

Keywords: *types of power, soft power, elements of power, Russia, Balkans, Serbia*

* Овај рад је примљен 18. септембра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

*Александар Гајић**

Институт за европске студије, Београд

РУСКА СПОЉНА ПОЛИТИКА И ЊЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ НА БАЛКАНУ**

Сажетак

За Русију Балкан представља регион од великог историјског и културно-верског значаја, па се руским медијима и јавној дипломатији везе са њим доживљавају веома блиским и значајним. У раду се посматра руска спољна политика, опсег њеног утицаја као и њени геополитички интереси на Балкану. У првом делу рада се обрађује класична геополитичка позиција Балкана из перспективе руске спољне политике и пружа кратки историјски преглед руског утицаја на Балкану од времена решавања „Источног питања“, преко епохе светских ратова и Хладног рата до Пост-хладноратовског периода. Потом се анализира стварни домет руске спољне политике у савременим условима на Балкану. Уочавајући његова знатна ограничења, у завршном делу рада се даје објашњење које геополитичке околности су узрок томе, као и зашто се преувеличава руски утицај (често називан и „малигним“) на простору Балкана.

Кључне речи: *Русија, спољна политика, Балкан, Евроазија, геополитика, регионална безбедност, геоекономија*

* Контакт: gomego@eunet.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179014 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Обраћање америчког потпредседника Мајка Пенса на самиту „Јадранске повеље“ у Црној Гори 2017. у коме је он упозорио на руске тајне операције на Балкану¹ потврдило је како тада нова, Трампова америчка администрација почиње да подлеже јавном дискурсу о руском спољнополитичком „малигном утицају“ на Балкану, тако често изрицаном од стране америчке „дубоке државе“. Пенс је том приликом изнео тврдње како Русија наставља да дестабилизује регион подривајући тамошње младе демократије и одваја их од остатка Европе. Идентичне квалификације нашле су се у извештају за амерички Конгрес под називом „Путином асиметрични напад на демократију у Русији и Европи: последице по националну безбедност САД“ у коме је посебно апострофирано да се овај „малигни утицај“ у Србији манифестује кроз културне везе, пропаганду, енергетику и јачање сарадње у области одбране, као и у културним везама и везама између православних цркава.² Цео овај дискурс у широм спектру истиче како се Русија, у оквиру шире геостратегије, интензивно упушта у повећање и продуживање политичке нестабилности у балканским државама како би подривала или бар одлагала њихову интеграцију у ЕУ и НАТО. У том смислу Русија се приказује као држава која наводно подупире ауторитарне политичке структуре и екстремно десничарске групе на Балкану, све како би подстакла назадовање демократије и политичку поларизацију који би компликовала ЕУ и НАТО перспективе овог региона.³

Мада негативно интонирани и крајње пристрасни, овакви наративи ипак тачно примећују како за Русију Балкан представља регион од великог историјског и културно-верског значаја. Везе са Балканом у руским медијима и јавној дипломатији се доживљавају веома значајним, засигурно најближим после веза са постсовјетским простором. Тачно се увиђа да Русија на територију Балканског полуострва гледа као на важну локацију између Црног мора и Медитерана који везује просторе руског континенталног простора са источним

1) “Mike Pence, in Montenegro, Assures Balkan of US’s support“, *New York Times*, 08.02.2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/europe/pence-montenegro-markovic-nato.html> приступљено 01.08.2019.

2) „Сенат САД: У Србији постоји руски малигни утицај“, Н1, 13.01.2018, <http://rs.n1.info.com/Vesti/a356448/Senat-SAD-Ruski-maligni-uticaj-u-Srbiji.html>

3) Видети: „Russia’s Game in the Balkans“, *Carnegie*, 26.03.2019. <https://www.ceas-serbia.org/en/external/7978-russia-s-game-in-the-balkans> приступљено 01.06.2019.

Медитераном (тј. Блиским истоком) и централном Европом. Како је црноморски басен једина веза Русије са топлим морима, Балкан представља простор преко кога је Русија историјски тежила да ово полуострво на југоистоку Европе претвори у свој мост за геостратешко наступање ка Средоземљу.

БАЛКАН У ПЕРСПЕКТИВИ РУСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Балканско полуострво представља спону између европског и блискоисточног „Римланда“, обода евроазијског континента што одељује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима. Као контактано подручје различитих геополитичких и културно-историјских ентитета, он представља простор потреса (shatterbelt) који је истовремено мост између цивилизација, али и арена њиховог међусобног надметања. Балкан стога обилује геополитичким тензијама дуж магистралних праваца север-југ и исток-запад. Савремене геополитичке тенденције овој класичној улози „моста и препреке“ придодују Балкану и додатну функцију: „У новијој консталацији, када Балкан није више само евроазијски „мост“ традиционалног правца северозапад-југоисток, него све више важна *intermarium*-ска карика између Јадранског и Црноморског басена, расте важност његових попречних речних долина као потенцијалних природно предиспонираних саобраћајних коридора.“⁴

Русија, као континенталистичка сила смештена у „срцу копна“ историјски је тежила да преко Балкана изврши геополитички продор на (из њихове перспективе) југозапад и деблокира мореузе (Босфор и Дарданеле) који је одељују од партиципације у Средоземљу и даље, светским морима. Културно-историјске околности везане за решавање „источног питања“ (тј. надметања око преузимања територија Османског царства у фази распадања) од времена досезања Балкана (друга половина 18. века) биле су погодне по геополитичке амбиције царске Русије: Балканско полуострво, које је чамило под Османском влашћу (тачније - све више безвлашћем), већински су настањивали православни хришћански народи који су у Русији гледали братску силу која ће их ослободити вековног

4) Степић Миломир, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 316.

ропства.⁵ Утицај Русије се посебно појачао њеним избијањем на доње Подунавље и стављањем Влашке и Молдавије у вазални положај према Петрограду. Иако доста успешна у тежњама да помогне ослобођењу појединих балканских народа (пре свих Срба и Грка), па и у непосредним ратовима са Турском у 19. веку, дубљи руски утицај на Балкану је остао ограничен услед константног противљења западних сила – пре свих Велике Британије и Аустро-Угарске – и јачању руског присуства и самосталности новонасталих хришћанских држава.⁶ Ипак, Русија је 1912. године успела да кумује стварању Балканског савеза (Србије, Бугарске, Грчке и Црне Горе) који је успео да практично избаци умирућу Турску са европског континента, упркос каснијим размирицама које су западне силе подстакле између дојучерашњих савезника. Када је, две године касније, Србија била нападнута од стране Аустро-Угарске (што је представљао окидач за светски сукоб између Антанте и Сила Осовина), Русија је у преговорима са ратним савезницама успела да добије обећања у вези са својим територијалним тежњама према мореузима на Мраморном мору. Но, бољшевичка Револуција је избацила ову велику континенталну силу из Великог рата и балканских прилика, па од задовољења њених геополитичких претензија није било ништа. У Другом светском рату, тој другом полувремену светског сукоба, Совјетска Русија се, са потискивањем нацистичких снага, својим јужним крилом приближила Балкану. Након уласка њених трупа у источну половину полуострва и преласка Румуније и Бугарске из табора Осовине у редове савезника, СССР је завлада већим делом Балканског полуострва (изузев Грчке, у којој су западни савезници помогли победу својих миљеника у тамошњем грађанском рату, и неутралне Турске која је задржала контролу над мореузима). Југословенским напуштањем совјетског геополитичког табора 1948. године (након резолуције Информбироа), а потом и Албаније, Совјети су успели да очувају само своје присуство у источном делу Балкана. Такво стање је потрајало да краја Хладног рата.

Распад источног блока и Совјетског Савеза довео је до готово потпуног запоседања Балканског полуострва од стране

5) Видети: Поповић Василиј, *Источно питање*, Геца Кон, Београд, 1928.

6) О руској спољној политици у историјско перспективи видети. Lederer Ivo, *Russian Foreign Policy – Essays in Historical Perspective*, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

америчких атлантиста, тако да је руски утицај у последњој деценији 20. века готово ишчезао или био минималан. Простор Балкана је у највећој мери геополитички „покривен“ те претворен у одскочну даску за даље стратешко наступање атлантистичких сила ка „срцу копна“ – ка Русији и Централној Азији, преко црноморског басена и Каспија. Контрола овог простора вршила се на различите начине и различитим средствима „од директног војног присуства, преко вертикалног уплива на постојеће војне, безбедносне, финансијске, медијске и нво структуре, све до употребе класичног, вестфалског дипломатско-политичког утицаја на домаће представнике власти.“⁷

Русија је, ипак, успела да се врати на међународну позорницу у великом стилу на почетку новог миленијума. Међутим, „затечено стање“ на Балканском полуострву и даље носи печат Запада који сваки други спољни утицај на полуострву доживљава као изазов њиховој надмоћи што смера промени *status quo*-а. Руски утицај на Балкану и Србији, премда у поступном порасту, стога је ограничен и тренутно далеко нижег нивоа од утицаја САД и ЕУ. „Како је стартна основа била веома ниска, тако и значајан напредак није довољан да би се брзо „сустигли“ други геополитички играчи на овом изузетно битном простору.“⁸ Зато је Балкан поново постао исто оно што је био вековима: арена сталног геополитичког ривалства између различитих сила Запада и Истока. Главни инструменти овог надметања данас није толико војна сила, већ више економско-политичка средства.

Обнова и повратак Русије у великом стилу на међународну сцену од почетка 21. века довело је до уобличавања њене нове спољне политике и њених геополитичких императива међу којима су највидљивија три: да Русија остане нуклеарна суперсила, да поврати статус „Велике силе“ у међународним активностима и да поново буде хегемон – војни, политички и

7) Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, Зборник *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Степић М., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 428.

8) Радун Бранко, „Русија и Балкан преко Београда“, Фонд стратешке културе, 24.04.2012, <http://srb.fondsk.ru/news/2012/04/24/rusiia-i-balkan-preko-beograda.html> приступљено 02.06.2019.

економски у свом региону (тј. на постсовјетском простору).⁹ Све ове циљеве Русија жели да оствари у перспективи темељног преобликовања савремених односа из униполарног у мултиполарни (односно полицентрични), у коме се отварају нове могућности за како за финансијско-економске система тако и за нове политичка и безбедносна удруживања у којима Запад неће више имати пресудну улогу. Русија је већ кренула у правцу стварања ових нових видова удруживања и стварања нових веза, који се сматрају почецима озбиљних алтернатива западном мондијализму. „Тако се пројекат Евроазијске уније сагледава се као почетак сабирања унутар неосвојиве телурократске тврђаве (обзиром да на њега, као простор у дубини континента, најудаљенијем од светских мора, поморске силе имају најмањи утицај), својеврсног „географског стожера историје.“¹⁰ Ово сабирање се фазно одвија истовремено са руским спољнополитичким усмерењима ка стварању континенталних савезништва на ободу евроазијског копна. Бројни експерти сматрају да ће ова савезништва у догледно време постати способна да у догледно време потисну атлантисте са ободних подручја („Римланда“) Старог света, али у више фаза. У првој фази Русија тежи да релативизује позицију „атлантизоване Европе, тј. ЕУ успостављањем обострано корисну веза; у другој фази, жели да помаже еманципацију Европе/ЕУ од САД и њено прерастање у посебни пол моћи у мултиполарном свету; у трећој фази „везивање Европе/ЕУ („Европског великог простора“) за Русију на партнерским економским и геополитичким основама. Четврта фаза: Европа/ЕУ у руској интересној сфери и потенцијално формирање Еврорусије као геоекономско-геополитичког–геостратегијског савеза.“¹¹

9) Aron Leon, „The Putin Doctrine“, *Foreign Affairs*, Council of Foreign Affairs, New York, March 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139049/leon-aron/the-putin-doctrine> приступљено 02.06.2019.

10) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 10-11.

11) Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес* бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 63-64.

СТВАРНИ ДОМЕТИ САДАШЊЕГ РУСКОГ УТИЦАЈА НА ЗАПАДНОМ ДЕЛУ БАЛКАНА

Током претходне две деценија Русија покушава да се врати и донекле повећа своје „геостратешко“ учешће (енергетско, економско, културно и тек донекле, безбедносно) на Балкану, све избегавајући иоле веће конфронтације са атлантистима. При томе Русија користи своја три главна стуба утицаја: положај у међународној заједници (место сталне чланице СБ УН); историјску, културну и политичку повезаност са православним народима на Балкану и растући привредни значај Русије за државе са овог подручја. Њени приоритети према Балкану су, дакле, непромењени, али са жељом да се квантитативно интензивирају: 1) енергетска политика 2) „политика идентитета“ 3) безбедносна политика (коју омогућавају билатерални и мултилатерални аранжмани).¹² Њихова реализација, тек у случају реинтеграције највећег „Хартланда“ у оквиру пројекта Евроазијске уније, отвара простор за свеобухватно „улажење“ на простор балканског дела Римланда и тамошњу стратешку промену односа снага.

Велика већина ових дипломатско-политичких и економских политика потпуно је легитимна у међународној арени и свака суверена држава слободна је да их спроводи; штавише, већина ових активности само су део слободно-тржишне утакмице у којој учествују руски привредни субјекти који уопште нису стратешко-политички усмеравани. У готово свим њима Русија и њене компаније теже да се представе као кредибилан партер балканским државама. Стављајући економску сферу међу приоритетне, Русија је током друге деценије 21. века подстицала своје компаније да улажу у подручје Балкана кога подједнако виде културно блиским и економски исплативим. Ипак, како они макар мало мењају општу климу и односе које је до јуче красила (мање више силом и притисцима) наметнута западна хегемонија, они се од истог тог Запада третирају као тобоже „малигни“ уз често преувеличавање њиховог обима и домета.

12) Соколова Полина, Зборник радова „Русија и западни Балкан“, скрипта, Сарајево, 2010, стр. 27.

Енергетика је главно средство руске геоекономије којом она жели да увећа своје присуство у бројним регионима света. Осим економске добити, енергенти су се показали као једно од веома употребљивих дипломатских средстава за стварање стратешких партнерстава у савременим међународним односима. „Турски ток“ представља симетрични израз руске геоенергетске стратегије са циљем да одмени „Јужни ток“ чија је планирана изградња била обустављена због опструкција ЕУ (односно њених балканских чланица) а под снажним притиском САД.¹³ Наиме, Русија је почетком двехиљадитих година испод Црног мора већ изградила гасовод „Плави ток“ до Турске. На овај начин Русија је енергетски «везала» за себе свог старог историјског ривала и делом предупредила намере да се он искористи да и у будућности игра по руске интересе опаснију улогу у постсовјетским туркофоним републикама... Изградња „Турског тока“ испод Црног мора до турских територијалних вода треба да трајно запечати све могућности турског учешћа у енергетским плановима атлантиста, као и да отвори простор да се из њега издвоји енергетски крак који би, пролазећи кроз Балкан, надомести готово све оно што је пружао пројект „Јужни ток“: да створи стабилнију енергетску ситуацију у региону и тако појача руски утицај, те да се, преко Балкана, са југоистока допре до Мађарске и средњеевропског тржишта и на тај начин реализује један важан део ширег геоенергетског и геостратешког плана.»¹⁴ Рута овог гасовода гради се испод Црног Мора до турских територијалних вода, па одатле копненим делом Турске до Љуљ Бургаса, одакле би се један његов крак одвојио и кретао преко Бугарске и Србије, све до Мађарске.

Поред гасовода, руске компаније улажу на простору Балкана и у читав низ других, мање амбициозних пројеката везаних за производњу енергије пре свега у БиХ; Бугарској, Румунији и Србији где руске компаније поседују (негде мањински, а негде већински) удео у власништву тамошње

13) Изговор за опструкцију је био пронађен у условљавању „Гаспрома“ од стране Брисела и Софије ретроактивним прихватањем тз. „Трећег енергетског пакета ЕУ“ који обавезује раздвајање оператора транспорта гаса од произвођача/снабдевача гасом, што није било у конкретном руском случају.

14) Гајић Александар, „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја“, *Политика националне безбедности* 2/2018, ИПС, Београд, 2018, стр. 21-22.

електропривреде, нуклеарних електрана, бушотина, рафинерија, складишта енергената, као и ланаца бензинских пумпи. Западни аналитичари неретко сматрају да руски пословни субјекти користе куповине акција у компанијама у региону не само да би даље, „испод радара“, инвестирали у разне економске пројекте, већ и како би помогли да се повећа руска „мека моћ“ то јест културно-политички утицај на земље у региону. Тако се, као сликовити пример, често узимају руска улагања у Републику Српску, српски ентитет унутар БиХ, пре свега оне олигарха Рашида Сардарова који је од 2011. наводно инвестирао 800 милиона евра преко својих кипарских „офшор“ компанија у пет компанија за енергетику у Р. Српској; на исти начин се гледа и на највеће улагање руске компаније „Зарубежнефт“ у рафинерију нафте у Модричи која се сматра највећом руском инвестицијом у БиХ.

Русија је присутна у региону Балкана и финансијским инвестицијама мањег обима у Републици Српској, а већим у Хрватској. Руски банкарски гигант „Сбербанк“ (након куповине „Фолксбанке интернационал“, када је он стекао присуство у Средњој и Југоисточној Европи, пре свега у Чешкој, Мађарској, Словачкој, Словенији, Хрватској и Босни) све је присутнији на банкарском тржишту Балкана где израста у једног од највећих кредитора у региону. „Сбербанк Европа“ је давао позајмице највећој приватној компанији у региону, хрватском „Агрокору“. Када је „Агрокор“ фактички банкротирао, склопљен је споразум о реструктурирању дуга по коме су „Сбербанк“ и руска државна банка „ВТТ Банка“ стекли директно управљање над неколицином „Агрокорових“ филијала. Тиме је отворен пут за ширење руског економског утицаја у низу привредних грана, од пољопривреде до угоститељства, у које је пословно већ дуго био инволвиран „Агрокор“. Руске компаније, такође, имају значајне инвестиције у непокретности и туризам у неколико балканских држава, пре свега у Црној Гори и Бугарској. Постоје процене да је 40% објеката на јадранској обали у власништву Руса, као и око трећине свих страних компанија које послују у Црној Гори. Слично је и у Бугарској где, према неким проценама, преко 400 хиљада руских грађана има некретнине у приморским местима.

Србија и Македонија су типични примери стварног, доста ограниченог домета руског утицаја. Све до 2015. Русија није играла никакву активну улогу у македонској политици: тек након доношења «Тиранске платформе» која је водила ка формирању коалиције албанских странака и странке Зорана Заева са јасном про-НАТО агендом и перспективом конфедерализације земље (коју је гурала америчка политика), Русија се стидљиво и неуспешно покушала усмерити да оствари контакте са ВМРО, одлазећом странком са власти, и то у току свенародних протеста уперених против крајње сумњивих прозападних усмеравања македонске политике на уштрб државне суверености. У својој подршци протестима, Русија се показала неефикасна.

У вези са црквеним расколом између Српске православне цркве и тзк. Македонске православне цркве, Руска православна црква се појављује као посредник за превазилажење овог вишедеценијског спора. Ставови РПЦ су веома блиски СПЦ. Са друге стране, руски утицај у економији је изразито мали а инвестиције у македонску привреду су на симболичном нивоу, изузев у сектору енергетике (нафта) и фармацеутске индустрије. Македонија спада у земље на које Русија има минимални утицај, будући да између њих нема поручбина оружја нити споразума о војној и обавештајној сарадњи; у свим овим сегментима сарадње, Македонија је усмерена ка САД и Турској. Такође, Русија не финансира никакве активности који утичу на формирање јавног мњења у Македонији, поготово не улаже у тамошњи цивилни сектор. Не постоје ни огранци руских медијских кућа, банака нити енергетских гиганата у Македонији; сав информациони утицај руских медија у Македонију долази посредно, из околних земаља.

Србија се, са друге стране, пословично сматра централном земљом Балканског полуострва са којом Руска Федерација има најснажнију, вишедимензионалну стратешку сарадњу у политичком, економском и безбедносном смислу. Међутим, иако сви ови видови сарадње постоје, њихов домет је такође ограничен. Нема сумње да Русија користи своју позицију у СБ УН да чврсто подржава Републику Србији у вези са проблемом са КиМ, њеном јужном покрајином окупираном од међународних снага након НАТО агресије 1999. на којој су

етнички Албанци 2008. године самопрогласили независност. Несумњиво је и да Русија подржава војну неутралност Србије (али се не противи њеном приступању ЕУ) и нуди јој повољне аранжмане везане за куповину оружја и војне опреме. Русија је главни енергетски партнер Србије и близак трговински партнер будући на статус најповлашћеније нације коју Србија има већ више деценија при приступу руским тржиштима. Такође, опште су познате блиске културно-историјске везе две земље засноване на словенском наслеђу, историјском савезништву и православној вери које се брижљиво гаје. Сви ови нивои веза из руске перспективе представљају основу за сарадњу у којој Русија жели да оствари своје интересе и унапреди их на обострану корист. Свакако, Русија овде види простор да спречи оне процесе и утицаје које сматра лошим и погубним и за себе и Србију, тј. њихове међусобне везе, као што су притисци за напуштање војне неутралности и приступање Србије НАТО пакту у коме види главну стратешку опасност по свој интегритет и безбедност. Но, за разлику од западних партнера који Србију излажу читавом низу притисака без нуђења за узврат јасних и конкретних добити за Србију, Русија гаји супротан приступ: давања конкретних политичких, економских и безбедносних добити у циљу подршке Србији у истрајавању на оним становиштима који су у складу са интересима које Србија препознаје као своје и виталне. Србија, изложена притисцима са друге стране, често није у стању да прихвати све руске понуде (нпр. изградњу «Хуманитарног центра» у Нишу) како би избегла конфронтације са западним силама. Због тога обим сарадње са Русијом у пракси у многим сферама остаје ограничен.

Србија је, додуше, продала своју нафтну компанију НИС (и то у већинском уделу) руском «Гаспрому» будући да она зависи од увоза руске нафте и гаса те да стога са одобравањем гледа на изградњу гасних коридора који ће побољшати и српску енергетску безбедност. Мимо тога и једног броја инвестиција и путну инфраструктуру, остали крупни привредни подухвати већ дужи низ година су веома упитни, и развијају се по принципу: корак напред-корак назад. Руски привредни субјекти константно теже да постану присутни на српском простору – „пре свега да постигну то да буду третирани као равноправни

партнери у српској привредној утакмици, затим да одрже зарад њихових интереса потребан утицај на политички врх Србије везано за неке од важних видова међудржавне политичке сарадње, као и да сачувају - па и да поправе - понешто од присуства у традиционалној културној сарадњи. Све то се своди на нешто израженије присуство Руса у енергетском сектору, у дипломатској сарадњи (укључујући посете државних парламентарних, привредних и експертских делегација), те, тек од недавно, пословање руских банака на српском финансијском тржишту на коме у периоду после 5. октобра 2000. године дуго нису имали никакав приступ. У медијској и невладиној сфери те сфери озбиљног утицаја на домаће привреднике и овдашњи финансијски капитал, руски утицај је крајње рудиментаран, а неретко и осујећен, „сасечен у корену“ од стране евроатлантиста и њихових домаћих заговорника...Тек од недавно, на српском медијском подручју почиње да ради неколико озбиљнијих писаних медија (односно, да сарађују са домаћим писаним медијима) те представништва већих руских медијских кућа. Но, у „атлантизованим“ српским медијима (посебно оним електронским) они су и даље на самој маргини и представљају инцидентну, готово поткултурну појаву.»¹⁵

У Албанији не постоји никакав озбиљнији утицај Русије на тамошње политичке токове, а међудржавна сарадња је минимална (за разлику од пре 10 година када није ни постојала). Економски односи и енергетска сарадња су крајње скромни. Ова држава је у политичко-безбедносној и привредној сфери потпуности покривена утицајима САД и Турске. Штавише, Русија се у Албанији посматра крајње негативно, као историјски заштитник православних Словена са којима Албанци ван Албаније имају нерашчишћене територијалне размирице. Стога се руске намере да се односи са Албанијом врате у оквире који су постојали у периоду између 1948. и 1961. чине нереалним, јер Русија нема албанској страни да озбиљно понуди што јој њени главни савезници до сада већ нису, и то у већем обиму, већ обезбедили или понудили.

Односи Руске Федерације и Босне и Херцеговине тичу се пре свега једног од два њена ентитета, Републике Српске,

15) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 9-10.

са којим се значајније развијају мултидимензионални односи (у неким сегментима чак више него у Србији), док су са другим бошњачко-хрватским ентитетом, Федерацијом БиХ, билатерални односи много скромнији. Као и у Србији, између Републике Српске и Русије јачају привредни, политички и културни односи. Руски стручњаци чак врше сталне обуке полицијских формација у Р. Српској, а бројне су и оптужбе (и са Запада и из другог ентитета у БиХ) да се тамо врше обуке паравојних формација. Русија помаже Републици Српској у изради појединих законских нацрта (нпр. при изради Закона о невладиним организацијама), политички се подржавају позиције Р. Српске улагањем вета на све одлуке које против ње доноси «Савет за имплементацију мира» (РС), као и на одлуке унутар самих УН који означавају Србе и БиХ одговорним за наводни геноцид извршен током грађанског рата крајем 20. века. Такође, Русија подржава становишта Р. Српске којим се блокира улазак БиХ у НАТО. Привредна сарадња између Русије и Р. Српске је у успону, посебно у сектору енергетике кроз директна руска улагања у куповину тамошњих нафтних постројења (Модрича). Закључени су и билатерални споразуми о директном буџетском донирању Републике Српске од стране Руске Федерације, али они до сада нису реализовани.¹⁶

Односи са Хрватском развијају се само у економској сфери, док су у политичкој сфери на доста ниским гранама. Ово се тумачи како проукрајинским ставом Хрватске, тако и просрпским ставом Русије, али и јасним НАТО опредељењем Хрватске као чланице ЕУ. Привредно најзначајнија улагања су већ поменути кредити «Сбербанке» у «Агрокор» и делимично предузимање њених подизвођача и филијала од стране Руса. Као главни пословни партнер мађарске енергетске компаније МОЛ, «Газпром» има важну улогу и у активностима хрватске владе око враћања већинског власништва над хрватском главном компанијом у области енергетике, ИНА-ом. Осим тога, руске компаније су уложиле око 400 милиона евра у Хрватску, највише у банкарском сектору. Билатерална трговина је такође у благом успону: Хрватска извози робе у вредности од око 190 милиона долара, а увози робу из Русије која вреди нешто преко

16) „The Influence of external actor in the Western Balkan“, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin, 2018, стр. 14-17. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=194afc48-b3be-e3bc-d1da-02771a223f73&groupId=252038 приступљено 05.06.2019.

300 милиона долара (углавном петролејске продукте). Иако се Хрватска као чланица ЕУ придружила санкцијама против Руске Федерација поводом конфликта у Украјини, Хрватска показује интересовање за продубљење заједничке привредне сарадње: постигнута је сагласност око изградње топлана и хидроелектрана у Хрватској са руским инвеститорима, а постоје планови у унапређењу трговине пољопривредним производима (који су, за сада, стопирани руским контрамерама на уведене санкције ЕУ, због чега Хрватска има знатну непосредну штету).¹⁷

Што се тиче Црне Горе, она је, као историјски блиска земља Русији, од времена стицања самосталности 2006. године имала значајне директне инвестиције из Русије у некретнине, тј. у туризам. Своју тешку индустрију и енергетику најмања земља на Балкану највише отворила је турским инвестицијама, поготово након повлачења руског капитала из учешћа у власништву алуминијумског комбината у Подгорици. У политичком смислу (и поред јасног проруског и анти-НАТО опредељења већине њеног становништва), режим у Подгорици је усмерен искључиво ка геополитичким интересима западних атлантиста, па је на тај начин ова земља „угурана“ у НАТО пакт мимо референдумског изјашњавања грађана. Руске безбедносне службе се неосновано криве за покушаје дестабилизације Црне Горе и припремање пуча против челника тамошњег режима, а монтирани судски процеси и медијска харанга све очигледније су антируски и антисрпски усмерени по једноставном принципу: свака критика режима сматра се као доказ деловања „малигног руског утицаја“ који је, истовремено, и главни основ за репресију и (што је још важније) - за потпуну амнестију свих режимских потеза.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У оквиру своје нове спољнополитичке стратегије примерене трансформацији савремених међународних односа у мултицентричном правцу, руска спољна политика сагледава Балкан као значајни простор својих ширих геостратешких интереса. Није нимало чудно зашто је то тако: захваљујући

17) Исто, стр. 21-25.

вековним културним, верским и политичким везама те сродностима, Балкан представља део европског простора који је културно-цивилизацијски најближи Русији. Ове везе су толико дубоке да често иду мимо официјелних политика коју Русија одржава са балканским државама. Због тога се у њима често може видети и оно чега, у ствари, нема: њиховог стратешко-политичког усмеравања и координисања зарад остварења неких дубљих геополитичких циљева.

Са свеопштим јачањем Русије у економском, политичком и културном смислу од почетка 21. века, природно је да су ојачале и везе са регионима са којима она има вишевековне јаке и дубоке везе, поготово ако су, услед неприлика које представљају историјски преседан, те везе биле пресечене или нагло ослабиле, као што је био случај са Балканом после 1990. године. Користећи пре свега своју нараслу економску моћ, Русија се у слободно-тржишној утакмици вратила на просторе које познаје и осећа их себи блиским. Ово је постепено довело да њеног растућег присуства у енергетском сектору, банкарству, директним инвестицијама и трговини те повукло интензивирање дипломатских, културних па и безбедносних веза са државама Балкана, а услед економске и безбедносне нестабилности овог региона за чије решавање Русија има своје интересе, као уосталом и све друге снажније државе у савременој међународној заједници.

Проблем је што западне силе остварење свих ових интереса перципирају као искључиво непријатељску делатност која подрива њихове регионалне позиције. Са друге стране, ширење НАТО-а и западно «новохладноратовско» понашање према Русији провозира руске одбрамбене реакције у виду жеље да се заштити од могућих претњи. Због тога Русија прибегава сходним контрастратегијама и гледа да искористи сва расположива средства на свим просторима који јој омогућавају такво деловање. Балкан својом геополитичком позицијом и културолошком ситуацијом, као и чињеницом да су западне силе на њему (привремено и углавном силом) успоставиле један проблематичан однос снага који оставља бројна незадовољства и ствара нове кризе, представља погодан, веома плодан простор за контрапозиционирање и деловање сила попут Русије. И као што је целокупна стратегија обновљене Русије заправо

реакција на претње које ширење једног агресивног савеза са простора Римланда ка «срцу копна» (па се у том смислу морају гледати намере Русије да сабере своје снаге и одбрани себе и своју интересну сферу кроз раздвајање сила које се придружују опкољавању Русије, веже их за себе и створи читав низ савезништава на ободу евроазијског копна), тако се и њена усмереност ка Балкану мора сагледавати као један побочни одраз ових настојања. Сматрати, како то на Западу експерти пречесто чине, да Русија гледа Балкан као главно место на коме она жели да се супротстави Западу (тј. ЕУ и НАТО-у) тако што ће закочити и преокренути целокупни евро-интеграцијски пројект, нетачно је и претерано. Јасно да Русија нерадо гледа на приступања балканских држава НАТО-у као претећој војној алијанси и да стога свесрдно подржава њихову неутралност (ако јој оне саме теже), јер оне тако остају у «пријатељској зони» уместо противничкој. Очигледно је да и Русија има своје јасне, принципијелне ставове у вези са кризама на Балкану (најважнија је она на КиМ) које сагледава и кроз призму својих интереса. Но, то не значи да она користи кризе за даљу дестабилизацију региона, пошто су све ове кризе настале и добиле своје димензије управо кроз инволвирање западних сила са циљем остварења њихових геостратешких интереса у региону. Но, западњаци прилике на Балкану мере двоструким аршинима: када створе кризе да би кроз њихов менаџмент оствариле своје интересе - онда то сматрају стабилизацијом простора, а када се други противе таквом инволвирању и манипулисању кризама, онда то називају – дестабилизацијом.

У том смислу и све квалификације о интензивирању дипломатске и обавештајне активности те коришћења руске „меке моћи“ под параванима економско-финансијских и енергетских аранжмана треба посматрати као претеране. За атлантисте, све осим непостојања било каквог, па и најбезазленијег, спонтаног присуства Русије и њихових пословних (па и културних) субјеката - сматра се претњом и „малигним утицајем“. А ови утицаји, изузев планова о изградњи енергетских коридора (код којих се може уочити у подтексту легитимни геостратешки интерес), у највећој мери спадају у категорију спонтаног, нестратешког деловања. Но, параноична визија коју пројектују алтантисти и њихови

вазални регионални играчи уплашени за очување својих интереса услед могућности постепене промене status quo-а и даље слика Русију као неког ко систематски квари „регионалну идилу“ у намери да створи стратешку противтежу Западу.

Стварност је, наравно, знатно другачија: од 2014. године, након ескалације грађанског рата која је отпочет у Украјини а потом и санкција које су земље Запада увеле Руској федерацији, «не само да су успорени већ и у извесној мери доведени у питање и евроазијски пројекат и целокупна руска, фазно усмерена геоекономска стратегија ка ободима копна – пре свега она окренута на запад, према Европи, то јест ЕУ, укључујући ту и у њу „неинтегрисане“ делове Балкана. Овакво изуђено стање приморало је Русију да своје амбиције о савезништву окрене од Европе на друге делове евроазијског Римланда – ка Кини, Индији, Ирану, па и Турској, те да делимично успори динамику евроазијских интеграција у самом „Хартланду“, пре свега веома тактички се односећи према тамошњој кључној централноазијској земљи – Узбекистану. Руско тражење и савезника и савезништава на ободу евроазијског копна надаље отвара бројна питања интересних перспектива ових других, потенцијално савезничких „евроазијстава“ са оријенталног Римланда, као питање везано за степен спремности Русије да им, у извесној мери и на извесне начине, прави уступке.»¹⁸

У овим приликама, Балкан се од стране Русије посматра као регион који нема приоритет и где је спољно-политичко и економско деловање добродошло у само ограниченом обиму, онолико колико се унапређују односи са државама са којима још увек постоје добри односи и перспективе, али због којих се не улази у дубље конфронтације са Западом јер за тако нешто Русија за сада нема ни довољно интереса ни снаге. Већина руске позорности и снаге окренута је ка постсовјетском простору и украјинској кризи, без чијег превладавања нема изгледа за заокруживање руске интересне сфере нити озбиљнијег геостратешког деловања ка западном, европском делу Римланда. У оваквим приликама, добродошла су јачања појединих привредних, културних и политичких веза са државама које имају по Русију повољне позиције (пре свега

18) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 12.

у односу на приступање НАТО-у и санкције уведене Русији). Русија прагматично користи своју међународну позицију (у првом реду ону у СБ УН) да узвратно одржи постојеће везе и одбрани интересе ових држава како се стање у региону не би додатно погоршало по руске интересе, али не пуно више од тога. Покушај промене односа снага у региону стварањем контратеже кроз свеобухватну интензификацију руског деловања до даљњег не долази у обзир.

Оваквим крајње обазривим и «дозираним» деловањем, Русија жели да одржи «на површини» поуздане сараднике који ће јој, узвратно, пружати дипломатску подршку на кључним међународним форумима. Она стога нема намеру да спречава балканске земље у њиховом приступању ЕУ нити да се томе противи (поготово због тога што је процес проширења ЕУ сам дуготрајно закочен због «замора проширења» који је наступио унутар саме Уније), за разлику од противљењу евроинтеграција Украјине или кавкаских држава које Русија види као директну претњу у свом «блиском суседству».

Повика на Русију због њеног (непостојећег или преувеличаног) утицаја на простору Балкана њој чак добро дође и да одвуче западни позор са много проблематичних простора, тамо где је Русија много дубље и директније инволвирана: на пример - у Јужној Осетији, у отцепљеним републикама у Донбасу или на деловањима везаним за сузбијање последица «обојене револуције» у Јерменији. Фаму о руском утицају неретко употребљавају и поједине балканске државе за своје интересе. Оне користе своје местимично интензивирање односа са Русијом (ткз. «играње на руску карту») као преговарачку тактику како би, заузврат, што више за себе извукле од Запада, пре свега од ЕУ, који на сваку руску акцију одговара против-мерама а на руске понуде својим понудама. Оне балканске државе које су Русији суштински ненаклоњене користе дискурс о «руској претњи» како би у недоглед прибављали подршку Запада за одржавање сопствених ауторитараца на власти и «прогледавање кроз прсте» за њихова регионална, углавном криминогена мешетарења. Све у свему, сви имају неки интерес да се преувеличава обим и домет руског утицаја на Балкану. Шта ће се, међутим, догодити ако се тај утицај заиста интензивира и Русија почне да, у по себе повољнијим

приликама, снажније реализује своје геополитичке планове на Балкану – још увек остаје велика непознаница.

ЛИТЕРАТУРА

Aron Leon, „The Putin Doctrine“, *Foreign Affairs*, Council of Foreign Affairs, New York, March 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139049/leon-aron/the-putin-doctrine>

Гајић Александар, „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја“, *Политика националне безбедности*, 2/2018, ИПС, Београд, 2018.

Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, Зборник *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Степић М., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013.

Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса – посебно издање 3/2015*, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015.

Lederer Ivo, *Russian Foreign Policy – Essays in Historical Perspective*, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

Mike Pence, in Montenegro, „Assures Balkan of US’s support“, *New York Times*, 08.02.2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/europe/pence-montenegro-markovic-nato.html>

Поповић Василиј, *Источно питање*, Геца Кон, Београд, 1928.

Радун Бранко, „Русија и Балкан преко Београда“, Фонд стратешке културе, 24.04.2012, <http://srb.fondsk.ru/news/2012/04/24/russia-i-balkan-preko-beograda.html>

Соколова Полина, Зборник радова *Русија и западни Балкан*, скрипта, Сарајево, 2010.

Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес*, 1-2/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Степић Миломир, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.

The Influence of external actor in the Western Balkan, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin, 2018, . https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=194afc48-b3be-e3bc-d1da-02771a223f73&groupId=252038

*Aleksandar Saša Gajić***RUSSIAN FOREIGN POLICY AND ITS GEOPOLITICAL INTERESTS IN THE BALKANS****Resume**

For Russia, Balkan represents a region of great historical and cultural-religious significance, so the Russian media and public diplomacy see relations with it as very close and significant. The Paper observes Russia's foreign policy and scope of its influence as well as its geopolitical interests in the Balkans. The first part of the Paper deals with the classic geopolitical position of the Balkans from the perspective of Russia's foreign policy and gives a brief historical overview of the Russian influence in the Balkans since the times of solving the "Eastern Question", through the epoch of World Wars and the Cold War up to the post-Cold War period. Then the real scope of Russian foreign policy in contemporary conditions in the Balkans is being analyzed. Recognizing its considerable limitations, the final part of the Paper gives an explanation of what geopolitical circumstances are causing it as well as why Russia's influence (often called "malignant") is exaggerated in the Balkans.

Keywords: *Russia, foreign policy, Balkans, Eurasia, geopolitics, regional security, geoeconomics*

* Овај рад је примљен 4. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Бранко П. Крга*

*Институт за стратешка истраживања Факултета за
дипломатију и безбедност*

БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА И РУСИЈА

Сажетак

Предмет анализе овог рада јесте сагледавање битних чинилаца безбедности Балкана и деловања Руске Федерације (у даљем тексту: Русија) у том контексту, са посебним освртом на позицију Републике Србије. У току израде овог текста примењиване су стандардне методе, као што су анализа, синтеза, историјски метод, метода анализе садржаја, а у одређеном смислу и моделовање, односно, трагање за начином да се избегну проблеми са којима се Балкан суочавао током протеклих деценија. Истраживање је показало да је ова тема неопходна барем из три разлога. Прво, на Балкану се повећава број ванрегионалних фактора који имају утицај на многе процесе, па и на безбедност. Друго, безбедност Балкана и даље је нестабилна и готово ни један проблем због којих су избијали оружани сукоби 1990-тих година, није до краја разрешен. Треће, не престају да се испољавају различити облици изазова, ризика и претњи по одбрану и безбедност Републике Србије. Из наведених разлога сасвим је оправдано да предмет истраживања буде и тема: „Безбедност Балкана и Русија“, са посебним освртом на положај и безбедност Републике Србије. У оквиру ове теме разматраће се следеће целине: (1) Балкан: „буре барута“ или зона мира; (2) Утицај ванрегионалних фактора на безбедност Балкана и позиција Републике Србије; (3) Безбедност Балкана и Русија.

Кључне речи: Балкан, Русија, САД, ЕУ, Кина, Турска, безбедност, Србија

* Контакт: branko.krga@fdb.edu.rs

БАЛКАН: „БУРЕ БАРУТА“ ИЛИ ЗОНА МИРА

Више деценија уназад на балканском простору, али и шире у светској јавности, постоји дилема: да ли Балкан и даље представља „буре барута“, или може да постане зона мира. Ова дилема лакше ће се сагледати ако се прикажу следећи елементи: географско, геополитичко и геостратегијско одређење Балкана.

Географско одређење Балкана, како истиче Славољуб Шушић, показује да је добио назив „по аналогији са називима Пиринејског и Апенинског полуострва, која су названа према доминирајућим планинским масивима. Наиме, описујући почетком XIX века балкански простор, немачки географ Јохан Цојне закључио је да на њему доминира гребен Старе планине, коју су Турци називали Балкан, што на њиховом језику значи планина. Када је та нетачност уочена, назив Балканско полуострво је био већ одомаћен. Балкански простор је географски простор на југоистоку Европе, преко кога воде путеви из централне и западне Европе према богатим извориштима нафте на Блиском истоку, према Африци, Индији, Далеком истоку и осталим деловима света... На Балкану се налази мрежа путева који долазе са севера Европе, а затим се рачвају на три главна правца: према Трсту, Солуну и Истамбулу. Преко Балкана тече Дунав, највећа европска река (после Волге), која спаја средњу Европу са Црним морем и, пловним путевима дугим преко 2350 километара повезује Немачку, Аустрију и Украјину. Јужни и западни део Балканског полуострва заплъскују воде Средоземног мора, па је Балкан и део Средоземља.“¹

У вези са географским положајем Балкана, Станко Нишић истиче: „Простор Балкана на северу омеђен је линијом Ријечки залив (Тршћански) – Випава – река Крка – Дунав, а са запада, југа и истока окружен је Јадранским, Јонским, Средоземним, Егејским и Црним морем. Ужи простор Балкана захвата површину од 520.000 квадратних километара и има око 50 милиона становника различитог етничког порекла и религије. Шири простор Балкана обухвата целу Румунију, претходну Југославију и европски део Турске, те се простире на 1.545.241 квадратни километар, са више од 140 милиона

1) Славољуб Шушић, *Геополитички кошмар Балкана*, ВИЗ, Београд, 2004, стр. 27. и 28.

становника. Балкан заузима 6% европског копна. Северна граница (по Цвијићу), између Трста и Варне, дуга је 1300 км, ја јужна, између Валоне и Истамбула, 800 км. Од Апенинског полуострва удаљен је 200 км (линијом Бари – Херцег Нови), а од северне Африке 350 км.²

Када је реч о географском одређењу Балкана, незаобилазно је име и дело Јована Цвијића, који у свом делу посвећеном Балкану објашњава: „Узимајући у обзир антропогеографске и географске утицаје могу се класификовати географске особине балканског блока у две групе: једно су географске особине спајања и прожимања, друго су особине изоловања и одвајања.“³

Разматрајући *геополитичко одређење Балкана*, Славољуб Шушић наглашава: „Балканско полуострво, као мост између три континента, има изузетно значајан геополитички положај који се одликује додирима и прожимањима различитих цивилизација,⁴ религија, култура, политичких и идеолошких одређења и војностратегијских интереса локалног, регионалног и глобалног домашаја. Измешаност народа и вера и њихова вечита борба за што веће територије и несагласје око међудржавних територијалних разграничења, у дугој историји балканских односа, били су најчешће узрок међусобних спорова, па и оружаних сукоба, што погодује уплитању спољних сила, и са Истока и са Запада, у ‘балканске послове’, према познатој макијавелистичкој максими ‘подели па владај.’“⁵

Познате су и бројне историјске поделе на простору Балкана: подела Римског царства, подела хришћанства 1054. године, подела на Јалти (Југославија и Мађарска 50:50%, у Румунији 90%, а у Бугарској 75% у корист СССР-а, у Грчкој 90% у корист В. Британије), поделе у време Хладног рата итд.

2) Станко Нишић, *Глобална сила и безбедност Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд 2002, стр. 21.

3) Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, САНУ, Београд, 1987, стр. 25.

4) О сукобу цивилизација, може се видети детаљније: Самјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000. У том делу аутор тврди да ће будућа природа сукоба међу државама бити заснована, не на идеолошким разликама, већ на припадности одређеној култури, вери и нацији, односно, цивилизацији.

5) Славољуб Шушић, исто, стр. 5.

Истовремено, јављале су се и идеје о разним савезима (Балкански савез итд), али без већег успеха.

Геостратегијски положај Балкана, представља једну од најважнијих његових одредница. Наиме, познато је кроз историју, а то карактерише и савремено доба, да су се на балканском простору често одвијали оружани сукоби различитих држава и коалиција, подстакнути унутрашњим, али још више ванрегионалним факторима.

На геостратегијски положај и значај Балканског полуострва посебно утичу природни објекти на његовим рубним подручјима, стратегијски правци, утицај нових технологија, као и новонастала ситуација у погледу сврставања земаља Балкана и присуства страних оружаних снага на овом простору. У природне објекте на рубним подручјима Балкана спадају: „Панонска низија, Доње подунавље, такозвани турски мореузи (Босфор и Дарданели), Егејска острва и Отранска врата.“⁶ Преко простора Балкана воде следећи стратегијски правци: „ломбардијско – панонски, јадранско – панонски и албанско – бугарски, као и црноморско – егејски.“⁷

Све значајније присуство најновијих технологија у оружаним снагама, утиче на извесну релативизацију простора, пре свега његовог копненог дела. У најновијим ратовима (СРЈ, Сирија и др.) борбена дејства су извођена са удаљености од неколико хиљада километара. Међутим, и даље се у значајној мери испољавају традиционални интереси за простор као такав.

Новине у геостратегијском положају Балкана представљају два елемента: прво, блоковско сврставање већине земаља овог простора; и друго, присуство ванрегионалних оружаних снага у појединим балканским земљама.

Све земље Балкана, изузев Србије и Босне и Херцеговине (због противљења Републике Српске), постале су или ће ускоро постати (Северна Македонија) део НАТО. То у значајној мери опредељује геостратегијски положај Балкана, са вишеструким безбедносним изазовима за Србију, која се определила за војну неутралност, или боље речено, за војно несврставање.

6) Детаљније: Славољуб Шушић, исто, стр. 35. и 36.

7) Детаљније: Славољуб Шушић, исто, стр. 36-38.

Као последица оружаних сукоба у бившој Југославији и заоштравања односа са Русијом, последњих година дошло је до размештаја додатних ванрегионалних оружаних снага на простору Србије (Косово и Метохија), затим, у Босни и Херцеговини, Македонији и Румунији.⁸ Поред класичне заинтересованости да присуство на овом простору, на сцени су и интереси да се онемогући да то исто учине супарничке земље.

УТИЦАЈ ВАНРЕГИОНАЛНИХ ФАКТОРА НА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА И ПОЗИЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

На безбедност Балкана вековима, поред унутрашњих, утичу и бројни страни фактори, од којих већина има ванрегионални карактер. У новијој историји, ти утицаји могли би се поделити на три периода. Први период, који условно обухвата другу половину 19. и прве деценије 20. века, на овај простор су одлучујуће утицале Аустро-Угарска и Отоманска империја. Други период, који условно обухвата већи део 20. века, по јачању властите снаге или престанка ангажовања на неким другим просторима, овде су свој утицај испољавале Русија (касније СССР), затим САД, В. Британија и Немачка. Трећи период је актуелно време, у коме стицајем различитих околности, свој утицај испољава највише страних вектора. То су: трансатлански вектор (САД); западноевропски вектор (ЕУ); источни вектор (Русија); југоисточни вектор (Турска); и далекоисточни вектор (Кина).

Трансатлантски вектор подразумева утицај САД на простору Балкана. Тај утицај је био очигледан и доминантан посебно последњих деценија 20. века, када су САД биле светски хегемон број 1. Последњих година, због промена на глобалном плану, тај утицај није више апсолутан, али је и даље веома снажан.⁹ САД су биле носилац агресије на СРЈ

8) Интересантно је да је Румунија у време постојања Варшавског уговора (ВУ), као чланица тог блока, била једна од носилаца борбе против блоковске поделе света, да би се убрзо после распада ВУ оријентисала према том савезу, постала његов члан и примила делове америчких оружаних снага на своју територију.

9) Зоран Килибарда, *Основе геополитике*, Службени гласник, ФБ, Београд, 2008, стр. 55, цитира интересантну мисао Збигњева Бжежинског (*Амерички избор: глобална доминација*

1999. године и иницијатива за независност Косова. Ово је у значајној мери утицало на односе са нашом земљом. Међутим, имајући у виду традицију, тамо се школује и ради велики број грађана са ових простора, то је земља која и даље има веома велики утицај на светска збивања, па и на Балкан, и интерес је Србије да са њом има коректну сарадњу.

Западноевропски вектор подразумева утицај водећих земаља Западне Европе на Балкан. Тај утицај има дугу традицију, а од формирања Европске уније (ЕУ), то још више долази до изражаја. Земље ЕУ су имале различиту улогу у балканским кризама. Међутим, њихове мировне и друге иницијативе често нису биле ефикасне, што су користиле САД. С обзиром на географске, економске, културне и друге одреднице, Србија има наглашени интерес да са појединим земљама и ЕУ у целини, има коректну сарадњу, тим пре јер се определила за чланство у тој структури.

Источни вектор подразумева утицај Русије на простор Балкана. Тај утицај је кроз историју био различитог интензитета, размера и (не)успеха. С обзиром да се ради о највећој земљи на свету, војној супер-сили, огромних природних ресурса, са којом Србију везују духовне релације, постоји обострано позитивно расположење већине грађана, и има дугу традицију сарадње у различитим областима, интерес наше земље је да се коректни односи и даље развијају.

Југоисточни вектор подразумева утицај исламског света, а пре свега Турске на простор Балкана. Тај утицај је неспоран с обзиром на чињеницу да на Балкану живи знатан број становника исламске вероисповести. Турска и сама једним мањим делом географски припада Балкану, на овим просторима је владала неколико векова, а сада, као економски опорављена земља, има амбицију да свој утицај задржи. Србија има интерес да са Турском и другим земљама исламског света одржава коректну сарадњу.

Далекоисточни вектор подразумева утицај Кине на простору Балкана. Са убрзаним економским напретком, амбиције Кине за присуство у разним деловима света су се

или глобално вођство престанку доминације САД: „То ће се догодити вероватно касније него што многи желе, и раније него што Американци верују“.

прошириле, што се односи и на балкански простор. У последње време, поред сарадње са појединим земљама, појавили су се и пројекти „Један појас - један пут“ и „17+1“, који имају, пре свега економски карактер. С обзиром на дугу традицију добрих односа са Кином, интерес је Србије да се та сарадња настави, тим пре јер су неки нови аранжмани показали своју сврсисходност.

Као што се види, без обзира што поједини вектори у неким ситуацијама имају негативан утицај на безбедност и међународни положај наше земље, ипак би требало настојати да се са свима одржавају оптимално коректни односи, с тим што свакако треба имати у виду и историјска искуства из релација са појединим векторима и земљама. У том смислу, за Србију би било важно да чврсто седи на „својој столици“ и са ње сарађује са спољним факторима у складу са својим националним вредностима, интересима и циљевима. Чини се да таква политика, уколико се вешто и принципијелно води, има добре шансе да буде успешна.

Према томе, анализирајући положај Балкана, долази се до закључка да овај простор „никада није престао да буде важан за велике силе. Из тог ‘геополитичког магнетизма’ проистекао је специфичан склоп укрштених снопова интересних вектора – ‘балкански геополитички чвор’, истиче Миломир Степић“.¹⁰

По окончању дугог периода хладног рата и формалног ишчезавања блоковске поделе Старог континента, утицај ванрегионалних сила на Балкан није се смањило, чак напротив: “Уместо равнотеже страха од међусобног оружаног сукоба у Централној Европи, међу великим силама успоставља се равнотежа интереса, која се тестира управо на Балкану коме је почетком XX века, намењена улога експерименталног полигона.“¹¹

„Велике силе заснивају дугорочне државне, регионалне и глобалне стратегије на јасно дефинисаним концепцијама. Оне проистичу из историјских искустава, културно-цивилизацијских особености и геополитичког идентитета,

10) Миломир Степић, *Геополитика неоевроазијства - позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 13.

11) Славољуб Шушић, исто, стр. 6.

а остварују се стрпљиво, фазно и у складу са свеколиким интересима. Основни постулати националне и државне оријентације су углавном константни, а мењају се само ако се окончава једна стратегијска фаза и започиње друга, или када реализација замишљене концепције доживи катастрофалан пораз.”¹²

Променом односа снага у Европи и свету после хладног рата престаје интерес за очување балканске целовитости. „Користећи се југословенском кризом као изговором, у створени вакуум похрлили су ванбалкански фактори, заинтересовани за прераспodelу утицаја и контролу балканског простора. За разлику од његове идеолошке и стратегијске подељености у време хладног рата, кад су четири балканске земље биле чланице супарничких блокова, а две имале ванблоковски положај, сада се над Балкан надвија не мања опасност да буде подељен и међусобно супротстављен по верским и етничким линијама, са перспективом да се на те поделе надовежу нове силе заштитнице и други страни ближи или удаљени интереси.“¹³

С обзиром на чињеницу да су на простору Балкана остала нерешена многа кризна жаришта, пре свега Косово и Метохија,¹⁴ као и на традиционални геополитички интерес великих сила, да задрже остварени утицај и не дозволе другој сили то исто, очекивати је да се сучељавање ванрегионалних вектора на балканском простору настави и у наредном периоду. У том смислу посебну пажњу заслужује и улога Русије.

12) Миломир Степић, исто, стр. 11.

13) Владислав Јовановић, министар иностраних послова СР Југославије, излагање на научном скупу „Балкан после хладног рата“, *Међународна политика* бр. 1016-17 од 1. V до 1 VI 1993, стр 1-3.

14) О разним аспектима кризе на Косову и Метохији, може се видети у раду: Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ „Војска“, Београд, 2004; у зборнику радова: приредио Радослав Гађиновић, *Србија Отимање Косова и Метохије*, ИПС, Београд, 2012; у радовима: Миломир Степић: *Косово и Метохија – постмодерни геополитички експеримент*, ИПС, Београд, 2012; Живадин Јовановић, *1244 кључ мира у Европи*, Београдски форум за свет равноправних, Српска књижевна задруга, Београд, 2018; Весли, Кларк, *Модерно ратовање*, Самиздат Б-92, Београд, 2003; Бранко Крга, *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2017; Бранко Крга и Данијела Бјеља, *Интегрални приступ решавању косовскометохијске кризе, Дипломатија и безбедност*, број 1/2018, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, 2018. и др.

БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА И РУСИЈА

Без обзира што руски геополитички вектор на Балкану, у оквиру неоевроазијства или као самосталан пројекат, није до краја дефинисан, неоспорна је чињеница да опорављена Русија представља значајан фактор глобалне, европске, па и балканске безбедности.

Улога Русије на Балкану и утицај на безбедност тог простора, а посебно Србије, види се и из ставова многих политичара, научника и аналитичара.

Министар спољних послова Србије Ивица Дачић на скупу у САНУ је изнео: „Познато је да Србија и Русија имају вишевековне, чврсто утемељене и изразито пријатељске односе. Историја наших народа памти и више од тога. Она не заборавља давно развијене и духовно блиске везе, које су увек подразумевале спремност да једни другима помогнемо у временима кад је било најтеже“.¹⁵

Министар спољних послова Русије Сергеј Лавров оценио је да НАТО у погледу безбедности не би добио ништа уласком Србије у ту војну алијансу. Лавров је у интервјуу за руски „Комерсант“ рекао да НАТО није постигао ништа у области безбедности ни када је Црна Гора ушла у ту организацију, те да не би добио ништа ни када би јој се Србија и Северна Македонија прикључиле. „То значи да имају само један циљ, а то је да зауставе Русију и да то ураде на агресиван начин“, рекао је Лавров. У том интервјуу Лавров се кратко осврнуо и на питање Косова у контексту признавања Абхазије, Јужне Осетије и ситуације са Кримом, рекавши да „Русија никога не приморава ни на шта, за разлику од Запада, који је извршио притисак на многе земље како би се што пре признала независност јужне српске покрајине.“¹⁶

Руски амбасадор у Београду Александар Боцан-Харченко је изнео да „Србија јесте упориште Русије, једнако као што Русија јесте и остаће увек српско упориште. Али не можемо

15) Дневни лист *Политика*, 4.10.2019, стр. 7.

16) Поргал *Спутњик*, <https://rs.sputniknews.com/rusija/201909261120910821-lavrov-nato-ne-bi-dobio-nista-ulaskom-srbije-u-alijansu/> (26.9.2019)

рећи да је Србија једино упориште Русије, јер Русија развија односе са многима у Европи, као и у Азији“.¹⁷

У вези са решавањем безбедносних проблема на Балкану, руски амбасадор истиче: „Ми никада нисмо говорили да у региону који нас интересује, попут Балкана, не желимо да допустимо нечије присуство. С друге стране, често чујемо да треба ликвидирати руско ‘штетно присуство’. Када говоримо о КиМ, али и о БиХ, од највеће користи ће бити ако водећи међународни фактори – Русија, САД, ЕУ – буду говорили једним гласом, с обзиром на међународно право и принципе узајамног поштовања и сарадње“.¹⁸

О односу западних сила према улози Русије на Балкану, руски амбасадор у Београду наглашава: „Желе да Русија оде са Балкана и да све земље, међу којима је и Србија, уђу у НАТО. Шта мислите зашто су тако упорни да Србија уђе у НАТО? Зато што би улазак Србије у НАТО оправдао сва зверства која је НАТО овде починио“.¹⁹

Леонас Толваишис, професор из Јекатеринбурга, сумира промену руске политике према Балкану на следећи начин: „Симболички и суштински значај косовске кризе, а посебно усиљеног марша на Приштину, за Русију се временом показао још већи него што се чинило почетком 1999. године, а у званичном спољнополитичком наративу Руске Федерације на двадесетогодишњицу рата далеко превазилази оквире политике Русије у балканском региону. Косовска криза је утицала на односе Русије са западним светом више него било који други догађај 1990-тих година. У преовлађујућем наративу, Косово је означило почетак одбројавања нове ере у руској спољној политици и представља симболичку вододелницу која одваја период 1990-тих година од ере растућег такмичења између Русије и Запада. Судбина Југославије се пројектује на судбину коју је НАТО алијанса евентуално наменила самој Русији (распад и губитак субјективитета), а бомбардовање из 1999. године оличава незајажљивост амбиција НАТО-а. Напад на СРЈ се надовезао на разочарење тржишним реформама услед кризе августа 1998. године, док је косовска криза открила

17) Дневни лист *Политика* од 15.9.2019, стр. 7.

18) Исто, стр. 7.

19) Исто, стр. 7.

њену спољнополитичку немоћ. Слабост Русије 1999. године, а посебно Черномирдинова мисија, сагледава се као једна од најцрнијих страна спољне политике 1990-тих година. Марш на Приштину је имао ефекат изненађења, шока за све оне који су отписали Русију као водећег актера светске политике. НАТО агресија је подстакла Русију да превреднује схватање државности и међународног поретка у правцу реалполитичке парадигме, где се државе надмећу у хаотичном, анархичном окружењу. Двојни стандарди и анархија су у преовлађујућем наративу представљени као наслеђе НАТО агресије на Балкану. Насупрот томе, заштита међународног права, УН као темеља правичног међународног поретка у Русији се посматра као репутациони ресурс од примарног значаја.²⁰

Колика је и каква геополитичка важност балканског простора, да се закључити из чињенице да су се НАТО и ЕУ свесрдно укључиле у процес решавања и обуздавања балканске кризе `90 тих године XX века, како би се потиснуо руски утицај, јер су вероватно проценили да „Балкан добија важну позицију у руској, неоевроазијској, антиамеричкој и антиуниполаристичкој конструкцији.“²¹

„Руски телурократски геополитички идентитет, централни положај унутар супер-континента Евроазије, огромна и географски разнолика територија, немерљиви природни ресурси, руски империјални дух и православни културно-цивилизацијски кôд, складно проткан евроазијским етничким и верским „другостима“ – уграђени су у темељ неоевроазијске геополитичке концепције.“²²

Питања неоевроазијства разрађивао је и Александар Дугин у радовима „Основи геополитике 1“ из 1994. године, као и у новијој књизи „Четврта политичка теорија“ из 2013. године. Дугин се бавио и анализом везе сукоба на Балкану и Русије и у том смислу истиче: „Важност југословенских догађаја се огледа и у томе што се на примеру невелике балканске земље

20) Леонас Толваишис, „Последице НАТО напада на СРЈ за спољну политику Руске Федерације“, *Зборник радова* број 1/2019, ФДБ, Београд, 2019, стр. 104.

21) Миломир Степић, исто, стр. 13.

22) Миломир Степић, исто, стр. 12.

у неку руку увежбава сценарио дивовског континенталног рата који може избити у Русији“.²³

Важан индикатор односа једне силе према неком кризном региону јесте и третман тог простора у стратегијско – доктринарним документима. У Стратегији националне безбедности Русије²⁴ „Република Србија се уопште не помиње. Не помињу се ни Балкан, ни Југоисточна Европа“.²⁵

Интересантну сугестију у вези стратегије Русије у односу на Запад, упутио је Срђа Трифковић: „Стратегија Русије за остатак овог stoleћа треба да буде заснована на уважавању чињенице да су империје најопасније када пропадају, што изискује адекватну оружану силу и дипломатију без илузија о природи и намерама Запада“.²⁶

Када је у питању утицај Русије на безбедност Балкана и посебно Србије, постоје различити приступи, често дијаметрално супротстављени. Ти приступи би се условно могли поделити на три групе: прво, афирмативни приступ; друго критички приступ; и треће, уравнотежен приступ.

Афирмативни приступи указују на следеће позитивне чињенице о утицају Русије на безбедност Балкана, а посебно Србије:

- У оквиру овог приступа често се помиње да „мајка Русија“ хоће и може да нам помогне.
- Указује се на разне историјске примере, када је Русија заиста одиграла важну улогу у ослобађању значајног дела Балкана од фашизма.
- Код значајног дела становништва Србије, а и неких других земаља региона, изражава се очекивање да је војно опорављена Русија у могућности да одигра значајнију улогу у стабилизацији безбедности Балкана.

23) Александар Дугин, *Основи геополитике 1*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 400.

24) Стратегија националне безбедности Руске Федерације усвојена је децембра 2015. године.

25) Бранко Крга, *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2017, стр. 131.

26) Срђа Трифковић, „Руска стратешка доктрина за 21. век“, *Русија и Балкан у савременом свету*, Удружење „Српско-руски мост“, Бања Лука, 2012, стр. 252.

- После промене власти у Русији, 1999/2000. годину, дошло је до унутрашњих промена, у правцу наглашеније афирмације националних и државних интереса, што се одразило и на међународни план.
- Својим ангажовањем у Сирији Русија је показала да има велике могућности у практичној подршци земљи и народу, када за то има интерес и када јој се одређена страна обрати.
- Народи Србије и Русије негују међусобно поштовање, руско руководство има разумевања за нашу оријентацију према ЕУ и за војну неутралност, што треба искористити за свестрани развој обострано корисне сарадње.
- Део посматрача изражава уверење да би Русија, за разлику од 1999. године, сада одлучније реаговала, у случају да буде угрожена безбедност Србије.
- Русија је одлучујуће помогла да се не усвоји резолуција у СБ ОУН којом би српски народ добио етикету геноцидности.
- У расплету косовско-метохијске кризе Русија изражава спремност да подржи ставове међународног права и интересе Србије.

Критички приступ указује на ограничене могућности и недоследност у понашању Русије према безбедности Балкана, а посебно Србије:

- Многи аналитичари, па и политичари, упућују критике Русији, које се позивају на чињенице да, посебно током агресије НАТО на СРЈ 1999. године, та земља није практично помогла, пре свега српском народу, већ се само декларативно изјашњавала, водећи рачуна да се не замери Западу.
- Русија је гласала за многе резолуције које су биле против СРЈ, није помогла у испоруци оружја, а указује се и на сумњиву улогу Виктора Черномирдина, јуна 1999. године, приликом договора око услова за прекид агресије.
- Могућности утицаја Русије на безбедност Балкана су се те смањиле, јер су све земље, изузев Србије и Босне и

Херцеговине, постале чланице НАТО или су на путу да то постану (Македонија, а и албански лидери из Приштине износе да имају исте амбиције).

- После распада СССР-а, Русија је изабрала “позициону стратегију”, што је значило повлачење, па и изнуђено запостављање интереса за Балкан и Србију, што показује и повлачење својих оружаних контингената са тог простора.

- Значајан део руског руководства је заузело став да не треба одлучујуће подржавати Србе, “јер се они окрећу Русији само када су у проблемима, а када се они превазиђу, окрећу се на Запад”.

- Русија нема кохерентну стратегију према Балкану, њено ангажовање је нестабилно и променљиве природе, у зависности од сопствених интереса и моћи. Њен интерес за Балкан има стратегијске, идеолошке, па и цивилизацијске елементе (словенство, православље).

- У последње време Русија се оријентише на пројекат Евроазије, који још није до краја разрађен, али је већ сада јасно да јој Србија није приоритет.

- Ради сарадње са Русијом, на наш народ се врши притисак, на Западу нас називају „мали Руси“, указујући на „малигни руски утицај“, прозивају нас да смо „на погрешној страни историје“ итд.

- Руски интерес за Балкан и Србију, поред економског, има и геостратегијски значај, јер та велика сила настоји да донекле разбије окружење које јој Запад намеће, те да се афирмише као незаобилазни међународни фактор у решавању кризних жаришта.

Уравнотежени приступ подразумева да се објективно анализирају могућности утицаја Русије на безбедност Балкана, посебно Србије, при чему се истичу следећи аргументи:

- Реалност је да је Русија и те 1999. године помагала колико је могла, јер је и сама била оптерећена многим политичким, економским, па и безбедносним проблемима.

- На политичком, дипломатском, па и војном плану, помоћ Русије СРЈ (Србији) у току агресије НАТО 1999. године, могла је да буде значајнија, али да би до тога дошло било је потребно обострано примерено ангажовање у дужем периоду.

- Објективнији аналитичари указују да се одговорност зашто је помоћ у току одбране од агресије изостала, може приписати и руској и нашој страни. „Из тог периода могуће је извући различите поуке, а једна од њих је недвосмислена: да би односи у кризним ситуацијама били на потребном нивоу, неопходно је да се они стабилно развијају у дужем периоду...“²⁷

- Последњих година Русија настоји да заузме “реалистичну” позицију, која подразумева да се прихватају настале промене на Балкану, а своје присуство, сарадњу и утицај на ове просторе остварује претежно преко економских, а пре свега енергетских пројеката, што је легитимно.

- Реално гледано, Русија не може да буде одлучујући чинилац безбедности Балкана и Србије, ни сада, а вероватно ни у скорој будућности. Али, она већ сада јесте веома битан чинилац тих процеса.

- Да ли ће се утицај Русије на безбедност Балкана у будућности повећавати или смањивати, зависи од многих чинилаца, укључујући и понашање балканских земаља, у чему Србија има посебно место.

- Србија има добре шансе у сарадњи са Русијом, у многим областима, укључујући и безбедност и одбрану, а да ли ће их искористити, то је питање које се поставља већ више деценија, па и векова.

Вероватно је да ће се различите оцене о утицају Русије на безбедност Балкана испољавати и у наредном периоду.

27) Бранко Крга, „Српско – руски односи: кризне 90-те године 20. века“, *Национални интерес* број 1-2/2009, ИПС, Београд, 2009, стр. 321.

ЛИТЕРАТУРА

- Гађиновић Радослав, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ „Војска“, Београд, 2004.
- Гађиновић Радослав (ур.), зборник *Отимање Косова и Метохије*, ИПС, Београд, 2012.
- Дугин Александар, *Основи геополитике I*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Јовановић Живадин, *1244 кључ мира у Европи*, Београдски форум за свет равноправних, Српска књижевна задруга, Београд, 2018.
- Килибарда Зоран, *Основи геополитике*, ФБ, Београд, 2008.
- Крга Бранко, „Српско – руски односи: кризне 90-те године 20. века“, *Национални интерес*, 1-2/2009, ИПС, Београд, 2009.
- Крга Бранко, *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2017.
- Степић Миломир, *Геополитика неоевроазијства*, Институт за политичке науке, Београд, 2013.
- Степић Миломир: *Косово и Метохија – постмодерни геополитички експеримент*, ИПС, Београд, 2012.
- Степић Миломир: *У вртлогу балканизације*, СЛ СРЈ, Београд, 2001.
- Толваишис Леонас, „Последице НАТО напада на СРЈ за спољну политику Руске Федерације“, *Зборник радова* 1/2019, ФДБ, Београд, 2019.
- Трифковић Срђа, „Руска стратешка доктрина за 21. век“, *Русија и Балкан у савременом свету*, Удружење „Српско-руски мост“, Бања Лука, 2012.
- Цвијић Јован. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1966.
- Шушић Славољуб, *Геополитички кошмар Балкана*, ВИЗ, Београд, 2004.

Branko P. Krga**RUSSIA AND THE SECURITY OF THE BALKANS****Resume**

Research on the impact of Russia on the security of the Balkans has shown that this issue is rightly taken into consideration. Unfortunately, we are witnessing on a daily basis that the security of the region remains unstable. Many crisis areas remain to be resolved, above all, the Kosovo-Metohija problem. In addition to a number of internal factors affecting the equation, there are also many significant external factors. Unlike the crisis of the 1990s, Russia has now recovered and has greater potential to influence the security of the Balkans. To what extent this influence will be manifested depends on many internal and other external factors. For the Balkan countries, and especially for Serbia, it would not be advantageous for large-scale conflicts to spread in this area, as this would probably not contribute to enhancing security, on the contrary, it would completely disrupt it. From the standpoint of Serbia's interest, it is of great importance that this powerful country, a permanent member of the UNSC, supports its views, especially regarding Kosovo. Therefore it is necessary to reject the claims that Serbia should definitely renounce Kosovo. Developing the best possible relations between Serbia and Russia can only contribute to strengthening the security of the Balkans as a whole.

Keywords: *Balkans, Russia, USA, EU, China, Turkey, security, Serbia*

* Овај рад је примљен 10. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Предраг Ђеранић*

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

Миле Шикман

Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци

РУСИЈА И БЕЗБЈЕДНОСТ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Сажетак

Западни Балкан је синтагма политичког кова и новијег датума, стога су безбједност и утицај који велике силе на овом подручју остварују, првенствено Русија и Сједињене Државе, захвална и интересантна тема. Назив Западни Балкан потпуно је потиснуо израз „Југоисточна Европа“, да би се земље које су географски на Балкану, а још нису приступиле Европској унији (ЕУ), поставиле у политички оквир из којег тешко могу изаћи. Поруке које емитује Берлински процес, инициран од Њемачке, гласи: удружите се економски и као колективитет сарађујте са ЕУ, што се може тумачити и да су након пријема Хрватске, врата ЕУ за све друге остала затворена. Аутори су у овом раду покушали пронаћи узроке дугорочне нестабилности Западног Балкана и одгонетнути шта је кључ његове не(стабилности). Наноси историје и крвавих сукоба балканских народа могли би се посматрати као спирала злочина из које би балканске земље и народи морале пронаћи излаз (иако им то у претходном вијеку никако није полазило за руком). Велике силе су увијек имале своје интересе и они су се преламали преко Балкана због његовог значаја као транзитног подручја, што је увијек доносило тешке посљедице по балканске народе. Западни Балкан и данас је

* Контакт: predrag.ceranic@gmail.com

подручје на којем утицај желе остварити с једне стране Русија и Турска (на економски начин и Кина), док са друге стране Сједињене Државе са својим савезницима настоје одржати Западни Балкан као „сиву зону“, односно подручје са којег треба потиснути сваки вид руског и турског утицаја (и кинеског такође) али га уједно оставити изван ЕУ.

Кључне речи: *Западни Балкан, Русија, Турска, Сједињене Државе, безбједност, гасовод, енергетска безбједност, нестабилност, НАТО*

Кованица „Западни Балкан“ је новијег датума, уз напомену да говоримо о политичком а не о географском појму. Стога се термин „Западни Балкан“ пише са великим почетним словом, а не са малим „з“, што би изискивало његово искључиво географско одређење. Под Западним Балканом подразумијевају се земље које се, истина, географски налазе на западном дијелу Балканског полуострва, али нису чланице Европске уније (ЕУ). Ради се, дакле, о политичком појму који обухвата Србију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Македонију, Албанију и самопроглашену, од Уједињених Нација (УН) непризнату, Републику Косово. Наизглед, Западни Балкан је појам у нестајању – све и једна поменута земља исказује жељу за чланством у ЕУ, и свака је у одређеној фази „отварања поглавља“. То би у преводу значило да би Западни Балкан у догледно вријеме, односно након приступања ЕУ неке од наведених земаља, као појам могао бити политички „сужен“, па потпуно нестати кроз пуноправно чланство у ЕУ држава које га чине. На примјер, Хрватска је својевремено „иступила“ из Западног Балкана тако што се придружила ЕУ. Међутим, ради се управо о томе да се од придружења Хрватске ЕУ у употреби и појављује термин „Западни Балкан“ у наведеном значењу. Претходно коришћени израз „Југоисточна Европа“, који је подразумијевао шире политичко и географско значење, потпуно је ишчезао из политичког дискурса. За Западни Балкан као да нема мјеста у ЕУ, и као да су се врата Европске уније након пријема Хрватске, за све друге дугорочно затворила. Синтагма Западни Балкан потпуно је потиснула претходну – Југоисточна Европа. Осмишљен је назив за територију коју

ЕУ намјерава користити искључиво као предворје за пласман својих роба ослобођену свих пореза и обавеза, као и зону у којој ће лажним обећањима о евроатланским интеграцијама сузбијати сваки вид првенствено руског, али и кинеског утицаја.¹

Наведени закључак о односу ЕУ према земљама Западног Балкана проистиче из Берлинског процеса, политичког дискурса (или пројекта) који је иницирала њемачка канцеларка Ангела Меркел. „Берлински процес је иницијатива за јачање економске сарадње између земаља Западног Балкана и Европске уније². Регионални и европски доносиоци одлука и креатори политика окупљају се на повременим годишњим самитима о Западном Балкану, форумима цивилног друштва, пословним форумима и форумима младих.“³ Прва конференција о Западном Балкану одржана је у Берлину 28. августа 2014. године.⁴ Још те, 2014. године у тексту *Њемачко дијелење карата*⁵ указали смо на позадину овог догађаја, односно да су били у праву сви који су указивали да је Њемачкој препуштено уређивање политичке конфигурације на Балкану, и да је Балкан, још од пада Берлинског зида, приоритет интересовања уједињене Њемачке⁶. Анализирајући Берлински процес као пројекат неминовно се намеће закључак да се ради о зачетку стварања „Б лиге“ Европске уније⁷. Њемачка канцеларка ће касније потпуно „открити карте“ наглашавајући да се земље Западног Балкана морају међусобно економски и политички увезивати и развијати колективну сарадњу са ЕУ. Првобитно је простор Западног Балкана био намијењен Турској⁸ као компензација

1) Предраг Ђеранић, *Коме то сметају мали Руси?*, Филип Вишњић, Београд, 2018, стр. 189.

2) Види опширније: Berlin Process, Internet, <https://berlinprocess.info/about/>, 24/09/2019

3) Исто.

4) Друга конференција одржана је 2015. у Бечу, трећа 2016. у Паризу, а затим су услједиле конференције у Трсту (Италија, 2017) Лондону (2018) и Познању (Пољска, 2019). Види опширније: Berlin Process, Internet, <https://berlinprocess.info> 24/09/2019

5) Ауторски текст, првог аутора, под овим насловом објављен је 11.09.2014. године на српској страници руског сајта Фонд Стратешке културе, а сви текстови које смо објавили на поменутом сајту (2014 – 2017) обједињени су у књизи *Коме то сметају мали Руси?*, Филип Вишњић, Београд, 2018. године.

6) Предраг Ђеранић, *Коме то сметају мали Руси?*, нав.дело, стр. 19.

7) Исто, стр. 21.

8) Игра на турски, односно туркофонски свијет није новина у геополитичкој стратегији Сједињених Држава. Подробно ју је објаснио Бжежински у Великој шаховској табли

за изостанак пријема у ЕУ и стимуланс за наставак стратешке сарадње са Сједињеним Државама на Блиском истоку⁹. Након неуспјелог пуча из 2016. године турски предсједник Ердоган, након што је окарактерисао свог опонента Фетулаха Гулена и америчку „дубоку државу“ за организаторе пуча, у спољној политици прави потпуни заокрет и ослања се на Русију - напоредо с тим, политички се све више удаљава од Сједињених Држава. Турска, тј. Ердоган тако губи и намијењени поклон – Западни Балкан који је и те како хранио турске неоотоманске амбиције¹⁰. Политика према Западном Балкану, креирана у Вашингтону и Берлину, од тада гласи – ни руски ни турски. Тако је Западни Балкан у политичком смислу постао простор који Европска унија не жели да инкорпорира, иако се то из Брисела неће отворено рећи, али истовремено ни ЕУ ни Сједињене Државе не желе да овај важан геополитички простор препусте ни руском ни турском утицају. Наравно, ни кинеском, што се види из односа према кинеском пројекту Појас и пут¹¹.

РУСИЈА НА БАЛКАНУ

Након пада Цариграда Русија је постала „Трећи Рим“, односно „синоним Православља у поствизантијској ери“, како то констатује Александар Дугин, најважнији руски теоретичар обнове евроазијске идеје¹². По Душану Пророковићу темељи руског присуства на Балкану ударени су руско-турским споразумом из Кучук-Кајнерџија, од када Русија, иако је у одређеним историјским тренуцима била принуђена да се повремено повлачи с Балкана, никада од њега није одустала

као модел за истискивање руског утицаја из Централне Азије, односно, из некадашњих република Совјетског Савеза, данас самосталних држава (Киргистан - Киргизија, Узбекистан, Таџикистан, Казахстан, Туркменистан). Види шире: Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, Романов, Бања Лука, 2001.

9) Предраг Ђеранић, *Које то сметају мали Руси?*, нав. дело, стр. 21.

10) Дарко Танасковић, *Велики повратак Турске?* Службени гласник, Београд, 2015.

11) Види опширније: Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, urednici: Šao Binhong, Vladimir N. Cvetković, Zoran Dragišić, Žarko Obradović, *Novi put svile: balkanska perspektiva: političko-bezbednosni aspekti*, Fakultet bezbednosti, Београд, 2017; Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, urednici: Šao Binhong, Vladimir N. Cvetković, Zoran Dragišić, Žarko Obradović, *Novi put svile: evropska perspektiva: bezbednosni izazovi umutar inicijative 16+1*, Čigoja štampa, Београд, 2018.

12) Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 2 Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 30.

и стално се на Балкан враћала¹³ Руске границе у географском смислу биле су ближе или даље од Балкана, али Балкан није губио на значају, у смислу руских политичких интереса.

По Срђану Перишићу „ако су у односу према Русији, у претходним вековима, земље и империје Европе наступале геополитички одвојено и често растрзано ратовима, после Другог светског рата иступају геополитички јединствено, под именом либералне демократије“¹⁴. Те односе овај геополитичар посматра кроз призму тзв. *Источног питања*. „Стварно Источно питање подразумева вишевековно неприхватање православно-византијске Русије од Запада. Запад, тј. западна Европа не прихвата Русију јер је она носилац византијског наслеђа на које се она толико устремљавала, чак и крсташким походима“¹⁵. Перишић указује да још „у версајској политици можемо уочити карактер Источног питања – окружавање и стешњавање Русије на што мањи простор“¹⁶.

И касније, након Првог свјетског рата, али и након свјетске катастрофе коју је произвео Други свјетски рат, Британци су инсистирали на стварању „санитарног коридора“, простора који би чиниле државе (углавном новонастале) између Русије и Њемачке. Улога санитарног коридора била је да спријечи ове велике силе да имају међусобну границу и тиме могућност за сарадњу. Ово настојање је и данас присутно кроз иницијативу „Три мора“¹⁷.

Након дисолуције Совјетског Савеза, односно стварања нових држава од бивших совјетских република, и поред обећања које су званичници Сједињених Држава дали руским предсједницима Горбачову а потом и Јељцину да се НАТО неће ширити према истоку, тј. према руским границама, ствари су се одвијале сасвим другачије. У НАТО су експресно примљене Чешка, Мађарска и Пољска 1999. године, а недуго

13) Душан Пророковић, *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 585.

14) Срђан Перишић, *Нова геополитика Русије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2015, стр. 61

15) Исто, стр. 57.

16) Исто, стр. 61.

17) Званичан смисао ове иницијативе је јаче повезивање земаља које излазе на Балтичко, Црно и Јадранско море. Иницијативу „Три мора“ чине Чешка, Словачка, Мађарска, Литванија, Летонија, Естонија, Аустрија, Румунија, Бугарска, Хрватска и Словенија. Види: Предраг Ђеранић, *Које то сметају мали Руси?*, нав.дело, 219.

затим, тачније 2004. године, Бугарска, Румунија, Словачка и Словенија. НАТО је у своје чланство примио и бивше совјетске републике Летонију, Литванију и Естонију. Алијанси су 2009. године приступиле Албанија и Хрватска, а 2017. године НАТО савезу придружила се Црна Гора.¹⁸ Алијанса је испољила амбицију да инкорпорира Грузију и Украјину, али због познатих догађаја, интервенције руских војних снага у Грузији¹⁹ и грађанског рата који је захватио Украјину, све је одгођене до даљњег. Помјерање „НАТО границе“ према територији Русије у Москви је протумачено као опкољавање, и стога је Русија почела вући потезе како би зауставила НАТО напредовање.

Дипломатским каналима Русија је указивала на потребу да земље које су на Балкану остале изван „НАТО кишобрана“, а то су углавном оне које чине Западни Балкан, остану војно неутралне. Војна неутралност је озваничена у Народној скупштини Србије. Такође, и Народна скупштина Републике Српске усвојила је Резолуцију о заштити уставног поретка и проглашењу војне неутралности Републике Српске.

У студији „Русија и Западни Балкан“²⁰ Душан Рељић, виши научни истраживач Немачког института за међународне односе и безбедност у Берлину (SWP), указује да „политички утицај Русије на Западном Балкану почива највећим делом на три стуба. Најважнији је привилегована позиција Русије као сталне чланице Савета безбедности УН. Други стуб је историјска, културна и политичка повезаност Русије са народима и државама у Југоисточној Европи које имају православну традицију. Трећи стуб на који се Москва ослања на Западном Балкану је растући привредни значај Русије за државе овог подручја. Русија је водећи снабдевач енергије за регион и све више се јавља и као инвеститор и трговински партнер.²¹“ Рељић с правом истиче бомбардовање Србије, које је НАТО починио 1999. године без одобрења Савјета безбједности УН, као прекретницу у односу званичне руске

18) NATO, NATO Member Countries, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm 11/09/2019

19) Збивања везано за Јужну Осетију и Абхазију.

20) Овај текст проистекао је из студије аутора Душана Рељића. Види: Душан Рељић, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, SWP-Studien, S-17, Берлин, 2009.

21) Душан Рељић, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, нав.дело., стр. 6

политике али и јавног мњења према САД. „Поводом овог рата у Русији превладало је мишљење да су САД превариле Русију и да је НАТО и даље усмерен против Русије. Огорчење је ишло тако далеко да се у руском друштву учврстио утисак да је стварни мотив западне интервенције на Косову био да се Русија „заплаши, угрози па чак и нападне“²².

Своје негодовање због НАТО аспирација за ширење према руским границама Русија од тада учестало испољава, а противљење НАТО амбицијама (исправније би било рећи америчким) постало је стуб руске безбједносне политике, како на Блиском истоку, тако и на Западном Балкану.

БЕЗБЈЕДНОСТ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Везе руског и српског народа су искрене, вјековне и дубоке. Русија се није либила да употреби право вета којим као стална чланица Савјета безбједности УН располаже и на тај начин заштитити српске интересе, без обзира да ли се ради о Србији или Републици Српској. Из повезаности која проистиче из истог поријекла, исте вјере и сродне културе, саздана је подршка коју је Русија у прошлости показала у војном (према ријечима руског предсједника Путина тај вид подршке је и даље актуелан) и политичком смислу. Политичку подршку Русија данас пружа како Србији тако и Републици Српској. Изузетак је период деведесетих година, непосредно након дисолуције Совјетског Савеза, периода у којем Русија није била равноправан такмац Сједињеним Државама, што је произвело ширење НАТО пакта на Источну и Југоисточну Европу (о чему је већ било ријечи). Супротно устаљеном политичком курсу, Русија у Савјету безбједности није зауставила наметање санкција Србији 1992. године (Србија је тада била дио СР Југославије) што је управо било посљедица наведених односа. Наиме, Русија се у том периоду трудила да се на међународном плану представи као дио западног свијета и партнер Сједињених Држава.

Како би задржала присуство на Западном Балкану, а за Русију је нарочито важно да се одржи и утицај прошири у земљама које нису приступиле НАТО, Русија је почела да

22) Исто, стр. 9.

користи soft power односно „меку моћ“. Русији је на Западном Балкану за тај вид моћи било потребно много мање труда него земљама Запада. На примјер, портал Спутњик са свега око 30 запослених и неупоредиво мањим буџетом од америчке Н1 телевизије (са тв студијама у Београду, Загребу и Сарајеву) остварио је већи утицај на српско јавно мњење и веома је цитиран у Црној Гори, Македонији и Хрватској. Осим Спутњика, иза којег стоји држава Русија преко телевизије РТ (који је оснивач портала) на српском језику је присутно више српско-руских, тј. проруских портала. Када је у питању hard power, тј. „тврда моћ“, Русија је трупе (650 војника у БиХ и 120 на Косову) повукла у августу 2003. године. Руски предсједник Путин повлачење руских војника из међународних мировних мисија на Балкану објаснио је ријечима да „Русија више не жели да својим војним присуством прикрива »развој Косова у погрешном правцу“²³.

Ипак, српским властима се често спочитава руско војно, односно више обавјештајно присуство. При томе се мисли на Српско-руски хуманитарни центар у Нишу, формиран на основу споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације 25. априла 2012. године, који су у Нишу потписали министар за ванредне ситуације Руске Федерације и министар унутрашњих послова Републике Србије.²⁴ Америчка страна се у више наврата категорички противила да руски држављани, запослени у овом хуманитарном центру добију дипломатски статус, стрепећи да би такав статус омогућио допремање војне помоћи.

Интерес Русије за Западни Балкан се често обезвређује. На примјер, умањење значаја Западног Балкана у смислу руског интересовања у својим изјавама понекад чине и руске дипломате. Тако је амбасадор Русије при Европској унији Владимир Чизов за подгоричке Вијести изјавио да „Русији не треба Западни Балкан“²⁵. То знају да раде и невладине

23) President of Russia, Press Statement and Responses to Questions from Journalists following Talks with Serbian Prime Minister Vojislav Koštunica, Sotschi, 3.6.2004., Intenet, www.kremlin.ru/eng/speech-es/2004/06/03/1328_type82914type82915_65309.shtml>. Цитирано у: Душан Релић, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, нав. дело.

24) Српско-руски хуманитарни центар, Internet, <http://sr.ihc.rs/about> 14/09/2019

25) FoNet, Čizov: Rusija ne treba Zapadni Balkan, 23.07.2019., N1, Internet, <http://rs.n1info.com/Vesti/a502140/Cizov-Rusiji-ne-treba-Zapadni-Balkan.html>, 14/09/2019

организације финансиране америчким новцем, што се види из изјаве Максима Саморукова из московског Карнегијевог центра: „Западни Балкан је од маргиналног значаја за руску економију и за њене безбедносне интересе. У односу на Кину, пост-совјетски простор или Блиски исток, Западни Балкан није међу приоритетима руске спољне политике, поготово сада када Москва покушава да своје међународне везе преусмери са Европе на Азију».²⁶ Међутим, Саморуков је отишао корак даље и појаснио: „Русија је, међутим, и даље заинтересована за тај регион као транзитно подручје за њене енергетске пројекте, а жели такође и да искористи сопствену популарност у одређеним деловима балканских друштава како би проширила свој међународни утицај, спречила даље ширење НАТО и Европи показала да је у стању да изазове проблеме у ЕУ, а све то као одговор на активности Уније у пост-совјетским земљама“.²⁷

Суворов се дотакао кључног, односно најважнијег сектора безбједности у којем је Русија на Западном Балкану доминантна. Ријеч је о енергетској безбједности. „Термин који се до пре неколико година готово није помињао изван стручних аналитичких кругова, сада је добио истакнуто место у расправама важних политичара. ‘Енергетска безбедност’, рекао је председник Џорџ В. Буш у марту 2001. године, треба да буде ‘приоритет наше спољне политике’ и кључни елемент домаће политике.“²⁸ У радовима на тему енергетске безбједности веома често се користи дефиниција коју је дао Данијел Јергин по којем је „енергетска безбедност доступност одговарајуће количине енергије по приступачним ценама“.²⁹

Да су енергенти, односно располагање ресурсима нафте и гаса, постали извор моћи сувишно је говорити. Присуство америчких, британских и француских војних снага на Блиском истоку мотивисано је искључиво енергетском безбједношћу.

26) Љурчо Поповски, *Ruska politika bez racionalnog proračuna*, 23.03.2018., DW, Internet, <https://www.dw.com/sr/ruska-politika-bez-racionalnog-prora%C4%8Duna/a-43097084> 14/09/2019

27) Исто.

28) Према: Пол Вилијамс, *Увод у студије безбедности*, Службени гласник, Београд, 2012. Текст аутора Клер Т., М.: *Енергетска безбедност*, стр. 602.

29) Daniel Yergin, *The prize: The Epic Quest for oil, Money and power*, Simon&Schuster. New York, 1990. Цитирано у: Марко Парезановић, *Енергетска безбедност*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2014. стр. 20.

Све маске су пале током рата у Сирији (Андерсон, 2016). Коначно, најновија криза у Персијском заливу проузрокована је отимањем танкера за нафту. „Надзор над енергијом доноси политичку моћ. Свако ко посегне за том моћи, мора се суочити и са политичким последицама које та моћ доноси, па и са одговорношћу за негативне импликације надзора над главним токовима нафте и гаса. Према томе, суптилан однос између енергетског утицаја оних који располажу нафтом и гасом и политичке моћи којом располажу, биће главни изазов њихових политичких стратегија“.³⁰

Руски државни буџет у омјеру од скоро 50% пуни се на основу прихода од продаје нафте и гаса. Најзначајнији купац су земље ЕУ. „Познато је да од укупног извоза гаса из Русије 94% иде ка европским земљама. У Европи, руски гас чини 38% европског увоза. Пројекције будућности опомињу и једне и друге, и о будућности се данас мора водити рачуна. Потребе за увозом гаса у ЕУ (у 2030-ој) биће повећане за 5-6 пута, у односу на њену производњу гаса.“³¹ Руски Газпром потписао је меморандум о сарадњи са компанијама из ЕУ, најприје са италијанском компанијом ENI. Радило се о изградњу огромног гасовода названог Јужни ток који би се протезао од руске области Краснодар преко дна Црног мора до Балкана, тачније до Бугарске а даље би водио преко Србије према Мађарској и Италији. Изградња гасовода је каснила а затим била потпуно блокирана од Бугарске, која је то учинила због притиска ЕУ, али се више радило о америчком противљењу. Након тога постигнут је споразум са Турском о изградњи гасовода који је донекле измијенио трасу као и име. Постао је Турски ток. Цијеви су положене по дну Црног мора и крајем 2017. стигле у турску економску зону. Наредна фаза је полагање цјевовода кроз Грчку, Македонију, и Србију.

Скупштина Србије је 9. септембра 2008. потписала Енергетски споразум са Русијом. Уједно, Србија се обавезала да ће руској компанији Газпром омогућити да стекне 51% власништва у државној компанији Нафтна индустрија Србије

30) Слободан Лазић, *Енергетска безбедност Европске уније као чинилац њених односа са Русијом*, магистраски рад, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 12.

31) Зорана З. Михајловић Милановић, *Енергетска безбедност земаља Југоисточне Европе у светлу руске енергетске политике*, ISAC, Internet, <https://www.isac-fund.org>, 15/09/2019.

(НИС). Руска страна је потписала изјаву да ће изградити Јужни ток и складиште гаса на подручју Србије. На Западу је оцијењено да „гасоводом ‘Јужни ток’ не треба само да протиче енергија, него и политички утицај како би се допринело остваривању даљих руских интереса у региону“³². Утицају Русије на енергетску безбједност Србије претходила је изградња бензинских пумпи руске нафтне компаније Лукоил која је већ 2007. године у Србију инвестирала 1,5 милијарди долара. Лукоил као и компанија Газпром бензинским пумпама премрежиле су Србију, Босну и Херцеговину, Црну Гору тј. – Западни Балкан. У Републици Српској руска компанија Зарубежњефт извршила је приватизацију Рафинерије нафте Брод, а убрзо затим основано је „Нестро Петрол“, акционарско друштво за промет нафте, нафтних деривата и природног гаса.

Балкан је кључ за све путеве и комуникације, а тиме и главно чвориште за пројектоване нафтоводе, односно за транспорт нафте и гаса у Европу. Балкан је уједно и полигон са којег Сједињене Државе желе потиснути сваки руски економски и политички утицај, и стога је све што се у ширем политичком смислу на Балкану дешава везано за однос ових великих сила (база Бондстил даје предност Сједињеним Државама у геополитичком позиционирању)³³. Несумњиво да је енергетска безбједност најважнији простор на којем одмјеравају снаге велике, супротстављене силе. Са једне стране су Сједињене Државе са савезницима, првенствено Британијом и Њемачком (иако британско-њемачки односи пролазе кроз занимљиве фазе), а на другој страни су Русија и Турска. На Западном Балкану у порасту је увјерење да би Русија и Турска могле пронаћи модел за мирну коезистенцију земаља које су захваћене овом политичком синтагмом - Русија као представник земаља са већинским православним становништвом док би Турска заступала земље у којима је доминантно муслиманско становништво. Паралелно с тим, расте и отпор који таквом развоју ситуације пружају Сједињене Државе и НАТО.

32) Душан Рељић, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, нав. дело.

33) Предраг Ђеранић, *Коме то сметају мали Руси?*, нав. дело, стр. 61.

ЗАКЉУЧАК

Однос Русије према Балкану је тема која се може посматрати из више углова и у различитим временским периодима. С обзиром да је Западни Балкан синтагма новијег датума с наглашено политичким призвуком, при обради теме нашег рада (Русија и безбједност Западног Балкана) неопходно је било одредити политички контекст и безбједносни оквир. Када су Американци деведесетих година трагали за савезником на Балкану, имали су у виду да на овом полуострву живе православни и муслимански народи. Логика је налагала да упориште за своје политике потраже код ових других, рачунајући да ће Русија код православаца бити у предности због дубоких и вјековних веза са народима исте вјере, сродне културе и сличног језика, и са много додирних тачака у историји. Дисолуција Совјетског Савеза уклонила је идеолошку препреку између великих сила, такмаца у Хладном рату, али је на површину испливала стара подјела на линији Исток – Запад. Тако је Кримски рат (1853 – 1856) који се водио између Русије и савеза који су чинили Британци, Французи, Отоманска империја и италијанска Краљевина Пијемонт, вођен из геополитичких разлога, односно због борбе за превласт на Балкану и Блиском истоку.

Намјера Уједињеног Краљевства да Руско царство држи даље од Балкана и топлих мора била је константа. Дисолуција Совјетског Савеза била је добра прилика за ширење НАТО према Русији, те је Алијанси приступио читав низ држава, некадашњих чланица Варшавског уговора. У НАТО су ступиле и бивше руске републике Естонија, Летонија и Литванија. Русија настоји да балканске државе, које НАТО још није инкорпорирао, остану изван овог војног савеза - то би била прва карактеристика њеног односа према безбједности Западног Балкана. Парламенти Србије и Републике Српске изгласали су резолуције о војној неутралности. Изван НАТО формално је и даље Македонија. Наравно да Русија користи свој положај сталне чланице у Савјету безбједности УН како би заштитила Србију и Српску.

Енергетска безбједност је убједљиво најзначајнији безбједносни сектор преко којег се манифестује руска моћ

на Балкану. Изградња најприје Јужног тока, а затим Турског тока (чија реализација се остварује) омогућиће енергетску стабилност балканских земаља али и Европске уније, највећег купца руских енергената. Сједињене Државе уложиле су сав свој политички капацитет да онемогуће полагање цијеви за Јужни ток и у томе су за сада успјеле (за Турски ток немају рјешење). Сједињене Државе се труде да зауставе и кинески пројекат Појас и пут, рушећи владе које с Кином и Русијом праве економске аранжмане. Циљ је јасан – потиснути сваки вид руског присуства на Западном Балкану. Након преокрета у политици Турске и њеног приближавања Русији, исти однос се примјењује и према овој земља, која је све донедавно словила као важан амерички савезник на Блиском истоку и Балкану. Борба великих сила за превласт на овом дијелу балканског полуострва земљама које чине Западни Балкан доноси нестабилност која ће, по свој прилици, бити дугорочна.

ЛИТЕРАТУРА

Berlin Process, Internet, <https://berlinprocess.info/about/>, 24/09/2019

Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, Романов, Бања Лука, 2001.

Вилијамс, Пол, *Увод у студије безбедности*, Службени гласник, Београд, 2012.

Дугин, Александар, *Основи геополитике, књига 2 Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004.

Лазић, Слободан, *Енергетска безбедност Европске уније као чинилац њених односа са Русијом*, магистарски рад, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2009.

Михајловић Милановић, Зорана, *Енергетска безбедност земаља Југоисточне Европе у светлу руске енергетске политике*, ISAC, Internet, <https://www.isac-fund.org>, 15/09/2019.

- NATO, NATO Member Countries, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm 11/09/2019
- Парезановић, Марко, *Енергетска безбедност*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2014.
- Перишић, Срђан, *Нова геополитика Русије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2015.
- President of Russia, Press Statement and Responses to Questions from Journalists following Talks with Serbian Prime Minister Vojislav Коштунца, Sotschi, 3.6.2004., Internet, www.kremlin.ru/eng/speech-es/2004/06/03/1328_type-82914type82915_65309.shtml>. Цитирано у: Душан Рељић, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, нав. дело.
- Пророковић, Душан, *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд, 2018.
- Роповски, Љупчо, „Руска политика без рационалног прорачуна“, 23.03.2018., *DW*, Internet, <https://www.dw.com/sr/ruska-politika-bez-racionalnog-prora%C4%8Duna/a-43097084> 14/09/2019
- Рељић, Душан, *Russlands Rückkehr auf den Westlichen Balkan*, SWP-Studien, S-17, Берлин, 2009.
- Српско-руски хуманиратрни центар, Internet, <http://sr.ihc.rs/about> 14/09/2019
- Теранић, Предраг, *Коме то сметају мали Руси?*, Филип Вишњић, Београд, 2018.
- Танасковић, Дарко, *Велики повратак Турске?* Службени гласник, Београд, 2015.
- Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, urednici: Šao Bin-hong, Vladimir N. Cvetković, Zoran Dragišić, Žarko Obradović, *Novi put svile: balkanska perspektiva: političko-bezbednosni aspekti*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2017.

Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, urednici: Šao Bin-hong, Vladimir N. Cvetković, Zoran Dragišić, Žarko Obradović, *Novi put svile: evropska perspektiva: bezbednosni izazovi unutar inicijative 16+1*, Čigoja štampa, Beograd, 2018.

FoNet, Čizov: „Rusija ne treba Zapadni Balkan“, 23.07.2019., *N1*, Internet, <http://rs.n1info.com/Vesti/a502140/Cizov-Rusiji-ne-treba-Zapadni-Balkan.html>, 14/09/2019

Yergin, Daniel, *The prize: The Epic Quest for oil, Money and power*, Simon&Schuster. New York, 1990.

Predrag Ćeranić, Mile Šikman

RUSSIA AND THE SECURITY IN THE WESTERN BALKANS

Resume

The phrase Western Balkans is a recent political coinage, which makes the security in the Western Balkans and the influence exercised by the great powers, primarily Russia and the United States, an attractive topic. The name "Southeast Europe" has been replaced by the name "Western Balkans" in order to place the countries that geographically belong to the Balkans but have not yet joined the European Union (EU) within a political frame which they cannot leave. The messages sent by the Berlin Process initiated by Germany read as follows: unite economically and as a collectivity cooperate with the EU, which can be interpreted as that the EU door has been closed to all other countries after the admission of Croatia. This paper seeks to determine the causes of the long-term instability of the Western Balkans and the key to its (in)stability. Balcan history and the bloody conflicts between the Balkan peoples could be seen as the spiralling of crime which the Balkan countries and peoples need to break out of by themselves (although they had been quite unsuccessful in achieving this in the last century). The great powers have always had their own interests which have refracted through the Balkans because of their importance as a transit region, having grave consequences for the Balkan peoples. The Western Balkans still represent a region where Russia and Turkey (and China economically) want to exercise their influence, while on the other hand, the United States and its allies seek to maintain the Western Balkans as a "gray zone", in other words, a region from which any form of Russian and Turkish influence (Chinese as well) should be eliminated, at the same time leaving it outside the EU.

Keywords: *Western Balkans, Russia, Turkey, United States, security, gas line, energy security, instability, NATO*

* Овај рад је примљен 28. септембра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

Андрей Баранов

*Кубанский государственный университет, г. Краснодар,
Российская Федерация*

Виолета Рашкович-Талович*

*Факультет международной политики и безопасности,
Белград*

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РОССИИ ДЛЯ БЕЗОПАСНОСТИ НА БАЛКАНАХ

Аннотация

В статье определены параметры геополитического влияния Российской Федерации на Балканах в современный период. Статья выполнена на основе неореалистического подхода в международных отношениях, неоинституционализма и региональной парадигмы. Выявлены риски и угрозы безопасности Балкан, интересы акторов геополитики на Балканах. Дан анализ тенденций геополитической конкуренции на Балканах. Определены причины «размораживания» и интернационализации долгосрочных конфликтов в Косово и Метохии, Македонии, Боснии и Герцеговине. Внимание сосредоточено на стратегии внешней политики России в отношении Балкан, ресурсах и методах геополитического влияния России. Сформулированы рекомендации по развитию российской политики в регионе.

Ключевые слова: *безопасность, геополитика, Балканы, Российская Федерация, значение*

* Контакт: violeta-talovich@mail.ru

Актуальность темы статьи такова. В условиях глобализации обостряется конкуренция государств и международных институций за геополитическое пространство. Подвергаются целенаправленному реформатированию сложившиеся ранее сферы влияния акторов международных отношений, изменяется удельный вес различных ресурсов и аспектов геополитики. Международные регионы – контактные зоны цивилизаций стали средоточием угроз конфессиональных и этнополитических конфликтов, конструирования новых наций и государств, конфронтации между мировыми и региональными акторами. Геополитическая роль Российской Федерации в обеспечении региональной безопасности – это дискуссионный аспект темы, но при любых идеологических оценках важный.

Цель статьи – выявить геополитическое значение Российской Федерации в обеспечении безопасности Балкан. Это потребует решить ряд задач: определить ресурсы и методы геополитического влияния России; установить стратегию внешней политики России в отношении Балкан; раскрыть риски и угрозы безопасности Балкан в контексте противоречий геополитических интересов глобальных центров силы и международных организаций.

Работа в основном выполнена на материалах 2008 – 2019 гг., периода от незаконного провозглашения независимости Косово до настоящего времени. Именно в это время обостряется геополитическая конкуренция на Балканах, приводящая к смене позиционирования ряда стран, то есть, меняющая баланс сил в регионе. Концепт «Балканы» понимается нами как совокупное пространство таких государств, как Болгария, Румыния, Греция, Сербия, Черногория, Хорватия, Босния и Герцеговина, Северная Македония, Словения, Албания. При гетерогенности и различиях уровня развития эти страны выполняют сходные функции в международных отношениях, будучи фронтиром между цивилизациями.

Концептуальная основа статьи включает в себя неореалистический подход в международных отношениях¹,

1) Waltz K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Pub. Co.

а также исторический неоинституционализм² и региональную парадигму геополитики³. Неореализм (К. Уолтц) считает ведущими направлениями анализа борьбу за власть и влияние, баланс сил, конкурентную структуру международной системы на глобальном, международно-региональном и государственном уровнях. Исторический неоинституционализм (К. Телен) даёт возможность выявить реальных акторов и неформальные институты соперничества, их ресурсы влияния и стратегии в рамках «тропы зависимости» от предшествующего развития. Региональная парадигма геополитики позволяет сосредоточиться не только на анализе расположения и развития соперничающих государств, но и на «ключевых пунктах» оспариваемого пространства – портах, транспортных и энергетических узлах, геополитических осях, центрах политических и социокультурных инноваций. Концепт «безопасность» применяется в смысловом значении «состояние защищённости личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз», при котором обеспечиваются права и свободы граждан, достойные качество и уровень жизни, суверенитет, независимость и территориальная целостность объекта⁴.

Конфликты на Балканах расцениваются нами как противоборство «с нулевой суммой», с целью уничтожить противника, лишить его идеологической и политической независимости. В сущности, это – цивилизационные конфликты, для которых экономические, политические, языковые противоречия служат внешней формой выражения⁵. Но ресурсы влияния региональных игроков (например, албанцев в Косово до 1999 г.) не всегда достаточны для их победы в борьбе за власть. Поэтому внутривнутригосударственные этнополитические и конфессиональные конфликты интернационализируются, а ключевые геополитические

2) Thelen K. (1999). *Historical Institutionalism in Comparative Politics*. Annual Review of Political Science. Palo Alto, 1999. Vol. 2. P. 369–404.

3) Cohen S.B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Third Ed. Lanham: Rowman and Littlefield Publ. Group.

4) Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. № 683. Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191669&fld=134&dst=1000000001,0&md=0.4567988292980967#05025729521802684>

5) Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*. Москва: АСТ; Мидгард, 2006.

пункты ставятся под международный контроль. В результате преднамеренного разрушения независимых государств формируются «квазигосударства» – существующие юридически, но не способные обеспечивать реальный суверенитет и элементарное жизнеобеспечение общества⁶. Статус и уровень состоятельности таких государствоподобных образований полностью зависят от глобальных структур (НАТО, Всемирный банк, Международный валютный фонд, США, ЕС). Примеры «квазигосударств» на Балканах – Босния и Герцеговина, а также Косово. В данном направлении развивается и Северная Македония.

Степень изученности темы статьи неравномерна. Преобладают обобщённые работы о проблемах геополитики Балкан и российской дипломатии в регионе. Можно выделить по основательности труда российских аналитиков – монографию и статью Е.Г. Пономарёвой⁷, экспертный доклад Е. Энтиной, А. Пивоваренко и Д. Новаковича⁸, статьи В.В. Штоля⁹, С.А. Бокерия и И. Пеич¹⁰, П.П. Искендерова¹¹.

Тема привлекает значительное внимание западных аналитиков (М. Галеотти¹², С. Секриеру¹³, В.Б. Сотировича¹⁴). Англо-американские эксперты резко негативно оценивают

6) Кудряшова И.В. (2010). *Этнополитическая гомогенизация под международным контролем: Босния и Герцеговина и Косово*. Политическая наука. Москва, № 1, с. 100–137.

7) Пономарёва Е.Г. (2018). *Балканский рубеж России: время собирать камни*. Москва: Книжный мир; Пономарёва Е.Г. (2017). Балканы: без экономики нет политики // Свободная мысль. Москва, № 1, с. 195-203.

8) Энтина Е., Пивоваренко А., Новакович Д. (2018). *Куда идут Балканы? Новая парадигма сотрудничества для России*. Москва: Валдайский клуб.

9) Штоль В.В. (2018). *Россия на балканском рубеже*. Обозреватель – Observer. Москва, № 9, с. 19–32.

10) Бокерия С.А., Пеич И. (2018). *Россия и Сербия: пути взаимодействия*. Россия и современный мир. Москва, № 3, с. 92–102.

11) Искендеров П.П. (2018). *Балканы: новый раунд геополитических игр*. Режим доступа: <https://interaffairs.ru/news/show/21252> (дата обращения: 26.08.2019).

12) Galeotti M. (2018). *Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm?* European Council on Foreign Relations. Policy Brief. No 250. Режим доступа: https://www.ecfr.eu/publications/summary/do_the_western_balkans_face_a_coming_russian_storm (дата обращения: 26.08.2019).

13) Secrieru S. (2019). *Russia in the Western Balkans. Tactical Wins, Strategic Setbacks*. European Union Institute for Security Studies. Luxemburg, No 8, July. Режим доступа: https://www.academia.edu/39772433/RUSSIA_IN_THE_WESTERN_BALKANS_Tactical_wins_strategic_setbacks (дата обращения: 26.08.2019).

14) Sotirović V.B. (2015). *The NATO's World Order, the Balkans and the Russian National Interest*. International Journal of Politics & Law Research. N.Y., Vol. 3, № 1, p. 10–19.

российское влияние на Балканах, хотя и считают борьбу за Балканы уже выигранной для Запада (П. Стронски и Э. Хаймс¹⁵, С.Б. Макдональд¹⁶). Такова также статья боснийских исследователей М. Мулалича и М. Карича об энергодипломатии России на Балканах¹⁷.

В сербской научной традиции тема российского участия в геополитических процессах на Балканах освещается усилиями М. Степича¹⁸, Д. Пророковича¹⁹; Л. Деспотовича²⁰, Р. Гачиновича²¹, М. Стоядиновича²² и др. Важно учитывать, что сформировались взаимно контрастные идейные направления, а многие аналитики в Сербии (М. Джуркович²³, И. Новакович²⁴, Б. Видмарович²⁵ и др.) разделяют проевропейский взгляд на проблему.

Наибольший интерес во всех перечисленных научных школах вызывают такие аспекты темы, как торгово-экономические отношения, энергодипломатия, военное сотрудничество, информационное и культурное влияние Российской Федерации на Балканах. Но оцениваются они,

15) Stronski P., Himes A. (2019). *Russia's Game in the Balkans*. *Carnegie Endowment for International Peace* Retrieved July 12, 2019, from <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>

16) MacDonald S.B. (2019). *Why China and Russia are Vying for Influence Over the Balkans*. *The National Interest*. Retrieved July 12, 2019, from <https://nationalinterest.org/feature/why-china-and-russia-are-vying-influence-over-balkans-43852>

17) Mulalic M., Karic M. (2014). *The Western Balkans Geopolitics and Russian Energy Politics*. Epiphany. Sarajevo: International University of Sarajevo. № 1, p. 87–91.

18) Степић М. (2009). *Мозгућности симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану*. Национални интерес, Београд, година V, vol. 5, број 1–2, с. 51–76.

19) Пророковић Д. (2018). *Геополитика Србије. Положај и перспективе на почетку 21. века*. Београд: Гласник.

20) Деспотовић Љ. (2014). *Геоенергетика и геополитика: гасовод Јужни ток и положај Србије у процесима геоенергетског прекомпоновања односа моћи ЕУ и Руске Федерације*. Политика националне безбедности. Београд, година V, vol. 6, број 1, с. 31–44.

21) Гаћиновић Р. (2018). *Војна неутралност и будућност Србије*. Политика националне безбедности, Београд, година IX, vol. 14, број 1, с. 23–38.

22) Стојадиновић М. (2018). *Европа и мултиполарни свет*. Политика националне безбедности, Београд, година IX, vol. 14, број 1, с. 163–175.

23) Ђурковић М. (2018). *Савремена Руска спољна политика и Србија почетком XXI века*. Режим доступа: <http://arhiva.vidovdan.org/2018/02/11/ђурковић-савремена-руска-спољна-поли/>

24) Novaković I., Toscano J. Jr. (2019). *Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama Evropske unije tokom 2019. godine – polugodišnji izveštaj*. Beograd: International and Security Affairs Centre.

25) Видмарович Б. (2017). *Как Россия и Китай борются за роль главного неевропейца на Балканах*. Режим доступа: <https://carnegie.ru/commentary/75080>

вследствие идеологических ориентаций экспертов, полярно противоположно.

Риски и угрозы региональной безопасности Балкан во многом имеют объективный и долгосрочный характер. Среди них: расположение данного международного региона в геополитическом «узле» – ареале многовековой конкуренции православной, католической и исламской цивилизаций; демографическая и языковая экспансия; массовые миграции; экономическая периферийность в отношении Европы. В частности, согласно подсчётам Е.Г. Пономарёвой, мусульмане составляют сейчас 95,6% населения Косово, 56,7% – в Албании, 40% – в Боснии и Герцеговине, 33,3% – в Македонии, свыше 19% – в Черногории, 12,3% – в Болгарии, более 5% – в Греции. И это результат не только повышенной рождаемости, но и целенаправленных миграций из Турции и арабских стран²⁶. Соответственно, удельный вес сербов в населении Боснии и Герцеговины снизился за 1948 – 2013 гг. с 44,5 до 32%²⁷. Постепенно возрождается (при поддержке исламских государств) ареал компактного проживания мусульман на Балканах в границах до 1878 г., включая юго-западные местности Сербии (Прешево, Медведжа, Буяновац, Нови-Пазарский коридор между Косово и Боснией), север Черногории (Санджак) и местности проживания помаков на юге и востоке Болгарии. В лингвистическом аспекте органы власти балканских стран поощряют дистанцирование между сербским и другими южнославянскими языками (в том числе, путём вытеснения кириллицы)²⁸ при одновременных ассимиляционных интенциях румынского языка в отношении молдавского, стимулировании турецкого культурного влияния на народы Балкан.

Нынешнее состояние Балкан во многом стало результатом геополитической инженерии, целенаправленного уничтожения на полуострове сильных и самостоятельных государств (СФРЮ), а взамен – создания псевдогосударств

26) Пономарёва Е.Г. (2018). *Указ. соч.* С. 232–233.

27) *CIA World Factbook* (2019). Режим доступа: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>; Буквич Р. (2014). *Региональная проблема социалистической Югославии в 1945 – 1991 гг.* Вестник Мордовского университета. Саранск, № 3, с. 132.

28) Люлько Л. (2013). *Геноцид сербов в Хорватии продолжается.* Режим доступа: <http://www.pravda.ru/world/europe/balkans/12-04-2013/1152161-croatia-0/>

под внешним геополитическим контролем (Босния и Герцеговина, Косово). В настоящее время почти все страны Балкан, кроме Сербии, стали членами НАТО либо начали процесс вступления в альянс. Министр иностранных дел России С.В. Лавров в интервью греческой газете «Эфимерида тон синдактон» (декабрь 2018 г.) указал, что «положение на Балканах вызывает обеспокоенность. Мы видим, что НАТО и Евросоюз наращивают усилия по дальнейшему «освоению» региона. От его стран настойчиво требуют сделать ложный выбор: или с Москвой, или с Вашингтоном и Брюсселем. Такие действия ведут к дальнейшей дестабилизации архитектуры безопасности в Европе, росту напряженности, появлению новых разделительных линий»²⁹.

Вступление в Европейский Союз не гарантирует экономического процветания балканским странам, превращаемым в курортные либо аграрные территории. Например, в Хорватии ВВП на душу населения снизился за 2008 – 2014 гг. на 9,0%, значительно пострадали сельское хозяйство и сфера строительства, вырос внешний долг³⁰. По расчётам Т. Сobotки, население Болгарии, а также Боснии и Герцеговины за 1989 – 2017 гг. снизилось на 21%, в том числе – вследствие оттока молодёжи в ЕС и ограничения программ социальной помощи³¹. Страны Балкан вошли в первую десятку стран мира по темпам спада численности населения.

Но это не приводит к стабилизации региона. Напротив, «замороженные» конфликты в Боснии и Герцеговине, Косово, Македонии сознательно реанимируются. Причём во всех сравниваемых кейсах речь идёт о политическом и территориальном ограничении влияния православных народов, более позитивно относящихся к российскому влиянию. В случае Македонии совершается коренное переформатирование её конституционной и политической системы с целью узаконить

29) *Интервью Министра иностранных дел России С.В. Лаврова греческой газете «Эфимерида тон синдактон», опубликованное 7 декабря 2018 года.* Режим доступа: http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzCA/content/id/3437070

30) Князев Ю.К. (2017). *Хорватия после вступления в Евросоюз. Оправдываются ли первоначальные ожидания?* Свободная мысль. № 3. С. 198.

31) Слободянюк Р. (2018). *Самые «вымирающие» страны мира находятся в Восточной Европе.* Режим доступа: <https://tjournal.ru/flood/72364-samyie-vymirayushchie-strany-mira-nahodyatsya-v-vostochnoy-evrope>

возросшее влияние исламского, албанского сообщества страны. По сути, на Балканах реализуется сценарий «управляемого хаоса»³², который призван на глобальном уровне создать вокруг России обширные ареалы конфликтов, а внутри Балканского региона – изолировать и предельно ослабить Сербию, принудив её к смене геополитической ориентации. Субъектами данной политики выступают НАТО, США и Европейский Союз.

Балканы относятся к числу международных регионов, ставших объектом конкуренции между Западом, Россией, Китаем, Турцией. Цивилизационная и геополитическая гетерогенность Балкан ведёт к сохранению противоречий между государствами полуострова, влияет на выбор их геополитических ориентаций. Для России Балканы важны как выход в Средиземное море, регион экономического (в основном, энергетического) влияния и обеспечения безопасности во всём Черноморско-Средиземноморском макрорегионе.

Для Запада Балканы – это наиболее краткий путь между Южной Европой и Ближним Востоком, как и ареал, соединяющий звенья блокады – «кольца анаконды» вокруг России в Балто-Черноморской системе. Запад создал балканский плацдарм для последующей военной, дипломатической и экономической экспансии по вектору Чёрное море – Каспийское море – Иран. НАТО и США овладели ключевыми пунктами (Косово, Босния, порты Чёрного моря) и осями (Будапешт – Салоники – Стамбул, Истрия – Констанца), позволяющими превратить Балканы в сплошное геополитическое поле под своим контролем.

Важно, что в Румынии и Болгарии размещены военные базы НАТО и элементы системы противоракетной обороны США. Усиливаются попытки отмены конвенции Монтрё 1936 г., ограничивающей присутствие военно-морских сил государств, не имеющих выхода к Чёрному морю, в его акватории. В том числе, участились визиты военных кораблей и эскадр стран НАТО в Чёрное море, создаются военно-морские базы и учебные центры НАТО на территории внеблоковой Украины (Одесская и Николаевская области), планируется создание военно-морской эскадры с участием как причерноморских

32) Mann S.R. (1992). *Chaos Theory and Strategic Thought*. Parameters. Beverly Buchanan; Norfol, 1992. July 19 – Sept. 20. P. 54–68.

стран НАТО (Турции, Болгарии и Румынии), так и формально внеблоковых стран (Украина, Грузия). В условиях роста геополитической конфронтации Запада с Россией (2013 – 2019 гг.) Балканы стали стратегически важным опорным пунктом экспансии НАТО в Средиземноморско-Черноморском регионе, нацеленной против России. НАТО стремится завершить превращение Балкан в сплошное геополитическое поле, на котором было бы исключено влияние любого автономного геополитического актора – России, Китая и др.

В конце 2017 г. один из американских мозговых трестов – Атлантический совет издал доклад «Балканы, вперед: новая стратегия США для региона». В нём Россия обвинена в активной и широкомасштабной экспансии на Балканах, в провоцировании конфликтов и желании пересмотра границ Боснии и Герцеговины. Авторы доклада рекомендовали администрации США разместить постоянные военные контингенты в Юго-Восточной Европе, пресечь попытки ревизии существующих границ, «подстрекаемые российским авантюризмом». США следует сделать Сербию партнером и союзником в регионе, что потребует, по мнению аналитиков, оторвать Сербию от России³³.

Свои, более специализированные, задачи решают на Балканах Китай и Турция. Для Китая Балканы – удобный маршрут для экспорта товаров и услуг, для создания одного из транспортных коридоров «возрождённого Великого шёлкового пути» (проекта «Пояс и путь») между Дальним Востоком и Европой. Так, Крымский кризис во многом был ускорен из-за намерения КНР построить сухогрузный логистический центр в порту Саки (в Крыму). Не случайно «цветные революции» провоцировались именно в странах, которые Китай выбрал для аренды портов и строительства экономических и военных объектов (Ливия, Судан, Йемен, Мьянма). Балканы интересуют КНР как место возможного производства товаров для экспорта в ЕС. В этом же русле – покупка китайцами греческого порта Пирей и интерес к портам Черногории. Сербии Китай выделил от 1,8 до 5,5 млрд евро инвестиций на проекты в сфере дорожного строительства, экологии, энергетики,

33) *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region* (2017). Mode of access: <https://www.atlanticcouncil.org › programs › balk...>

металлургии³⁴. Таким образом, китайское влияние на Балканах – прежде всего, экономическое и рассчитанное на длительную перспективу.

Турция и арабские страны проводят курс «исламского возрождения» на Балканах, сделав своими опорными пунктами Албанию, Косово, Боснию и Герцеговину, усиливая мусульманские анклавы в Болгарии, Черногории, Македонии и Сербии. Тогдашний министр иностранных дел Турции А. Давутоглу заявил: «Турция имеет право влиять на порядок отношений на Балканах, дабы защитить своё историческое наследие. Мы желаем видеть новый регион, основанный на политических ценностях и культурной гегемонии. Это и были Оттоманские Балканы. Мы обновим эти Балканы»³⁵. По расчётам К.Н. Лобанова и В.В. Шахова, в 2013 г. Турция вложила только в страны Западных Балкан 190 млн долл. прямых инвестиций (прежде всего – в стратегические отрасли экономики), а товарооборот Турции с Сербией в 2015 г. достиг почти 1 млрд евро. Созданы зоны свободной торговли с Турцией, финансируется переселение мусульман из стран Ближнего Востока (в основном – беженцев из зон конфликтов) на Балканы. В Призрене (Косово) создан Балканский институт тюркологических исследований – инструмент распространения радикального ислама. В большом количестве строятся мечети, созданы исламские религиозно-культурные центры и турецкие секулярные университеты³⁶. Именно Балканы – самый краткий и надёжный путь для проникновения нелегальных мигрантов с Ближнего Востока в Европу, для транзита наркотиков, оборота оружия и иных проявлений организованной преступности³⁷. По данным агентства Европейского союза по безопасности внешних границ «Frontex», только в 2018 г. из Турции через Балканы в Европу отправилось не меньше 63,0 тыс. нелегальных мигрантов – на 34% больше, чем в 2017 г.³⁸

34) Видмарович Б. (2017). *Указ. соч.*

35) Валецкий О. (2017). *Война на Балканах ещё не закончилась*. Режим доступа: <http://www.geo-politica.info/voyna-na-balkanakh-eschyo-ne-zakonchilas.html>

36) Лобанов К.Н., Шахов В.В. (2017). *Западные Балканы как объект геополитического анализа современной ситуации в регионе*. Среднерусский вестник общественных наук. Орёл, Т. 12, № 4. С. 62–63.

37) Пономарёва Е.Г. (2013). *Проект «Косово»: Мафия, НАТО и большая политика*. De Conspirazione. Сборник монографий. Москва: Изд-во «КМК», С. 331–522.

38) Ковальчук Ю. (2019). *ЕС «убеждают» Балканы принять нелегальных мигрантов*. Режим

«Размораживание» долгосрочных конфликтов в Косово и Метохии, Македонии, Боснии и Герцеговине имеет глубокие внутрирегиональные причины, поскольку послевоенные границы и политическое устройство балканских государств не устраивает значительную часть населения, не воспринимается как легитимное. Одновременно интернационализация конфликтов используется НАТО, США и ЕС для навязывания внешнего арбитража, для срыва неугодных геополитических проектов (например, коалиции четырёх нейтральных государств, обсуждавшейся в 2015 – 2016 гг.: Сербии, Македонии, Черногории, Боснии и Герцеговины)³⁹. Как известно, в итоге политической конфронтации правительство Македонии было сменено, что привело к подписанию соглашения с Грецией о смене названия страны⁴⁰. В Черногории потребовалась провокация – обвинения в попытке государственного переворота, обеспечившие подавление антиНАТОВской оппозиции⁴¹. В итоге обе страны отказались от нейтрального военного и дипломатического статуса, а сейчас давление в пользу вступления в НАТО оказывается и на БиГ⁴². Под давлением США и ЕС Сербия ведёт переговоры с Косово об обмене территориями, что узаконит независимость непризнанного государства и спровоцирует массовые потоки беженцев, может стать примером для насильственного пересмотра границ в Боснии и Герцеговине, Северной Македонии и Черногории.

К сожалению, в 1990-х гг. Россия не проявляла признаки самостоятельности в своей дипломатии на Балканах. Первые признаки несогласия с Западом (разворот самолета премьер-министра Е.М. Примакова над Атлантикой и бросок российских десантников из Боснии на Приштину в 1999

доступа: <https://balkanist.ru/es-ubezhdayut-balkany-prinyat-nelegalnyh-migrantov/>

39) Железняк С.В. (2017). *Вместо экспансии НАТО – военный нейтралитет*. Режим доступа: <http://www.oborona.ru/includes/periodics/conceptions/2017/0215/231120706/detail.shtml>

40) *Final Agreement for the Settlement on the Name Issue* (2018). Mode of access: <https://vlada.mk/?q=node/15057&ln=en-gb>

41) Пивоваренко А. (2017). *Черногория в «поясе сдерживания» России*. Режим доступа: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/chernogoriya-v-poyase-sderzhivaniya-rossii/>

42) Топоров А. (2019). *США втягивают Боснию в НАТО, игнорируя сербов. Милорад Додик сопротивляется*. Режим доступа: <https://www.fondsk.ru/news/2019/08/28/us-vtagivaut-bosniu-v-nato-ignorirua-serbov-48883.html>

г.) остались символическими жестами. До 2008 г. Россия ограничивалась поддержкой послевоенного миростроительства и международного урегулирования в БиГ и Косово. Хотя даже либеральные аналитики Е. Энтина и А. Пивоваренко с упреком указывают: «Россия приветствовала взятие балканскими странами курса на вступление в ЕС, оставив без внимания факт параллельности процесса евроинтеграции и вступления в НАТО»⁴³. Активизация российской дипломатии на Балканах происходит только после Мюнхенской речи В.В. Путина и провозглашения независимости Косова.

Российская Федерация проводит свою внешнюю политику в отношении стран Балканского полуострова на основе равноправного взаимовыгодного сотрудничества, исходя из понимания современной международной системы как многополярной. Россия не предлагает странам Балкан, как и любым другим, создание военно-политических блоков⁴⁴. В действующей Концепции внешней политики Российской Федерации, утверждённой Указом Президента РФ № 640 от 30 ноября 2016 г., страна впервые выражает намерение противодействовать «попыткам вмешательства во внутренние дела государств в целях осуществления неконституционной смены власти, в том числе посредством поддержки негосударственных субъектов, включая террористические и экстремистские организации». Россия предполагает «не допускать осуществления под предлогом реализации концепции «ответственность по защите» военных интервенций и прочих форм стороннего вмешательства, нарушающих нормы международного права, в частности принцип суверенного равенства государств»⁴⁵. Причиной кризиса в Евро-Атлантическом регионе, в том числе и на Балканах, откровенно названа «осуществляемая Организацией Североатлантического договора (НАТО) и Европейским союзом (ЕС) геополитическая экспансия при нежелании приступить к реализации политических заявлений о формировании общеевропейской системы безопасности и сотрудничества».

43) *Россия на Балканах ...*

44) *Концепция внешней политики Российской Федерации* (2016). Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 г. № 640. Режим доступа: <http://krem-lin.ru/acts/bank/41451>

45) *Там же.*

Впервые в Концепции внешней политики содержится ст. 69, предусматривающая уважение «к выбору европейских государств, не входящих в военные альянсы», которые «вносят реальный вклад в обеспечение безопасности и стабильности в Европе», а также готовность России «к конструктивному и многоплановому взаимодействию с ними». Это в полной мере относится к сотрудничеству РФ со странами Западных Балкан и поддержке их нейтралитета. Но, к сожалению, Концепция внешней политики России 2016 г. не упоминает Балканы в числе региональных приоритетных направлений дипломатии страны, не детализует в достаточной степени действия внешнеполитических и экономических ведомств РФ в регионе⁴⁶. Для сравнения, США и ЕС имеют детальные концепции своей политики на Балканах.

Ресурсы и методы геополитического влияния России, как и других государств и международных организаций, представляют собой разветвлённую систему. Можно выделить экономические, культурно-исторические, дипломатические и военно-политические ресурсы влияния, которые координируются Министерством иностранных дел России.

Среди экономических ресурсов влияния преобладающую роль играет «энергодипломатия», торговое сотрудничество, инвестиционные проекты в сфере дорожного строительства и транспортной инфраструктуры, развитие туризма. Разумеется, они наиболее активно действуют на стадиях макроэкономического роста.

Важными экономическими ресурсами стали проекты экспорта энергоресурсов «Южный поток», а позже, «Турецкий поток», дающие выгоды странам-транзитерам. Существовал также проект Трансбалканского нефтепровода Бургас – Александруполис, соединявший территории Болгарии и Греции в обход фракийской части Турции⁴⁷. Именно энергопроекты рассматривались как центральное звено экономического влияния РФ на Балканах, создающее основу

46) Пономарёва Е.Г. (2018). *Балканский рубеж России ...* С. 6.

47) *Транснефть: Проект нефтепровода Бургас – Александруполис может быть дополнен нефтепродуктопроводом?* (2016). Режим доступа: <https://neftegaz.ru/news/transport-and-storage/217118-transneft-proekt-nefteprovoda-burgas-aleksandrupolis-mozhet-byt-dopolnen-nefteproduktprovodom/>

всего многостороннего сотрудничества. Но российские проекты находились в жёсткой конкуренции с проектом Евросоюза «Набукко» и иными инициативами, призванными в геополитическом аспекте обойти территорию России и исключить её из поставок энергоресурсов Евразии в ЕС либо по крайней мере уменьшить зависимость европейских стран от российского газа и нефти. Как указывал аналитик П.А. Искендеров, «Балканская стратегия Евросоюза, сформулированная ещё в рамках Пакта стабильности для Юго-Восточной Европы, ... не только не совпадает с интересами России в этом стратегически важном регионе, но и предусматривает в конечном итоге вытеснение Москвы с Балкан»⁴⁸.

С середины 2000-х гг. реализуются замыслы реконструкции портов и железных дорог в странах Балкан и покупка недвижимости в курортных местностях. С 1998 г. концерн «Лукойл» приобрёл ряд нефтеперерабатывающих предприятий в Румынии и Болгарии. Только в экономику Болгарии «Лукойл» инвестировал около 3 млрд долл.

Суммарный товарооборот РФ со странами Балкан с 2001 по 2014 гг. вырос почти в 5 раз и достиг к началу 2014 г. наибольшего объёма – 8,9 млрд долл., причём для России экспорт на Балканы превышал по стоимости импорт. Однако при рассмотрении отдельно по годам становится понятно, что в условиях мирового кризиса 2008–2013 гг. товарооборот РФ со странами полуострова сокращался, например, экспорт РФ в Румынию упал за этот период с 4,2 до 1,6 млрд долл., в Болгарию – с 4,9 до 2,2 млрд долл.⁴⁹ По подсчётам Е.Г. Пономарёвой, удельный вес России в торговле со странами Балкан составлял 7,6% (по объёму экспорта – 3,2%, по объёму импорта – 9,5%). Доля Западных Балкан в товарообороте России была не более 1%, что несоизмеримо с влиянием Евросоюза (64% совокупного внешнего товарооборота этих стран). Основными торговыми партнерами России являются Сербия (свыше 67% товарооборота со странами бывшей Югославии),

48) Искендеров П.А. (2010). *Балканы: прошлое, настоящее и будущее*. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/balkan/balkany_proshloje_nastojashheje_i_budushheje_2010-06-09.htm

49) Савин Л. (2017). *Геополитические интересы России на Балканах*. Режим доступа: <https://www.geopolitica.ru/article/geopoliticheskie-interesy-rossii-na-balkanah>

Босния и Герцеговина (свыше 25% товарооборота)⁵⁰. Тем не менее, регион оставался одним из немногих потенциальных рынков российской промышленности в Европе. Но позже товарооборот стал снижаться вследствие антироссийских санкций США и ЕС⁵¹.

Наибольшее экономическое влияние России существует в Сербии. В 2008 г. компания «Газпромнефть» приобрела 51% акций компании «Нафтна индустрија Србије» (НИС)⁵². За 2009–2012 гг. концерн «Газпром» инвестировал в частично приобретенную им сербскую нефтегазовую компанию «Сербиягаз» более 1,5 млрд евро. По словам Президента России В.В. Путина, к началу 2018 г. в Сербию инвестировано из РФ более 4 млрд долл.⁵³ В 2013 г. Россия выделила Сербии государственный целевой кредит – 800 млн долл. на строительство и обновление железных дорог. РФ была готова полностью оплатить строительство сербского участка газопровода «Южный поток» – 1,7 млрд евро. Сербия подписала с Россией соглашение о свободной торговле, по которому до 90% экспортируемой продукции не облагается пошлинами⁵⁴. Россия практически полностью обеспечивает потребности Сербии в природном газе, – более 90%. Вопреки взаимной выгоде, под сильным давлением ЕС и США Болгария в 2014 г. отказалась от проекта «Южный поток», что значительно сократило российское экономическое влияние на Балканах в целом. Не случайно и то, что дестабилизация северных районов Косово, Санджака и Рашки происходит именно в местностях, прилегающих к запланированным газораспределительным узлам. Взамен Еврокомиссия навязала странам Балкан участие в газопровode «Набукко» и сетях энергетического импорта, которые игнорируют Россию. Некоторая компенсация российских убытков проявилась в

50) Пономарёва Е.Г. (2017). *Балканы: без экономики нет политики*. Свободная мысль. Москва, № 1, с. 195–203.

51) *Россия на Балканах. Эволюция присутствия России в Юго-Восточной Европе и новая стратегия России* (2019). Режим доступа: <https://russiancouncil.ru/russia-balkans>

52) *Россия на Балканах ...*

53) Дронина И. (2018). *Стратегические планы Сербии и России*. Независимая газета, 12 янв.

54) «Южный поток» для ЕС и суверенное Косово: что даст России партнерство с признавшей итоги агрессии НАТО Сербией? (2013). Режим доступа: www.regnum.ru/news/polit/1663243.html

том, что 30 мая 2018 г. тогдашний президент Болгарии Б. Борисов проявил интерес к участию в газопроводе «Турецкий поток» и извинился за срыв «Южного потока». В январе 2019 г. Президент Российской Федерации В.В. Путин подписал соглашение о выделении 1,4 млрд долл. на строительство сербского участка газопровода «Турецкий поток». С 450 до 750 млн куб. м будут расширены мощности газохранилища «Банатский двор», инвестированы 230–600 млн евро в модернизацию инфраструктуры железных дорог Сербии⁵⁵. В целом же, балканская ветка газопровода «Турецкий поток» первоначально рассчитана на мощность 15,75 млрд. кубометров газа в год и запланировано последующее удвоение мощности балканской ветки со строительством ответвлений в страны-транзитеры⁵⁶.

По данным Федеральной таможенной службы России, в первом квартале 2019 г. удельный вес Сербии во внешнеторговом обороте России составил 0,363% и вырос за 2017–2018 гг. Сербия занимает 45-е место по объёму в российском товарообороте. Экспорт из РФ в Сербию растёт, а импорт – сокращается. В структуре российского экспорта преобладают минеральные продукты (61,3% стоимости), продукция химической промышленности (15,3%), машины, оборудование и транспортные средства (6,0%). В структуре российского импорта из Сербии преобладают продовольственные товары и сельскохозяйственное сырьё – 39,6%, продукция химической промышленности – 20,5%, текстиль и обувь – 13,2%, машины, оборудование и транспортные средства – 12,3%⁵⁷. В структуре товарооборота Сербии Россия находится на третьем месте (9,6%) после Германии и Италии, а суммарно страны ЕС имеют 50% сербского товарооборота (2014 г.)⁵⁸. То есть, структуру российско-сербского товарооборота сложно признать диверсифицированной и современной, а страны Евросоюза качественно обогнали РФ по влиянию на сербский рынок.

55) Егорова Е. (2019). *Путин: Россия потратит \$1,4 млрд на сербскую нитку «Турецкого потока»*. Режим доступа: <https://www.mk.ru/politics/2019/01/17/putin-rossiya-potratit-14-mlrd-na-serbskuyu-nitku-tureckogo-potoka.html>

56) Лобанов К.Н., Шахов В.В. (2017). Указ. соч.

57) *Внешняя торговля России с Сербией в 1 кв. 2019 г.* (2019). Режим доступа: <http://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-05/vneshnyaya-torgovlya-rossii-s-serbiy-v-1-kv-2019-g/>

58) *Статистический календарь Сербии* (2015). Режим доступа: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/71/83/Statisticki_kalendar_Republike_Srbije_2015.pdf

Кроме того, как полагает М.А. Максакова, инвестиции крупных российских компаний направляются прежде всего в отрасли экономики стратегического значения, что неизбежно ведет к достаточно низкой норме прибыли и длительному возврату средств⁵⁹. Эти обстоятельства объясняют, почему России не удаётся восстановить своё традиционное влияние на Балканах экономическими методами в той степени, как это планировалось в 2000-х гг. Эксперты предлагают диверсифицировать российское экономическое влияние, возлагая надежды на развитие инвестиций в таких отраслях как металлургия, машиностроение, химическая промышленность, транспортная инфраструктура, банковская сфера, сельское хозяйство, туризм. М.А. Максакова перечисляет приоритетные направления – поставки высокотехнологичного и энергетического оборудования (в Сербию); участие российских банков в приватизации (в Боснии и Герцеговине, Македонии, Сербии, Черногории); создание импортно-экспортных связей между балканскими странами и регионами России; образование свободных экономических зон и агропромышленных холдингов; расширение гуманитарного сотрудничества (образование, культурные обмены, шоу-бизнес)⁶⁰.

Новым направлением сотрудничества станет взаимодействие в области атомной энергетики. В его рамках президенты России и Сербии в январе 2019 г. подписали заявление о стратегическом партнёрстве в целях сооружения Центра ядерной науки, технологий и инноваций.

Во внешнеполитической сфере сложилась взаимная близость интересов и позиций России и Сербии, чего нет в отношениях РФ с остальными странами Балкан. Как известно, Российская Федерация последовательно осудила агрессию НАТО против Югославии в 1999 г., не признает самопровозглашенное государство Косово и отстаивает территориальную целостность Сербии. Россия заблокировала в Совете безопасности ООН резолюцию 2015 г., обвиняющую сербов в геноциде в Сребренице. Россия поддерживает нейтралитет и многовекторную внешнюю политику Сербии.

59) Максакова М.А. (2016). *Балканский вектор внешнеэкономических связей России*. Москва: МГИМО-Университет, с. 151–153.

60) Там же, с. 232–234.

Основой отношений стран является подписанная 24 мая 2013 г. Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Сербия. В г. Ниш действует российско-сербский центр по чрезвычайным ситуациям.

Во время визита Президента Сербии А. Вучича в Россию в январе 2018 г. были подписаны соглашения, развивающие военное сотрудничество двух стран. Россия безвозмездно передала Сербии 6 истребителей МиГ-29. Сербия получила 30 танков Т-72 и 30 бронемашин БРДМ-2, вертолёты. В совокупности предоставлено вооружение на сумму 600 млн долл. Обсуждалась возможность закупки Сербией зенитных ракетных комплексов С-300 и укрепления её системы противовоздушной обороны⁶¹. Периодически на территории Сербии проводятся совместные военные учения.

Президент Сербии А. Вучич предложил во время переговоров в январе 2018 г. посредничество России в урегулировании косовского конфликта. Если албанцы пригласят в качестве посредника США, то Сербия намерена пригласить Россию. Президент России В.В. Путин дал согласие на такое гипотетическое расширение формата двусторонних переговоров⁶². Вместе с тем, в апреле 2019 г. МИД России констатировал провал «Брюссельского процесса» 2013 г., начатого при посредничестве ЕС⁶³. Россия отвергает проекты обмена территорий, означающие нарушение резолюции ООН 1244 о территориальной целостности Сербии и легитимацию незаконного статуса Косово.

Со своей стороны, руководство Сербии осознаёт необходимость подкреплять свои позиции на международной арене поддержкой России, хотя Сербия находится под жёстким давлением США и Евросоюза, а с 2013 г. обязана координировать свою внешнюю политику с Евросоюзом в рамках Общей внешней политики и политики безопасности. Ещё в 2014 г. тогдашний президент Сербии Т. Николич отмечал, что поддержка санкций против России была бы «губительным

61) Дронина И. (2018). *Указ. соч.*

62) *Там же.*

63) Колбановский В. (2019). *К чему привела Россию соглашательская политика на Балканах.* Режим доступа: <https://eadaily.com/ru/news/2019/04/22/k-chemu-privela-rossiyu-soglashatelskaya-politika-na-balkanah>

шагом для Сербии», которая «лишилась бы опоры в Совете Безопасности ООН». За введением санкций, по его мнению, последовало бы «разрушение братских отношений между двумя народами, за которые боролись наши предки»⁶⁴.

В то же время, руководство Сербии вынуждено идти на уступки Западу в ряде внешнеполитических аспектов, будучи заинтересованным в евроинтеграции и финансовой помощи, а также находясь под нарастающим давлением по косовской проблеме и антироссийским санкциям. Так, в январе 2015 г. Сербия подписала с НАТО Индивидуальный план партнёрства, что позволило Североатлантическому альянсу использовать военную инфраструктуру Сербии, а с ЕС в апреле 2015 г. подписано соглашение о присоединении к режиму гражданской обороны. В январе 2015 г. А. Вучич договорился о поставках газа по лоббируемым США маршрутам – «Трансанатолийскому газопроводу» (TANAP) и по Трансадриатическому газопроводу (TAP) от хорватского острова Крк, где планируется построить терминал по регазификации сжиженного природного газа⁶⁵. 12 февраля 2016 г. Народная Скупщина Сербии одобрила соглашение с Агентством НАТО по обеспечению и закупкам (NSPO) о сотрудничестве в области логистической поддержки, предоставляющее персоналу НАТО свободу передвижения по стране, доступ к государственным и частным объектам, дипломатический иммунитет, освобождение от выплаты налогов и пошлин. Это вызвало недовольство оппозиции в стране. В ноябре 2017 г. впервые проведены совместные американо-сербские маневры вблизи Белграда, а в 2018 г. – в районе г. Младеновац.

Ресурсом геополитического влияния России на Балканах является и общественное мнение стран региона. Наиболее позитивное восприятие России отмечается опросами общественного мнения именно в Сербии. В 2012 г. расширение взаимоотношений с Россией поддерживали свыше 60% респондентов, а вступление в ЕС – меньше 50%, вступление в НАТО – меньше 14% опрошенных сербов. По данным опроса

64) *Президент Сербии: мы ни в коем случае не должны присоединяться к санкциям против России*. (2014). Режим доступа: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1353627>

65) Лобанов М.М., Звезданович-Лобанова Е. (2016). *Отношения Сербии с Россией и ЕС в зеркале национальной прессы*. Современная Европа. № 3 (69), с. 79–92.

компания «Ninamedia» в январе 2015 г., 38,5% респондентов считали главным союзником Сербии Россию, 16,1% – Китай, Германию – 5,4%, Грецию – 4,3% и Францию – 2,9%⁶⁶. По данным Балканской сети расследовательской журналистики (BIRN), 80% сербов выступали в 2017 г. против вхождения в НАТО и почти 67% респондентов более позитивно относятся к России, чем к ЕС, США и НАТО⁶⁷. Для сравнения, в Болгарии, в опросах, проведенных по заказу газеты «Дума» (2014 г.), 78% называли себя русофилами, а 21% – русофобами. 63% опрошенных поддерживали дружественные отношения с Россией, а 54% полагали, что Болгария должна отстаивать в НАТО и ЕС тесные отношения с Россией⁶⁸. По данным Института современной политики (2014 г.), только 4% болгар верили, что угроза национальной безопасности исходит от России (для сравнения – 60% видели угрозу радикального ислама, а 43% – угрозу притока незаконных беженцев)⁶⁹.

Существует историческое культурное и религиозное влияние России на Балканах, связанное с близостью славянских языков и единством православной веры, памятью об освобождении южных славян от османского ига в XIX веке. Сейчас институтами «мягкой силы» выступают «Россотрудничество», Фонд публичной политики имени А.М. Горчакова, Центр российских исследований на факультете политических наук Белградского государственного университета. Но эксперты признают, что политика «мягкой силы» России на Балканах сейчас менее эффективна, чем западная и турецкая⁷⁰. В данной сфере политическими акторами ведётся информационная война по перекодированию исторической памяти. Последние подтверждения этому – провокационные заявления МИД Болгарии о несостоятельности термина «освободительный поход» Красной армии на Балканы

66) *Većina građana smatra da nećemo uvesti sankcije Rusiji* (2015). Novi Magazin. 29.01.

67) Дронина И. (2018). Указ. соч.

68) *78 процентов болгар считают себя русофилами, а каждый пятый — американофобом*. (2014). Режим доступа: www.newsbg.ru/obschestvo/89-obschestvo/10603-78-bolgar-schitajut-sebja-rusofilami-a-kazhdyj-pjatyj-amerikanofobom.html

69) *Болгары все больше боятся радикального ислама и все меньше России*. (2014). Режим доступа: www.newsbg.ru/obschestvo/89-obschestvo/10308-bolgary-vsehbolshje-bojatsja-radikalno-go-islama-i-vseh-menshe-rossii.html

70) Бондарев Н. (2019). *«Россия на Балканах ходит как лунатик». Беседа с известным историком-балканистом, доцентом РГГУ*. Режим доступа: http://www.stoletie.ru/slavyanskoe_pole/nikita_bondarev_rossija_na_balkanah_khodit_kak_lunatik_201.htm

в 1944 г., что превратно приравнивает СССР к нацистской Германии.

Таким образом, Российская Федерация остаётся достаточно влиятельным геополитическим актором на Балканах, но рассматривает данный международный регион как полупериферийный в составе Европы. Ресурсы влияния РФ на Балканах сейчас достаточно ограничены в сравнении с ЕС, США и НАТО. «Ключевым пунктом» российского влияния на Балканах остаётся только Сербия. Преобладают экономические ресурсы влияния: энергетический транзит, инвестиции, товарооборот, участие российского бизнеса в приватизации. Политические задачи соподчинены сохранению экономического влияния. Стратегия российской активности на Балканах оборонительна. РФ заинтересована в беспрепятственной реализации через Балканы экспорта нефти и газа в ЕС, сохранении на полуострове нейтральных государств, мирном урегулировании территориальных конфликтов и проблемы косовского сепаратизма. Не создавая на Балканах военно-политических коалиций, РФ выступает против втягивания стран полуострова в НАТО. Социокультурные компоненты российской политики традиционны (политика исторической памяти, поддержание православных традиций), но нуждаются в коренном повышении эффективности. Наиболее важной для России является роль гаранта безопасности на Балканах, возможно, в кооперации с Китаем.

Предполагаем, что Россия заинтересована в значительной активизации инвестиционной и промышленной активности на Балканах, в диверсификации своего товарооборота. Необходимо принятие специализированной концепции политики РФ на Балканах с отчётливым выбором принципов и приоритетов. В особенности важно укрепление суверенитета и территориальной целостности Сербии, защита законных интересов Республики Сербской в Боснии и Герцеговине. Полезно коренным образом увеличить финансирование сотрудничества в сфере науки, высшего образования, культуры и защиты исторических традиций, нарастить активность РФ в балканском информационном пространстве. Эти меры могут ограничить геополитическую и цивилизационную экспансию Запада на Балканах.

ЛИТЕРАТУРА

- Бокерия С.А., Пеич И. (2018). *Россия и Сербия: пути взаимодействия*. Россия и современный мир. Москва, № 3, с. 92–102.
- Болгары все больше боятся радикального ислама и все меньше России*. (2014). Режим доступа: www.newsbg.ru/obschestvo/89-obschestvo/10308-bolgary-vsehbolshe-bojatsja-radikalnogo-islama-i-vseh-menshe-rossii.html
- Бондарев Н. (2019). «Россия на Балканах ходит как лунатик». *Беседа с известным историком-балканистом, доцентом РГГУ*. Режим доступа: http://www.stoletie.ru/slavyanskoe_pole/nikita_bondarev_rossija_na_balkanah_khodit_kak_lunatik_201.htm
- Буквич Р. (2014). *Региональная проблема социалистической Югославии в 1945 – 1991 гг.* Вестник Мордовского университета. Саранск, № 3, с. 132.
- Валецкий О. (2017). *Война на Балканах ещё не закончилась*. Режим доступа: <http://www.geo-politica.info/voyna-na-balkanakh-eschyo-ne-zakonchilas.html>
- Видмарович Б. (2017). *Как Россия и Китай борются за роль главного неевропейца на Балканах*. Режим доступа: <https://carnegie.ru/commentary/75080>
- Внешняя торговля России с Сербией в 1 кв. 2019 г.* (2019). Режим доступа: <http://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-05/vneshnyaya-torgovlya-rossii-s-serbiey-v-1-kv-2019-g/>
- Гаџинович Р. (2018). *Вojна неyтралност и бyдyщност Србије*. Политика националне безбедности, Београд, година IX, vol. 14, број 1, с. 23–38.
- Деспотовић Љ. (2014). *Геоенергетика и геополитика: гасовод Јужни ток и положај Србије у процесима геоенергетског прекомпоновања односа моћи ЕУ и Руске Федерације*. Политика националне безбедности. Београд, година V, vol. 6, број 1, с. 31–44.

- Дронина И. (2018). *Стратегические планы Сербии и России*. Независимая газета, 12 янв.
- Ђурковић М. (2018). *Савремена Руска спољна политика и Србија почетком XXI века*. Режим доступа: <http://arhiva.vidovdan.org/2018/02/11/ђурковић-савремена-руска-спољна-поли/>
- Егорова Е. (2019). *Путин: Россия потратит \$1,4 млрд на сербскую нитку «Турецкого потока»*. Режим доступа: <https://www.mk.ru/politics/2019/01/17/putin-rossiya-potrati-14-mlrd-na-serbskuyu-nitku-tureckogo-potoka.html>
- Железняк С.В. (2017). *Вместо экспансии НАТО – военный нейтралитет*. Режим доступа: <http://www.oborona.ru/includes/periodics/conceptions/2017/0215/231120706/detail.shtml>
- Искендеров П.А. (2010). *Балканы: прошлое, настоящее и будущее*. Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oikumena/balkan/balkany_proshloje_nastojashheje_i_budushheje_2010-06-09.htm
- Искендеров П.П. (2018). *Балканы: новый раунд геополитических игр*. Режим доступа: <https://interaffairs.ru/news/show/21252>
- Князев Ю.К. (2017). *Хорватия после вступления в Евросоюз. Оправдываются ли первоначальные ожидания?* Свободная мысль. № 3. С. 198.
- Ковальчук Ю. (2019). *ЕС «убеждают» Балканы принять нелегальных мигрантов*. Режим доступа: <https://balkanist.ru/es-ubezhdayut-balkany-prinyat-nelegalnyh-migrantov/>
- Колбановский В. (2019). *К чему привела Россию соглашательская политика на Балканах*. Режим доступа: <https://eadaaily.com/ru/news/2019/04/22/k-chemu-privela-rossiya-soglashatelskaya-politika-na-balkanah>
- Концепция внешней политики Российской Федерации* (2016). Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 г. № 640. Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451>

- Кудряшова И.В. (2010). *Этнополитическая гомогенизация под международным контролем: Босния и Герцеговина и Косово*. Политическая наука. Москва, № 1, с. 100–137.
- Лобанов К.Н., Шахов В.В. (2017). *Западные Балканы как объект геополитического анализа современной ситуации в регионе*. Среднерусский вестник общественных наук. Орёл, Т. 12, № 4. С. 62–63.
- Лобанов М.М., Звезданович-Лобанова Е. (2016). *Отношения Сербии с Россией и ЕС в зеркале национальной прессы*. Современная Европа. № 3 (69), с. 79–92.
- Люлько Л. (2013). *Геноцид сербов в Хорватии продолжается*. Режим доступа: <http://www.pravda.ru/world/europe/balkans/12-04-2013/1152161-croatia-0/>
- Максакова М.А. (2016). *Балканский вектор внешнеэкономических связей России*. Москва: МГИМО-Университет, с. 151–153.
- Пивоваренко А. (2017). *Черногория в «поясе сдерживания» России*. Режим доступа: <https://russiancouncil.ru/analitics-and-comments/analytiks/chernogoriya-v-poyase-sderzhivaniya-rossii/>
- Пономарёва Е.Г. (2013). *Проект «Косово»: Мафия, НАТО и большая политика. De Conspiratione*. Сборник монографий. Москва: Изд-во «КМК», С. 331–522.
- Пономарёва Е.Г. (2017). *Балканы: без экономики нет политики*. Свободная мысль. Москва, № 1, с. 195–203.
- Пономарёва Е.Г. (2018). *Балканский рубеж России: время собирать камни*. Москва: Книжный мир.
- Президент Сербии: мы ни в коем случае не должны присоединяться к санкциям против России*. (2014). Режим доступа: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1353627>
- Пророковић Д. (2018). *Геополитика Србије. Положај и перспективе на почетку 21. века*. Београд: Гласник.

- Россия на Балканах. Эволюция присутствия России в Юго-Восточной Европе и новая стратегия России* (2019). Режим доступа: <https://russiancouncil.ru/russia-balkans>
- Савин Л. (2017). *Геополитические интересы России на Балканах*. Режим доступа: <https://www.geopolitica.ru/article/geopoliticheskie-interesy-rossii-na-balkanah>
- 78 процентов болгар считают себя русофилами, а каждый пятый — американофобом*. (2014). Режим доступа: www.newsbg.ru/obschestvo/89-obschestvo/10603-78-bolgar-schitajut-sebja-rusofilami-a-kazhdyj-pjatyj-amerikanofobom.html
- Слободянюк Р. (2018). *Самые «вымирающие» страны мира находятся в Восточной Европе*. Режим доступа: <https://tjournal.ru/flood/72364-samyje-vymirayushchie-strany-mira-nahodyatsya-v-vostochnoy-evrope>
- Статистический календарь Сербии* (2015). Режим доступа: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/71/83/Statisticki_kalendar_Republike_Srbije_2015.pdf
- Степић М. (2009). *Могућности симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану*. Национални интерес, Београд, година V, vol. 5, број 1–2, с. 51–76.
- Стојадиновић М. (2018). *Европа и мултиполарни свет*. Политика националне безбедности, Београд, година IX, vol. 14, број 1, с. 163–175.
- Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. № 683. Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191669&fld=134&dst=100000001,0&rnd=0.4567988292980967#05025729521802684> (дата обращения: 03.09.2019).
- Топоров А. (2019). *США втягивают Боснию в НАТО, игнорируя сербов. Милорад Додик сопротивляется*. Режим доступа: <https://www.fondsk.ru/news/2019/08/28/us-vtagivaut-bosniu-v-nato-ignorirua-serbov-48883.html>

- Транснефть: Проект нефтепровода Бургас – Александруполис может быть дополнен нефтепродуктопроводом?* (2016). Режим доступа: <https://neftegaz.ru/news/transport-and-storage/217118-transneft-proekt-nefteprovoda-burgas-aleksandr-polis-mozhet-byt-dopolnen-nefteproduktoprovodom/>
- Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*. Москва: АСТ; Мидгард, 2006.
- Штоль В.В. (2018). *Россия на балканском рубеже*. *Обозреватель – Observer*. Москва, № 9, с. 19–32.
- Энтина Е., Пивоваренко А., Новакович Д. (2018). *Куда идут Балканы? Новая парадигма сотрудничества для России*. Москва: Валдайский клуб.
- «Южный поток» для ЕС и суверенное Косово: что даст России партнерство с признавшей итоги агрессии НАТО Сербией? (2013). Режим доступа: www.regnum.ru/news/polit/1663243.html
- CIA World Factsbook* (2019). Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>
- Cohen S.B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Third Ed. Lanham: Rowman and Littlefield Publ. Group.
- Final Agreement for the Settlement on the Name Issue* (2018). Mode of access: <https://vlada.mk/?q=node/15057&ln=en-gb>
- Galeotti M. (2018). *Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm?* European Council on Foreign Relations. Policy Brief. No 250. Mode of access: https://www.ecfr.eu/publications/summary/do_the_western_balkans_face_a_coming_russian_storm (дата обращения: 26.08.2019).
- MacDonald S.B. (2019). *Why China and Russia are Vying for Influence Over the Balkans*. *The National Interest*. July 12, 2019. Mode of access: <https://nationalinterest.org/feature/why-china-and-russia-are-ying-influence-over-balkans-43852>
- Mann S.R. (1992). *Chaos Theory and Strategic Thought*. Parameters. Beverly Buchanan; Norfolk, 1992. July 19 – Sept. 20. P. 54–68.

- Mulalic M., Karic M. (2014). *The Western Balkans Geopolitics and Russian Energy Politics*. Epiphany. Sarajevo: International University of Sarajevo. № 1, p. 87–91.
- Novaković I., Toscano J. Jr. (2019). *Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama i merama Evropske unije tokom 2019. godine – polugodišnji izveštaj*. Beograd: International and Security Affairs Centre.
- Secieru S. (2019). *Russia in the Western Balkans. Tactical Wins, Strategic Setbacks*. European Union Institute for Security Studies. Luxemburg, No 8, July. Mode of access: https://www.academia.edu/39772433/RUSSIA_IN_THE_WESTERN_BALKANS_Tactical_wins_strategic_setbacks (дата обращения: 26.08.2019).
- Sotirović V.B. (2015). *The NATO's World Order, the Balkans and the Russian National Interest*. International Journal of Politics & Law Research. N.Y., Vol. 3, № 1, p. 10–19.
- Stronski P., Himes A. (2019). *Russia's Game in the Balkans. Carnegie Endowment for International Peace*. Mode of access: <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>
- Thelen K. (1999). *Historical Institutionalism in Comparative Politics*. Annual Review of Political Science. Palo Alto, 1999. Vol. 2. P. 369–404.
- Većina građana smatra da nećemo uvesti sankcije Rusiji* (2015). Novi Magazin. 29.01.
- Waltz K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Pub. Co.

Andrey Baranov, Violeta Rashkovich-Talovich

GEOPOLITICAL IMPORTANCE OF RUSSIA FOR SECURITY ON THE BALKANS

Resume

The article defines the parameters of the geopolitical influence of the Russian Federation in the Balkans in the modern period. The article is based on the neorealist approach in international relations, neoinstitutionalism and the regional paradigm. The risks and threats to the security of the Balkans, the interests of geopolitical actors in the Balkans were identified. The analysis of tendencies of geopolitical competition in the Balkans is given. The causes of the “thawing” and internationalization of long-term conflicts in Kosovo and Metohija, Macedonia, Bosnia and Herzegovina are identified. Attention is focused on Russia’s foreign policy strategy regarding the Balkans, resources and methods of Russia’s geopolitical influence. Recommendations on the development of Russian politics in the region are formulated.

Keywords: *security, geopolitics, Balkans, Russian Federation, significance*

* Овај рад је примљен 1. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту Times New Roman, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – **Bold** и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – **Bold** (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднослови се пишу на средини, великим словима - **Bold** (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима **Bold** (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносити командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту **Times New Roman**, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*.

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

• приликом навођења *монографије/књиге* фуснота мора садржати:

- Име и презиме аутора, наслов рада курсивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

● **приликом навођења чланака из часописа:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курсивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година излажења и број стране.

- **Пример:** Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.

● **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**

- Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курсивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.

- **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.

● **приликом навођења извора са Интернета (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):**

- Име и презиме аутора, наслов чланка курсивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.

- **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013

● **приликом навођења архивске грађе:**

- мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.

● **приликом навођења прописа/закона:**

- Пуним називом прописа/закона, курсивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.

- **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

● **приликом навођења публикација у новинама:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања

- **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчиллов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.

● **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:**

- Исто, број стране

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54. Исто, стр. 55

● **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:**

- Име, презиме аутора, назив извора, нав.дело, број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав. дело, стр. 54.

Код уноса табела и графикона користити:

Изнад табеле/графикона центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикона пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме аутора** на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога наслов рада на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт 12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима политиколошке тематике.

Рокови за достављање радова су: **1. април, 1. октобар.**

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа, www.pnbips.edu.rs/.

Текстове слати у електронском облику на адресу pnb@ips.ac.rs.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензената је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА РАДОВА ЗА ЧАСОПИСЕ

1. **Ала Кривец**, доцент, Белгородски државни национални истраживачки универзитет, Белгород, Руска Федерација;
2. **Aurel Gabriel Serban**, редовни професор, Lucian Blaga Universitet of Sibiu, Румунија;
3. **Божидар Раичевић**, редовни професор Универзитета у Београду у пензији;
4. **Бојан Милисављевић**, ванредни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет;
5. **Владан Петров**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
6. **Владимир Вулетић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду;
7. **Владислав Сотировић**, Professor, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Political Sciences, Литванија;
8. **Giordano Merlino**, Sapienza Universita di Roma, Италија;
9. **Данијела Гавриловић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу;
10. **Дарко Маринковић**, редовни професор, Висока струковна школа за предузетништво, Београд
11. **Дејана Вукасовић**, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд;
12. **Дејан Ђурђевић**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
13. **Добросав Миловановић**, редовни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет;
14. **Драган Марковић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
15. **Драгана Коларић**, судија, Уставни суд Републике Србије;
16. **Драгана Митровић**, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
17. **Драгор Хибер**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
18. **Ђорђе Стојановић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
19. **Eugen Stratiu**, редовни професор, Lucian Blaga Universitet of Sibiu, Румунија;
20. **Ewa Bujwid-Kurek**, professor, Institute of Political Science and Interna-

- tional Relations of the Jagiellonian University, Краков, Пољска;
21. **Жељко Иваниш**, редовни професор, Факултет безбедности, Универзитет у Београду;
 22. **Зоран Драгишић**, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности;
 23. **Зоран Јевтовић**, редовни професор, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет;
 24. **Јасна Милошевић Ђорђевић**, Факултет за медије и комуникације, Београд;
 25. **Јован Базић**, редовни професор, Учитељски факултет Универзитета у Приштини - Косовска Митровица;
 26. **Јован Ћирић**, судија, Уставни суд Републике Србије
 27. **Љубиша Деспотовић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
 28. **Mamoru Sadakata**, Professor, Graduate School of Law, Nagoya University, Јапан;
 29. **Марија Дракуловска Чукалевка**, ванредни професор, Скопље, Македонија;
 30. **Марија Ђорић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
 31. **Марија Караникић Мирић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
 32. **Марко Ђурђевић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
 33. **Мијодраг Радојевић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
 34. **Милан Јовановић**, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
 35. **Миломир Степић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
 36. **Милош Живковић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
 37. **Миријана Стамова**, главни асистент, Институт за балканистику са Центром тракологије, Бугарска академија наука, Софија, Бугарска;
 38. **Мирослав Младеновић**, ванредни професор, Факултет безбедности, Универзитет у Београду;
 39. **Миша Стојадиновић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
 40. **Момчило Суботић**, научни саветник, Институт за политичке студије;

41. **Нада Радушки**, виши научни сарадник, Институт за политичке студије;
42. **Обрад Стевановић**, редовни професор, Криминалистичко полицијска академија;
43. **Петар Матић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
44. **Предраг Терзић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
45. **Радослав Гаћиновић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
46. **Ратко Љубојевић**, доцент, Факултет за право, јавну управу и безбедност, Универзитет „Дон Незбит”;
47. **Слободан Антонић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду;
48. **Сретен Југовић**, редовни професор, Криминалистичко полицијска академија;

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне безбедности = The Policy of National Security / главни и одговорни уредник Радослав Гаћиновић. - Год. 5, бр. 5 (2013)- . - Београд : Институт за политичке студије, 2013- (Житиште: Ситопринт). - 24 cm

Полугодишње. - Преузима нумерацију зборника “Србија”.

ISSN 2334-959X = Политика националне безбедности
COBISS.SR-ID 203583500

02
2019

ПОЛИТИКА
НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ

ISSN 2334-959X UDK: 351.862/.863(497.11) година X vol.17 број 2/2019

